

ISBN 978-86-80756-59-2

9

788680 756592

MILICA KOLAKOVIĆ-BOJOVIĆ ANĐELA ĐUKANOVIĆ • ZLOČINI IZ MRŽNJE U REPUBLICI SRBIJI

ZLOČINI IZ MRŽNJE U REPUBLICI SRBIJI

MILICA KOLAKOVIĆ-BOJOVIĆ
ANĐELA ĐUKANOVIĆ

Dr Milica Kolaković-Bojović
Dr Anđela Đukanović

Zločini iz mržnje u Republici Srbiji

Beograd, 2023.

Dr Milica Kolaković – Bojović
Dr Anđela Đukanović

Zločini iz mržnje u Republici Srbiji

ISBN-978-86-80756-59-2

DOI: 10.47152/hatecrime2023

Izdavač

*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Gračanička 18, Beograd*

E-mail

krinstitut@gmail.com

Za izdavača

Dr Ivana Stevanović

Recenzenti

Prof. dr Emir Ćorović, vanredni profesor, Departman za pravne nauke, Državni
univerzitet u Novom Pazaru

Dr Marina Matić Bošković, Viši naučni saradnik, Institut za kriminološka i
sociološka istraživanja

Dr Marko Novaković, Viši naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i
privredu

Prof. dr Aleksandar Ivanović, Vanredni profesor, Pravni fakultet, PIM
univerzitet, Lukavica

Kompjuterska obrada teksta

Slavica Miličić

Dizajn korica

Dr Ana Batrićević

Štampa

Pekograf d.o.o.

Tiraž

300

Objavljivanje ove knjige finansiralo je
Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije

Sadržaj

Legenda.....	9
Predgovor.....	11
DEO I: TEORIJSKE I NORMATIVNE POSTAVKE	15
1. Pojam zločina iz mržnje	15
1.1. Poreklo i razvoj.....	17
1.2. Kritički osvrt.....	20
1.3. Zločin iz mržnje i srodni pojmovi.....	23
1.4. Strože kažnjavanje i načelo srazmernosti	28
2. Međunarodni standardi.....	33
2.1. Relevantni međunarodni standardi	33
2.1.1. Univerzalni izvori.....	33
2.1.2. Regionalni izvori.....	35
2.2. Relevantna praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLP)	41
2.2.1. Rasni i etnički motivi	44
2.2.2. Veroispovest	49
2.2.3. Pol	51
2.2.4. Političko mišljenje	51
2.2.5. Invaliditet	52
2.2.6. Seksualna orijentacija i rodni identitet	53
3. Normativni, strateški i institucionalni okvir u Republici Srbiji.....	56
3.1. Relevantne odredbe Ustava.....	56
3.2. Pristupni pregovori sa EU i usaglašavanje sa relevantnim standardima	58
3.3. Nacionalni strateški okvir	61
3.4. Antidiskriminaciono zakonodavstvo	67
3.5. Krivično zakonodavstvo.....	68

3.5.1.	Obavezna otežavajuća okolnost iz člana 54a Krivičnog zakonika	68
3.5.2.	Krivična dela kod kojih je mržnja obuhvaćena bićem krivičnog dela.....	75
3.6.	Institucionalni okvir reagovanja na zločine iz mržnje i njihovo evidentiranje	87
DEO II: Analiza prakse postupanja u slučajevima zločina iz mržnje u Republici Srbiji.....		
		95
1.	Zločini iz mržnje u Republici Srbiji kroz lupu međunarodnih monitoring tela	95
2.	Zločini iz mržnje u praksi sudova i javnih tužilaštava u Republici Srbiji	100
2.1.	Primena člana 54a Krivičnog zakonika: statistički parametri..	102
2.2.	Primena člana 54a Krivičnog zakonika: Studije slučaja	106
2.2.1.	Studija slučaja 1: Član 54a u optužnom aktu i presudi ...	106
2.2.2.	Studija slučaja 2: Sporazum o priznanju krivičnog dela ..	108
2.2.3.	Studija slučaja 3: Prepoznavanje mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela	109
2.2.4.	Studija slučaja 4: Pretežnost mržnje kao motiva krivičnog dela	112
2.2.5.	Studija slučaja 5: Ispoljavanje i pretežnost mržnje kao motiva krivičnog dela (disbalans javnotužilačke i sudske prakse)..	115
2.2.6.	Studija slučaja 6: Prepoznavanje bitnih elemenata zločina iz mržnje: Usklađenost pristupa javnog tužilaštva i suda.....	124
2.2.7.	Studija slučaja 7: Zločini iz mržnje u digitalnom okruženju	126
2.3.	Krivična dela kod kojih mržnja predstavlja element bića krivičnog dela: statistički parametri	128
2.4.	Krivična dela kod kojih mržnja predstavlja element bića krivičnog dela: Studije slučaja	146

2.4.1. Studija slučaja 1: Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, član 317. KZ	146
2.4.2. Studija slučaja 2: Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, član 317. KZ	148
ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	150
REFERENCE.....	154
Aneks I: Lista relevantnih međunarodnih standarda.....	168
Aneks II: Izvod iz relevantnih međunarodnih standarda	173
Annex III: Upitnik korišćen za potrebe praćenja sudske prakse	184

Iako nastala kao rezultat zajedničkog rada, autori su samoj izradi pojedinih poglavlja monografije pristupili individualno, pa je tako dr Milica Kolaković-Bojović autor Glave 3.5. i 3.6. u Delu I monografije, kao i Dela II (osim Poglavlja 1), dok je dr Anđela Đukanović napisala Deo I (osim Glava 3.5. i 3.6).

Legenda

CERD	Committee on the Elimination of Racial Discrimination
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance
EU	Evropska unija
EK	Evropska komisija
EKLJP	Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju GIZ)
IKSI	Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
KZ	Krivični zakonik
RZS	Republički zavod za statistiku
RS	Republika Srbija
RJT	Republičko javno tužilaštvo (raniji naziv Vrhovnog javnog tužilaštva))
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
OCD	Organizacije civilnog društva
ODIHR	OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights
OS	Osnovni sud
OEBS	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
SE	Savet Evrope
USAID	U.S. Agency for International Development
VJT	Vrhovno javno tužilaštvo
VKS	Vrhovni kasacioni sud (raniji naziv Vrhovnog suda)
VSS	Vrhovni sud
VS	Viši sud
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku

Predgovor

Primena normativnog okvira u oblasti zločina iz mržnje bila je u prethodnom periodu predmet interesovanja u okviru nekoliko projekata koji su podrazumevali uglavnom izrade priručnika/vodiča i sprovođenje obuka profesionalaca u ovoj oblasti.¹ Ipak, iako je svaki od njih rezultirao identifikacijom određenih izazova i prioriteta, obuhvatio je samo određene ciljne grupe profesionalaca, usled čega je izostao sveobuhvatan pristup, sa fokusom na temeljnom sagledavanju problema u praksi i sistemskom i održivom pristupu obukama.

Polazeći od toga, ova monografija je nastala kao rezultat prethodnog istraživačkog rada autorki tokom 2022. godine u okviru saradnje Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja (u daljem tekstu: Institut, IKSI) i Pravosudne akademije, a u okviru Programa „Inkluzija Roma i drugih marginalizovanih grupa u Srbiji, koji finansira *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH* (Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju GIZ: u daljem tekstu: GiZ). U periodu jun-decembar 2022. godine, kao rezultat projekta „Sprečavanje zločina iz mržnje“ koji je sproveden pod okriljem pomenutog programa, realizovane su brojne aktivnosti usmerene na:

- Analizu javnotužilačke i sudske prakse u procesuiranju zločina iz mržnje;
- Izradu programa obuke usmerenog na unapređenje postupanja u predmetima zločina iz mržnje;
- Pripremu Priručnika i edukativnih materijala za obuke sudija, javnih tužilaca i pripadnika policije na području sva četiri apelaciona suda u Republici Srbiji;

¹ Videti: *Priručnik za simulaciju suđenja iz oblasti zločina iz mržnje* (2020) Monitor, Novi Pazar; *Smernice za krivično gonjenje zločina iz mržnje u Republici Srbiji (analiza i preporuke)* (2019) Pravosudna akademija, Misija OEBS u republici Srbiji i Republičko javno tužilaštvo, Beograd.

- Sprovođenje obuka za sudije, javne tužioce i pripadnike policije na području sva četiri apelaciona suda u Republici Srbiji.

Iako polazi od rezultata pomenutog istraživanja, monografija predmetu zločina iz mržnje pristupa sveobuhvatnije, kroz sagledavanje teorijskih i uporednopravnih koncepata i rešenja; pojmovno određenje zločina iz mržnje i razgraničenje sa drugim srodnim pojmovima; prikaz relevantnih međunarodnih standarda u predmetnoj oblasti, kao i prakse Međunarodnog suda za ljudska prava i stavova relevantnih međunarodnih monitoring tela.

Pored toga, monografijom je obuhvaćena analiza nacionalnog normativnog, strateškog i institucionalnog okvira u Republici Srbiji, sa fokusom na pozitivnopravnim rešenjima u krivičnom zakonodavstvu, kao i sagledavanju dosadašnjih pomaka učinjenih u pogledu osnaživanja institucionalnih i stručnih kapaciteta institucija, usmerenih na adekvatnije reagovanje na ovaj fenomen. Monografijom je sagledan i aspekt postojećeg stanja i perspektive unapređenja položaja žrtava zločina iz mržnje, a imajući u vidu njihovu dodatnu ranjivost, kao i obaveze koje je Republika Srbija preuzela u kontekstu pristupnih pregovora sa Evropskom unijom.

Monografija takođe obuhvata rezultate kvantitativne i kvalitativne analize javnotužilačke i sudske prakse u oblasti zločina iz mržnje, kao i preporuke za unapređenje postupanja u ovoj vrsti predmeta. U ovom segmentu, nastojanje autorki je bilo da predstave, ne samo kvantitativne pokazatelje, već da se, kroz sveobuhvatne studije slučaja detaljno pozabave izazovima sa kojima se u praksi suočavaju sudije i javni tužioci, posebno kroz lupu (ne)ujednačenosti javnotužilačke i sudske prakse.

Svesne da kreiranje javnih politika zasnovano na naučnim dokazima (*evidence-based policy making*), u ovim vremenima i u ovom području, predstavlja pre ideal nego realnost, autorke se ipak nadaju da će nalazima prezentovanim u ovoj monografiji dopreti do kreatora javnih politika i donosilaca odluka i time doprineti i unapređenju postojećeg normativnog i institucionalnog okvira.

Nezavisno od (ne)uspeha prethodno opisane ambicije, ova monografija ima za cilj da nosiocima pravosudnih funkcija, pripadnicima policije, kao i advokatima koji u ulozi branioca okrivljenog ili punomoćnika žrtve postupaju u predmetima zločina iz mržnje, olakša savladavanje ključnih pitanja u ovoj oblasti i time doprinese unapređenju javnotužilačke i sudske prakse, kao i efikasnosti i kvalitetu pristupa pravdi za žrtve zločina iz mržnje.

Imajući u vidu da bi ovako sveobuhvatan pristup analizi zločina iz mržnje bio nemoguć bez aktivne saradnje sa profesionalcima iz pravosuđa, autorke se posebno zahvaljuju dr Jasmini Kiurski i Tamari Mirović, javnim tužiocima Vrhovnog javnog tužilaštva, kao i dr Olgi Tešović, naučnom saradniku Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja² i Ivani Milovanović, sudiji Osnovnog suda u Nišu, koje su svojim stručnim sugestijama i komentarima učinile da ova monografija što vernije prikaže probleme aktuelne sudske i tužilačke prakse u predmetima zločina iz mržnje u Republici Srbiji.

Posebnu zahvalnost dugujemo i dr Marini Matić Bošković, prof. dr Emiru Ćoroviću, prof. dr Aleksandru Ivanoviću i dr Marku Novakoviću, recenzentima ove monografije, koji su svojim dragocenim iskustvom u predmetnoj materiji učinili da sagledamo što više relevantnih pitanja, kako u pogledu teorijskog određenja zločina iz mržnje, tako i u odnosu na pristup koji je odabrao zakonodavac u Republici Srbiji.

U Beogradu, 1. decembra 2023. godine

Dr Milica Kolaković-Bojović

Dr Anđela Đukanović

² Tokom istraživanja, dr Tešović je bila na funkciji sudije i Predsednika Osnovnog suda u Požegi

DEO I: TEORIJSKE I NORMATIVNE POSTAVKE

1. Pojam zločina iz mržnje

Zločin iz mržnje obuhvata krivična dela koja ne moraju imati isti grupni zaštitni objekt - to može biti život i telo, ali i imovina, ili zaštita javnog reda i mira, što je inače osnovni kriterijum za klasifikaciju krivičnih dela. Ono što ova raznorodna krivična dela svrstava u grupu krivičnih dela učinjenih iz mržnje, jeste upravo motiv učinioaca, usmeren ka nekoj od posebno zaštićenih grupa.

U pogledu definicije zločina iz mržnje su prevagnuli stavovi u pogledu upotrebe termina pristrasnosti ili predrasuda prilikom definisanja zločina iz mržnje, odnosno shvatanja zločina iz mržnje kao krivičnih dela motivisanih pristrasnošću ili predrasudama prema određenim, zaštićenim grupama ljudi. U ovom slučaju je dovoljno da postoji predrasuda ili pristrasnost, dakle ne i osećaj mržnje prema određenim zaštićenim grupama, čime bi se obuhvatila i druga osećanja nešto manjeg intenziteta, kao što su prezir, ljubomora, želja za odobravanjem, i slično.³ Tako je na primer okviru Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (u daljem tekstu: OEBS), prihvaćena **definicija zločina iz mržnje** kao krivičnih dela motivisanih pristrasnošću ili predrasudama prema određenim grupama ljudi, i podrazumeva postojanje dva osnovna elementa: motiva pristrasnosti, i krivičnog dela.⁴ S tim u vezi se postavlja i pitanje opravdanosti termina zločina iz mržnje, zbog čega se često koristi i termin zločina iz pristrasnosti, ili predrasuda. U teoriji dakle mržnja u principu ne predstavlja neophodan element zločina iz mržnje, mada mnogi zakoni

³ OSCE/ODIHR (2009) *Hate Crime Laws -A Practical Guide, Poland*, p. 18.

⁴ OSCE, ODIHR, *Hate Crime Reporting*, dostupno na: <https://hatecrime.osce.org/>, pristupljeno 05.07.2022.

zahtevaju postojanje motiva mržnje.⁵ Prisutan je i koncept zločina iz mržnje koji podrazumeva diskriminatorni model odabira, u skladu sa kojim je dovoljno postojanje ovakvog odabira žrtve, bez obzira na razloge zbog kojih je učinilac izabrao svoju žrtvu na osnovu na primer njene rase, dakle dovoljno je da je jednostavno učinio ovakav odabir.⁶ U ovom slučaju se dakle može definisati kao zločin učinjen nad žrtvom zbog njenih osobina (stvarnih ili pretpostavljenih) koje je mogu povezati sa zaštićenom društvenom grupom. U slučaju zločina iz mržnje kao obavezne otežavajuće okolnosti u našem pravu, neophodno je postojanje mržnje kao motiva, čime se osigurava izvesnost u pogledu intenziteta i opasnosti određenog ponašanja.⁷

S obzirom da se koristi termin *zločin*, ovakav termin takođe može voditi neadekvatnom razumevanju zločina iz mržnje, jer se on obično povezuje sa najtežim krivičnim delima, a posebno sa delima sa smrtnom posledicom, iako zločini iz mržnje obuhvataju i imovinska krivična dela.⁸

⁵ Simons, W. K. (2019) Hate (or Bias) Crime Laws, In: Alexander, L., Ferzan, K., K (eds.), *The Palgrave Handbook of Applied Ethics and the Criminal Law*. Springer Verlag, p. 287.

⁶ Lawrence, M. F. (1994) The Punishment of Hate: Toward a Normative Theory of Bias-Motivated Crimes. *Michigan Law Review*, 93 (2), p. 324.

⁷ Stojanović, Z. (2014) Racist and Xenophobic Motivation as an Aggravating Circumstance in Sentencing. *Strani pravni život*, 2, pp. 15-16. U Hrvatskom Kaznenom zakoniku, nije neophodno postojanje elementa mržnje. Kazneni zakon, "Narodne novine", br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, na snazi od 31.07.202, član 87. stav 21. Sa druge strane, ovaj element je na primer neophodan prema Krivičnom zakoniku Crne Gore. Krivični zakonik Crne Gore, "Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020, član 42a.

⁸ Ćirić, J. (2020) *Knjiga o mržnji - Sa reči na dela... od govora do zločina mržnje*. Službeni glasnik, Beograd, p. 32. U krivičnom pravu Srbije se termin zločina više ne koristi, ali je bio prisutan u Srbiji za vreme važenja Kaznitelnog zakonika za Knjaževstvo Srbiju koji je pravio tada uobičajenu podelu svih krivičnih dela po njihovoj težini na: zločine, prestupe i istupe. Zločinima su se obuhvatala krivična dela za koja su predviđene najstrože kazne. Kaznitelni zakonik za Knjaževstvo Srbiju, Beograd, 1860, čl. 1. Dostupno na: <https://dokumen.tips/documents/kaznitelni-zakonik-knezevine-srbije-iz-1860-godine.html?page=1>, pristupljeno 20. 03. 2023.

Specifičnost zločina iz mržnje leži i u činjenici da njime nije pogođena samo žrtva krivičnog dela, već u izvesnom smislu i grupa čiji je pripadnik žrtva, budući da se osećaj nesigurnosti i straha delom prenosi i na pripadnike te grupe. Takođe, zločini iz mržnje mogu poljuljati i odnose između pojedinih zajednica, pa čak i destabilizovati društvo u celini. S obzirom na navedene, moguće šire društvene posledice, adekvatan odgovor na zločine iz mržnje ima poseban značaj.

Treba imati u vidu i da identifikovanje zločina iz mržnje predstavlja složen zadatak. Naime, poznato je da mogu postojati određeni izazovi prilikom identifikovanja motiva učinioca, a takođe postoji i mogućnost istovremenog postojanja različitih motiva. Pored toga, budući da je centralni element zločina iz mržnje motiv učinioca, koji u većini inkriminacija ne predstavlja neophodan element bića krivičnog dela, često se propušta zadovoljavajuće utvrđivanje i analiza motiva učinioca.

Sveobuhvatan odgovor na zločine iz mržnje podrazumeva pre svega adekvatan zakonski okvir i politiku, adekvatan odgovor policije, javnog tužilaštva i sudova, ali i uticaj na promenu mentaliteta društva u celini.

1.1. Poreklo i razvoj

Zločin iz mržnje se kao koncept 80-tih godina prošlog veka razvio u Sjedinjenim Američkim Državama. Prisutna su doduše nastojanja da se poreklo zločina iz mržnje traži u periodu nakon građanskog rata u Sjedinjenim Američkim Državama, kada je američki Kongres usvojio brojne savezne zakone o građanskim pravima.⁹ Ili za nešto kasniji period, tačnije za Zakon o građanskim pravima iz 1968 (engl. *Civil Rights Act*). Ipak, ovi akti nisu prepoznavali zločine iz mržnje kao posebnu kategoriju, i nisu predviđali mogućnost izricanja strože kazne. Zločin iz mržnje se međutim eksplicitno navodi u zakonima SAD, u Zakonu o statistici zločina iz mržnje iz 1990. godine, a zatim i u Zakonu o povećanju kazni za zločine

⁹ Levin, B. (2002), From Slavery to Hate Crime Laws: The Emergence of Race and Status-Based Protection in American Criminal Law. *Journal of Social Issues*, 58(2), 227–245.

iz mržnje 1994. godine.¹⁰ Smatra se da su tvorci izraza zločina iz mržnje tri člana američkog Predstavničkog doma, koji su 1985 godine podržali Predlog Zakona o statistici zločina iz mržnje, i upotrebili termin zločina iz mržnje za zločine motivisane rasnim, religijskim i etničkim predrasudama.¹¹ Zločin iz mržnje u SAD se dalje uobličava nakon nasilnih ubistava Metjua Šeparda i Džejmisa Birda 1998. godine, koja su potresla američku javnost, i predstavljala povod za dalje regulisanje ove oblasti.¹²

Zločin iz mržnje postepeno dobija na značaju i na području Evrope, a posebno nakon usvajanja *Okvirne odluke Saveta 2008/913/PUP o borbi protiv određenih oblika i ispoljavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima (u daljem tekstu: Okvirna odluka 2008/913/PUP)*.¹³ Povećana pažnja koja se pridaje zločinima iz mržnje u mnogim zemljama, predstavlja i rezultat razvoja multikulturalnog liberalizma i politike identiteta u poslednjih par decenija i činjenice da pojedinci više ne čuvaju etničke, religijske i druge aspekte svog identiteta u privatnoj sferi, već se naprotiv ohrabruju da ih ispoljavaju u javnosti.¹⁴

U zakonodavstvima su prisutne razlike u pogledu metoda inkorporacije zločina iz mržnje u krivičnopravni sistem. Tako, moguće je da se za njih propiše obavezna otežavajuća okolnost, zatim da se propišu kao zasebna krivična dela koja eksplicitno sadrže element predrasuda ili mržnje prema određenim grupama, odnosno moguće je uvođenje posebnih kvalifikovanih oblika kod pojedinih krivičnih dela, to može biti i relevantna okolnost u okviru opštih pravila o odmeravanju kazne, a često je reč o

¹⁰ 28 U.S. § 534 - Hate Crime Statistics Act of 1990; 28 U.S. § 994 -Hate Crimes Sentencing Enhancement Act of 1994.

¹¹ Camban Naidoo Džon Konijers (*John Conyers*), Barbara Keneli (*Barbara Kennelly*) i Mario Bijađi (*Mario Biaggi*). Naidoo, K. (2018) In South Africa, the United States Provides a Model for Hate Crime Laws. In: Barbara Krasner (ed.) *Hate Crimes*. New York p. 125.

¹² The Matthew Shepard and James Byrd, Jr. Hate Crimes Prevention Act of 2009, 18 U.S.C. § 249.

¹³ *Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, Official Journal of the European Union, 6.12.2008, L 328/55.*

¹⁴ Al-Hakim, M. (2010) Making Room for Hate Crime Legislation in Liberal Societies. *Criminal Law and Philosophy*, Vol 4, Issue 3, p. 344.

kombinaciji više metoda.¹⁵ U Izveštaju Komisije o implementaciji *Okvirne odluke* 2008/913/PUP iz 2014. se ukazuje da petnaest država članica smatra rasističku i ksenofobičnu motivaciju otežavajućom okolnošću za sva krivična dela, osam država članica predviđa rasističku ili ksenofobičnu motivaciju kao kvalifikovan oblik u pogledu određenih (često nasilnih) krivičnih dela kao što su ubistvo, teške telesne povrede i drugo nasilje nad licima ili imovinom, a tri države članice imaju opšte krivičnopravne odredbe u okviru kojih se motiv učinioca može uzeti u obzir.¹⁶

Značajan vremenski period je protekao od usvajanja *Okvirne odluke* 2008/913/PUP, tokom kojeg se razvila i svest o potrebi širenja liste zaštićenih grupa, odnosno ličnih svojstava, a ovaj trend se može prepoznati i u praksi Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP). U Evropi su prisutne razlike ne samo u pogledu načina inkorporacije zločina iz mržnje, već i u pogledu obuhvatanja pojedinih osnova, gde se u principu na različit način preuzimaju pojedina lična svojstva karakteristična za zabranu diskriminacije. Ne postoji dakle zajednička definicija zločina iz mržnje na nivou EU, tako da države članice na različit način tumače koncept zločina iz mržnje. Kao verovatan sledeći korak u razvoju zločina iz mržnje na nivou EU, značajno je napomenuti inicijativu Evropske komisije o obuhvatanju zločina iz mržnje listom krivičnih dela EU, čime bi se obezbedilo konstituisanje minimalnih zajedničkih pravila o definiciji zločina iz mržnje, i sankcijama primenljivim u svim državama članicama EU.¹⁷ Primećena je i potreba obuhvatanja drugih osnova pored ksenofobije i rasizma, a posebno na osnovu pola, starosnog doba, seksualne orijentacije i invaliditeta. Interesantno je da su

¹⁵ Peršak, N. (2011) Criminalising Hate Crime and Hate Speech at EU Level: Extending The List of Eurocrimes Under Article 83(1) TFEU. *Criminal Law Forum*, 33 (2), pp. 98-99.

¹⁶ Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, COM/2014/027 final, 52014DC0027, par. 3. 4.

¹⁷ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime, European Commission, COM(2021) 777 final, Brussels, 9.12.2021.

u SAD, pojedine države (Florida, Vašington) na primer obuhvatile beskućnike kao posebno zaštićenu grupu, s obzirom na podatke o učestalim napadima na beskućnike, dakle nije reč o široj kategoriji zločina motivisanih imovnim statusom, koja je uobičajena za zabranu diskriminacije.¹⁸

1.2. Kritički osvrt

Zločin iz mržnje, kao relativno nov koncept u krivičnom pravu nije u literaturi ostao bez kritika, uprkos njegovom relativno brzom prihvatanju u mnogim zakonodavstvima. Pored toga, podložan je dakle evoluciji, odnosno različitim pristupima u pogledu liste zaštićenih grupa. U kratkim crtama se može izdvojiti nekoliko osnovnih kritika zločina iz mržnje. Tako se pre svega može postaviti pitanje adekvatnih kriterijuma za odabir zaštićenih grupa.¹⁹ Prisutni su pri tom različiti predlozi u pogledu rukovodećih principa za odabir zaštićenih grupa. Prepoznaju se dakle različiti pristupi: da grupa ima nepromenljive osobine (što bi predstavljalo problem na primer u pogledu verskih grupa), češće da postoji istorija diskriminacije prema grupi (mada bi se na ovaj način isključile grupe koje su u skorašnjem periodu postale meta diskriminacije), ranjivost grupe (na ovaj način se čini da učinilac bira žrtvu zbog njene ranjivosti a ne neprijateljstva prema grupi, a reč je i o neodređenom pojmu), i najzad, da se grupa definiše kroz pojam nepravde, koja bi podrazumevala postojanje neopravdane ili nepravedne netrpeljivosti i nejednakosti zbog pripadnosti grupi.²⁰ Predlaže se i pomeranje fokusa sa karakteristika grupa, njihove ranjivosti, ili rizika od neprijateljstva prema grupi, ka grupama koje se nalaze u nepovoljnijem položaju, što bi takođe omogućilo obuhvatanje

¹⁸ Al-Hakim, M. (2014) Making a Home for the Homeless in Hate Crime Legislation, *Journal of Interpersonal Violence*, 30 (10).

¹⁹ *Ibid.* p. 1778.

²⁰ James Chalmers J, Fiona A. L. (2017) *Comparative Analysis of Hate Crime Legislation A Report to the Hate Crime Legislation Review*, Glasgow, pp. 57-66; Mohamad Al-Hakim (2014) p. 1771.

zaštićenih, ali i novih grupa.²¹ Čini se da se ipak najčešće polazi od grupa koje se tradicionalno štite u sklopu antidiskriminacionog zakonodavstva, odnosno kroz koncept istorije diskriminacije prema grupi.

Prisutne su i tvrdnje da primena zakona koji se odnose na zločine iz mržnje takođe dovodi do konflikta i podela u društvu.²² U pogledu ove tvrdnje se može izneti i argument veće štetnosti u slučaju izostanka ovakve zaštite.²³ S tim u vezi, može se zaključiti da se ovaj argument veće štetnosti ne odnosi na primer na veći stepen nasilja prema žrtvi, već pre možda na strah i bes koji se širi među pripadnicima žrtvine grupe kao rezultat zločina iz mržnje, i izmenjenu percepciju sopstvene vrednosti. Ukazuje se međutim da ovakva, veća šteta od zločina iz mržnje predstavlja empirijsko pitanje, koje nije u dovoljnoj meri istraženo (mada je to slučaj i sa tvrdnjom da pojačana krivičnopravna zaštita određenih grupa takođe dovodi do konflikta i podela u društvu), pa se čak zaključuje da se iz postojećih podataka može smatrati da su treća lica više pogođena brutalnošću i učestalošću zločina, nego motivima učinioca.²⁴ Tako se može na primer tvrditi i da otmica deteta izaziva visok stepen straha i besa u zajednici, posebno među roditeljima. Sa druge strane, ukazuje se i da je utvrđivanje stepena besa i straha koji se širi među pripadnicima određene zaštićene grupe kao rezultat zločina iz mržnje teško merljivo, i pitanje veće štete zavisi i od definicije štete, koja se može shvatiti kao društvene podele i lična nesigurnost na osnovu vere, seksualne orijentacije i drugih osnova.²⁵

Potencijalno rasno motivisana krivična dela mogu izazvati ozbiljne reakcije u društvu, mada je ovo pitanje opet povezano brojnim faktorima kao što je vrsta krivičnog dela, okolnosti slučaja, medijsko praćenje okolnosti slučaja, istorija sličnih krivičnih dela, i mnogim drugim

²¹ Al-Hakim, M. (2014) p. 1772.

²² Jacobs, J. B., Potter, A. K. (1997) Hate Crimes: A Critical Perspective, *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol. 22(1), p. 41.

²³ Simons, W. K (2019) pp. 287-289.

²⁴ Harel, A., Parchomovsky, G. (1999) On Hate and Equality. *The Yale Law Journal*, 109 (3) pp. 515-517.

²⁵ Simons, W. K. (2019) p. 288.

pitanjima. U SAD je tako na primer ubistvo Džordža Flojda prilikom hapšenja 2020. godine izazvalo revolt i brojne proteste širom zemlje. Iako pitanje štetnih efekata zločina iz mržnje nije u dovoljnoj meri empirijski istraženo, kao takvi se ističu: polarizacija društva, stvaranje društvenih sukoba i klime straha među pripadnicima grupe koja deli zaštićene karakteristike, posebno strah od povezivanja sa grupom, izmene životnih navika zbog straha, i takođe, mogu doprineti procesu radikalizacije i prihvatanju nasilnih ekstremističkih stavova i ideologija.²⁶

Prigovor zločinima iz mržnje se može ticati i poteškoća prilikom dokazivanja, odnosno prilikom utvrđivanja motiva učinioca. Na primer zbog činjenice da jasne konture nečijih motiva često ostaju poznate samo učiniocu, a čak mogu biti i njemu nepoznati, mogućnosti postojanja više različitih motiva za isto krivično delo, ili zbog njihovog kratkotrajnog dejstva, može doći do nedosledne prakse u pogledu zločina iz mržnje.²⁷ Ipak, treba imati u vidu da su se vremenom razvile i različite smernice koje bi trebale da olakšaju dokazivanje motiva mržnje u slučajevima u kojima je ovaj motiv manje očigledan.²⁸

U sferi opravdanosti strože kazne za zločine motivisane mržnjom ili predrasudama, se kao značajna može izdvojiti tvrdnja da se zločinima iz mržnje narušava načelo srazmernosti između učinjenog dela i težine krivične sankcije, o čemu će kasnije biti više reči.²⁹ Druga kritika polazi od shvatanja da gajenje predrasuda ili mržnje prema određenim grupama

²⁶ Patricia Ypma et. al. (2021) *Study to support the preparation of the European Commission's initiative to extend the list of EU crimes in Article 83 of the Treaty on the Functioning of the EU to hate speech and hate crime*, European Commission, p. 86.

²⁷ Morsch, J (1991) The Problem of Motive in Hate Crimes: The Argument against Presumptions of Racial Motivation. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82(2).

²⁸ Posebno je pitanje i da li složene smernice predstavljaju prevelik teret za pravosuđe. Tako se na primer navodi čitav niz okolnosti koje mogu biti značajne prilikom utvrđivanja motiva pristrasnosti. *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, Criminal Justice Information Services (CJIS) Division Uniform Crime Reporting (UCR) Program, Version 3.0., 3. 1. 2022, pp. 6-7.

OSCE /ODIHR (2014) *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*. Poland, pp. 46-73.

²⁹ Al-Hakim, M., Dimock, S (2012) Hate as an aggravating factor in sentencing. *New Criminal Law Review*, 15 (4).

predstavlja karakternu osobinu (dakle ne emociju) jer je povezano sa grupom pogrešnih verovanja o manjoj vrednosti pripadnika pojedine grupe, čime se učinilac strože kažnjava zbog lošeg karaktera, nad kojim ima manji stepen kontrole.³⁰ Ipak, ukoliko se čak i prihvati stav da mržnja ili predrasude ne predstavljaju emocije u kontekstu zločina iz mržnje, mnoge krivičnopravne norme posredno takođe kažnjavaju i neželjene karakterne osobine, a pitanje „lošeg karaktera“ krivično pravo ne prepoznaje prilikom utvrđivanja krivične odgovornosti, mada se argument odnosi na pitanje strožeg kažnjavanja. Budući da se smatra da učinilac ima manji stepen kontrole nad svojim karakterom, ovakav stav bi čak zločine iz mržnje približilo olakšavajućim, a ne otežavajućim okolnostima.³¹

Uprkos različitim prigovorima koji se upućuju zločinima iz mržnje, što je i razumljivo s obzirom da je reč o relativno novom konceptu, ipak preovlađuje stav da je reč o pozitivnom razvoju, i značajnom sredstvu zaštite zaštićenih grupa, koje u suštini potpomaže nesmetano ispoljavanje njihovih etničkih, religijskih i drugih aspekata identiteta u društvu, a koje je priznato i na međunarodnom nivou.

1.3. Zločin iz mržnje i srodni pojmovi

U javnom diskursu, neretko se javlja problem razgraničenja zločina iz mržnje, odnosno pojmova koji čine element definicije zločina iz mržnje sa srodnim pojmovima. Ovo nerazumevanje otežava primenu pozitivnog zakonodavstva, a time i pružanje efektivne zaštite i podrške žrtvama, odnosno onim pojedincima i grupama građana koji su izloženi ne samo zločinima iz mržnje, već i govoru mržnje, diskriminaciji, stereotipima i predrasudama. U tom smislu, važno je na početku što jasnije definisati i razgraničiti ove pojmove.

³⁰ Hurd, M. H. (2000) Why Liberals Should Hate "Hate Crime Legislation". *Law and Philosophy*, 20(2).

³¹ Al-Hakim, M. (2010) p. 343.

a) Mržnja

Definicije mržnje kao emocije u kontekstu pravne odgovornosti osoba, često ne pružaju dovoljno jasne standarde, i mogu biti prisutne poteškoće u razlikovanju od drugih, nešto manje intenzivnih emocija.³² Često se dakle opisuje kroz niz drugih negativnih emocija, kao što je na primer neprijateljstvo ili netrpeljivost koja je usmerena na objekt mržnje. Može se definisati kao snažno negativno osećanje, usmereno ka objektu mržnje.³³ Kod mržnje je emotivna i motivaciona akcija usmerena ne samo na povređivanje objekta mržnje, već i na njegovo uništenje, bilo psihičko (npr. ponižavanje, izazivanje osećaja straha), društveno (ignorisanje, isključivanje) i fizičko uništenje (na primer nanošenje telesnih povreda, ubistvo).³⁴ Takođe, subjekt koji mrzi uglavnom doživljava osobu koja je objekt njegove mržnje kao osobu koja je zla, odnosno koja ga ugrožava, što mu dozvoljava i da se osveti osobi koja je objekt mržnje.³⁵ Sa pojmom mržnje je povezan i pojam afekta, za koji se može reći da predstavlja snažan emocionalni doživljaj, koji se naglo javlja, sa izraženim promenama u ponašanju.³⁶ Može se reći da afekat može podrazumevati i na neki način trenutnu mržnju, odnosno mržnju u jednom trenutku.³⁷ S tim u vezi je relevantan i pojam besa, koji se takođe ispoljava trenutno, odnosno mržnja se od besa razlikuje po tome što je bes trenutna reakcija, dok je mržnja trajna reakcija, sa izvorom u negativnoj nastrojenosti prema nekome.³⁸

³² Elbahtimy, M. (2021) *The Right to Protection from Incitement to Hatred*. Cambridge University Press, p. 21.

³³ Navarro I. J. et. al. (2013) The Psychology of Hatred, *The Open Criminology Journal*, 6, p. 10.

³⁴ Fischer, A. et. al. (2022) Why we hate. In: Birondo, N. (ed.). *The Moral Psychology of Hate*. Rowman & Littlefield, 2022, p. 141.

³⁵ Milivojević, Z. (2000) *Emocije -Psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad, str. 419.

³⁶ Hrnjica, S. (2005) *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti: Uvodna predavanja*. Naučna knjiga Nova, Beograd, str. 284.

³⁷ Ćirić, J (2020) p. 32.

³⁸ Ignjatović, Đ. (2011) Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta, *Crimen*, II (2), p. 293.

Mržnja predstavlja čest motiv za izvršenje krivičnih dela. Međutim, da bismo govorili o zločinu iz mržnje, mržnja kao osećanje mora biti upravljena ne samo ka žrtvi kao pojedincu koji poseduje određena svojstva, već ka određenoj grupi sa kojima žrtva deli ta svojstva. Posedovanje svojstva koje je osnov mržnje kod žrtve može biti stvarno ili pretpostavljeno, pa samom tim i pripadnost žrtve toj grupi.³⁹

Mržnja se često može zasnivati na predrasudama, odnosno predrasuda može biti indicija za mržnju, pa je dalje potrebno ispitivati da li je prisutna. Sa druge strane, predrasude svakako ne moraju uvek voditi osećaju mržnje.

Kao termin, odnosno koncept srodan zločinu iz mržnje se može izdvojiti i **govor mržnje**. Osnovna razlika između ova dva pojma leži u činjenici da kod zločina iz mržnje učinilac motivisan mržnjom ili predrasudama direktno napada žrtvu zbog njene pripadnosti određenoj grupi, dok kod govora mržnje učinilac rukovođen mržnjom ili predrasudama iznosi diskriminatorne ili napadačke stavove, pozivajući druge da neposredno napadnu žrtvu zbog njene pripadnosti određenoj grupi.⁴⁰ Neretko, zločin iz mržnje može biti praćen govorom mržnje, odnosno govor mržnje može prethoditi zločinu iz mržnje.⁴¹ S tim u vezi, ove dve pojave ipak treba promatrati odvojeno, s tim da bi raniji govor mržnje može biti samo indicija za potrebu adekvatne istrage postojanja motiva mržnje za izvršenje određenog krivičnog dela.⁴²

³⁹ Petrušić, N., Beker, K. (2017) Diskriminacija pravnih lica: fenomenološke karakteristike i pravna zaštita, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LVI (75), str. 62.

⁴⁰ Ivanović, A. (2020) Govor mržnje i zločin iz mržnje. U: Ivanović, A. (ur) *Priručnik za simulaciju suđenja iz oblasti zločina iz mržnje*, Novi Pazar, str. 51.

⁴¹ *Balázs v. Hungary*, predstavka br. 15529/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine, paras. 11, 75.

⁴² Više o odnosu ova dva pojam videti u: Kolaković-Bojović, M. and Paraušić, A. (2020) *Hate Speech on Twitter: Attitudes Toward the Drivers of Electric Scooters*. In: International Scientific Conference "Hate Speech and the Concept of Hate Crimes: Acts of Perception and Compulsory Social Conformism": conference proceedings. Faculty of Law - Kicevo, University "St. Kliment Ohridski", Bitola, pp. 35-51.

b) Predrasude, pristrasnost i stereotipi

Predrasude možemo definisati kao logički neosnovane, uporno održavane i intenzivne emocije praćene stavovima prema objektima ili klasama objekata, koji su često negativne prirode.⁴³

Dakle, za razliku od mržnje koja predstavlja emociju, predrasude predstavljaju pre stavove praćene emocijama, nego same emocije.

U literaturi i u pojedinim zakonodavstvima se zločin iz mržnje često naziva i zločinom iz predrasuda, ili zločinom pristrasnosti, ili se ipak koristi termin zločina iz mržnje za akte koji su motivisani predrasudama ili pristrasnošću. Zločin iz mržnje se tako na primer definiše kao „krivično delo protiv osobe ili imovine motivisano u celini ili delimično pristrasnošću učinioca protiv rase, vere, invaliditeta, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, pola ili rodnog identiteta.“⁴⁴ Pristrasnost bi se mogla shvatiti kao pojam koji obuhvata predrasude, sa nešto većim akcentom i ka povećanoj naklonosti prema određenim grupama.

U pogledu predrasuda je zanimljiva tzv. Olportova skala predrasuda, koja progresivno objašnjava moguće štetne efekte predrasuda prema grupama ljudi. Naime, u prvom stepenu ljudi sa predrasudama slobodno razgovaraju sa svojim istomišljenicima o sopstvenim predrasudama, slobodno izražavaju svoj antagonizam i većina ljudi ne ide dalje od ove faze. U drugom stepenu počinje izolacija, odnosno izbegavanje pripadnika grupe prema kojoj gaje predrasude, a treći stepen bi obuhvatio aktivnu diskriminaciju (učestvuje se u ograničavanju prava pripadnika određene grupe). U četvrtom stepenu se pristupa nasilju, odnosno fizičkim napadima na pripadnike grupe, dok bi peti, najteži stepen obuhvatao pokušaj uništavanja grupe, u celini ili delimično.⁴⁵

⁴³ Rot, N. (2003) *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd, str. 418.

⁴⁴ FBI, Hate Crimes, <https://www.fbi.gov/investigate/civil-rights/hate-crimes>, pristupljeno 30. juna 2022.

⁴⁵ Allport W. G (1954) *The nature of prejudice*, Cambridge, Massachusetts, pp. 14-15.

Stereotipi se mogu shvatiti kao uverenja o karakteristikama, osobinama i ponašanju pripadnika određenih grupa.⁴⁶ Za razliku od predrasuda, pojam stereotipa je direktnije povezan sa grupnim osobinama pripadnika određenih grupa. Stereotipi su upravljani isključivo na grupne osobine, dok predrasude mogu biti upravljane i na grupu u celini ali i na pojedinca zbog pripadnosti toj grupi.

Stereotipi podrazumevaju grupu dobro naučenih asocijacija koje se razvijaju u okviru društvenih grupa i koje se usvajaju u ranom uzrastu, i koje mogu voditi predrasudama kao ličnim verovanjima.⁴⁷ Predrasude se često opisuju kao neopravdani ili logički neosnovani stavovi, što nije slučaj kod stereotipa, koji se pre povezuju sa uprošćenom i generalizovanom percepcijom u pogledu osobina određenih grupa.

c) Diskriminacija

U najopštijem smislu, diskriminacija u odnosu na mržnju, predrasude ili stereotipe uvek podrazumeva i određeno ponašanje. Za postojanje diskriminacije, nije neophodno postojanje elementa mržnje ili predrasuda (mada oni uglavnom predstavljaju osnovu diskriminatornog ponašanja), već je fokus upravo na nejednakosti u pravima i obavezama građana, a na osnovu postojanja (ili izostanka) određenog ličnog svojstva. Svi osnovni međunarodni instrumenti za zaštitu ljudskih prava proklamuju zabranu diskriminacije.

Diskriminacija je nejednako postupanje prema osobi ili nekoj grupi na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva, što za posledicu ima nejednakost u šansama da ostvare ustavom i zakonom zagarantovana prava.⁴⁸

⁴⁶ Hilton, J. L., von Hippel, W. (1996) Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, 47, p. 240.

⁴⁷ Devine, P. (1989) Stereotypes and Prejudice: Their Automatic and Controlled Components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56 (1), pp. 5-6.

⁴⁸ Vidi više: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/diskriminacija/sta-je-diskriminacija/>, pristupljeno 22.9.2022. godine

Diskriminacija se često dodatno opisuje kroz navođenje različitih osnova diskriminacije. Ipak, instrumenti za zaštitu ljudskih prava često ostavljaju i otvorenu listu osnova diskriminacije. Tako je na primer u članu 26. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966 godine: "Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakvog razlikovanja. U tom pogledu zakon će zabraniti svaku diskriminaciju i zajemčiti svim licima podjednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije, naročito na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog i bilo kog drugog mišljenja, nacionalnog i društvenog porekla, imovine, rođenja ili *drugog statusa*".⁴⁹ Kada je reč o odabiru zaštićenih grupa lica u kontekstu zločina iz mržnje se najčešće dakle polazi od grupa koje se tradicionalno štite u sklopu antidiskriminacionog zakonodavstva. Ipak, i ova lista evoluirala, i pruža mogućnost obuhvatanja i drugih grupa koje su u skorašnjem periodu postale učestala meta diskriminacije. Treba imati u vidu i da je u okviru koncepta zločina iz mržnje koji podrazumeva diskriminatorni model odabira, u skladu sa kojim je dovoljno postojanje diskriminatornog odabira žrtve, bez obzira na motive, razlika između diskriminacije i zločina iz mržnje svakako manje jasna. Najzad, zabrana diskriminacije, odnosno sve aktivnosti u cilju promovisanja jednakosti svih građana u okviru jednog nacionalnog poretka, takođe pospešuju prevenciju i borbu protiv zločina iz mržnje.

1.4. Strože kažnjavanje i načelo srazmernosti

Može se primetiti da je kada je reč o zločinima iz mržnje, često u većoj meri fokus na pitanju utvrđivanja motiva zločina iz mržnje. Međutim, kada se utvrdi postojanje motiva mržnje prema nekoj od zaštićenih grupa,

⁴⁹ Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, "Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 7/71. Proklamovanje jednakosti je u kontekstu zabrane diskriminacije značajno, budući da nije vezano za konkretne osnove diskriminacije.

suština je da mora doći do odgovarajuće pravne posledice, a u našem pravu je reč o obaveznoj otežavajućoj okolnosti koja se mora uzeti u obzir prilikom odmeravanja kazne. Ovo dakle podrazumeva da se svaki put kada se u postupku utvrdi postojanje mržnje prema nekoj od zaštićenih grupa, mora odmeriti kazna koja je teža od one koja bi bila odmerena u slučaju da krivično delo nije bilo motivisano mržnjom prema nekoj od zaštićenih grupa. ESLJP je ukazao da se prilikom ispitivanja međudejstva olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, mora prethodno utvrđen motiv mržnje uzeti kao otežavajuću okolnost prilikom odmeravanja kazne. Naime, ovakav stav je zauzeo imajući u vidu da je nadležan domaći sud odlučio da odredi kazne ispod zakonskog minimuma, zbog zaključka da postoje brojni olakšavajući faktori, s tim da ulogu prisutnog motiva mržnje nije ni spomenuo prilikom odmeravanja kazne.⁵⁰ Moguće je da se istovremeno utvrdi i postojanje olakšavajućih okolnosti u našem pravu, a po pravilima o odmeravanju kazne iz člana 54. Krivičnog zakonika. Prisutan je stav da ukoliko sud utvrdi postojanje “naročito olakšavajućih okolnosti”, nije isključeno da je u ovakvim izuzetnim slučajevima moguće i ublažiti kaznu, ukoliko se ublaženom kaznom može postići svrha kažnjavanja (član 56. stav 1. tačka 3. KZ).⁵¹ Sudeći prema praksi ESLJP, svakako se prilikom odmeravanja kazne mora pokazati da je motiv mržnje uzet u obzir prilikom odmeravanja kazne.

Prisutan je i stav da kada se zločini iz mržnje predviđaju kao obavezna otežavajuća okolnost, time vređa načelo srazmernosti koje određuje svrhu kažnjavanja, i podrazumeva „ostvarivanje pravednosti i srazmernosti između učinjenog dela i težine krivične sankcije“ (član 42. stav 4. Krivičnog zakonika). Kada je reč o obaveznoj otežavajućoj okolnosti, krivično delo zbog kojeg se učinilac kažnjava je isto kao i kada nije prisutan motiv mržnje. S tim u vezi se ukazuje da svako povećanje kazne, koje je predviđeno za ono što se nalazi izvan definicije učinjenog

⁵⁰ *Stoyanova v. Bulgaria*, predstavka br. 56070/18, presuda od 14. juna 2022. godine, paras. 67, 72-76.

⁵¹ Čorović, E. (2020a) Povrat u Krivičnom zakoniku Srbije: kritički osvrt. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1-2, str. 17.

dela, predstavlja kažnjavanje za nešto drugo (tačnije motiv mržnje prema zaštićenim grupama), a ne za učinjeno delo.⁵² Ukazuje se i da je ovakav razlog strožeg kažnjavanja po prirodi selektivan, jer se na primer ne predviđaju zločini sadizma, pohlepe, ili zavisti kao razlozi za povećanje kazne, a koji su takođe čest i vrlo negativan motiv za izvršenje krivičnog dela.⁵³

Načelo srazmernosti, u principu podrazumeva da je izrečena kazna srazmerna težini učinjenog dela. Ukazuje se da dva faktora utiču na težinu krivičnog dela, to su pre svega krivica i štetnost krivičnog dela. Moguće je dakle da se smatra da je reč o težem stepenu krivice, ukoliko je krivično delo motivisano mržnjom, mada se ukazuje i da se brojni motivi kao što su mržnja, predrasude, ljubomora, pohlepa, sadizam, ne mogu uvek lako rangirati na adekvatan način, tako da određeni motiv podrazumeva određeni stepen krivice.⁵⁴ Prilikom vrednovanja stepena krivice, pobude učinioca predstavljaju relevantnu okolnost, s tim u vezi ne postoji smetnja da se pobude procenjuju samostalno i direktno kao osnov za odmeravanje kazne, i drugi put posredno, samo u svetlu stepenovanja krivice.⁵⁵

Kada je reč o većoj štetnosti zločina motivisanih mržnjom, ona se pre svega određuje u vezi sa posledicama krivičnog dela, a ukoliko je reč o kazni zatvora, obično se izražava kroz viši propisani maksimum kazni za krivična dela sa ozbiljnijim posledicama, međutim ovde je evidentno da zločini iz mržnje obuhvataju širok spektar krivičnih dela, i ne moraju biti dakle nasilni, već mogu uključivati i nenasilne akte, kao što je na primer slučaj sa ispisivanjem rasističkih grafita.⁵⁶ Kao što je ranije ukazano, veća štetnost zločina iz mržnje se često određuje kroz strah i bes koji se širi među pripadnicima žrtvine grupe kao rezultat zločina iz mržnje, i izmenjenu percepciju sopstvene vrednosti, i ovakve posledice bi se mogle

⁵² Al-Hakim, M., Dimock, S (2012) p. 575.

⁵³ Simons, W. K (2019) p. 289.

⁵⁴ Al-Hakim, M., Dimock, S (2012) pp. 584-588; Harel, A., Parchomovsky, G (1999) p. 513.

⁵⁵ Stojanović, Z. (2021) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd, p. 277.

⁵⁶ Al-Hakim, M., Dimock, S (2012) pp. 589-590.

obuhvatiti nekom širom definicijom veće štete, tako da veća štetnost obuhvata društvene podele i ličnu nesigurnost na osnovu vere, seksualne orijentacije i drugih zaštićenih osnova.⁵⁷ Moguće je da se nezavisno oformi i dodatni osnov koji opredeljuje težinu krivičnog dela, pored stepena krivice i štetnosti krivičnog dela, koji bi opravdao strože kažnjavanje, kao na primer osnov „nasilnog potčinjavanja“ koji podrazumeva „privatne akte nasilja koji rekonstruišu zvaničnu javnu društvenu hijerarhiju koju je naše društvo eksplicitno odbacilo“, međutim osnov se odnosi isključivo na nasilne akte, i zasniva se na istorijskoj podređenosti, koju je društvo odbacilo.⁵⁸ Ovde bi možda bilo ispravnije reći da je reč o privatnim aktima nasilja koji narušavaju princip jednakosti svih građana i nesmetano ispoljavanje određenih aspekata njihovog identiteta, mada je ovde sporno da li se ovakav vid osnova, koji uvećava težinu krivičnog dela ispoljava i kod drugih krivičnih dela, osim onih koja su motivisana mržnjom prema zaštićenim grupama. Takođe verovatno je da bi ovakav osnov suštinski proizvodio novu, nešto širu otežavajuću okolnost za sva dela sa elementima diskriminacije.

Može se tvrditi u nešto opšijem smislu da je reč i o osnovu javnog neprava (engl. *public wrong*), koje podrazumeva radikalno poricanje pripadništva zajednici, koje nanosi nepravdu onima protiv kojih su takve reči ili dela uperena, ali istovremeno i čitavoj državi, pa samim tim ne predstavlja samo otežavajuću okolnost, već nešto drugačije u odnosu na osnovno krivično delo.⁵⁹ Ukoliko bi se pošlo od stava da je reč o drugačijem krivičnom delu u odnosu na osnovno delo, odnosno da ne mora uvek biti reč o težem krivičnom delu, onda bi to podrazumevalo da se zločini iz mržnje posebno formulišu, kroz zasebna krivična, ili eventualno kroz uvođenje kvalifikatornih oblika za određena krivična dela.⁶⁰ Kada je reč o

⁵⁷ Simons, W. K (2019) p. 288.

⁵⁸ Baehr, R. A. (2003) A Feminist Liberal Approach to Hate Crime Legislation, *A Journal of Social Philosophy*, Vol. 34, Issue 1, p. 145.

⁵⁹ Duff R. A., Marshall S. E. (2015) Criminalizing Hate? *Legal Studies Research Paper Series Research Paper No. 15-34*, p. 15.

⁶⁰ Al-Hakim, M., Dimock, S. (2012) p. 601.

uvođenju kvalifikovanih oblika za sva relevantna krivična dela, ono ipak deluje neopravdano, s obzirom da se mržnja kao motiv prema zaštićenim grupama može javiti kao motiv kod niza različitih krivičnih dela, i time značajno opteretiti zakonsku regulativu.⁶¹ Uvođenje isključivo pojedinih zasebnih krivičnih dela takođe može delovati manje sveobuhvatno nego u slučaju otežavajuće okolnosti. Ipak, ukazuje se da, ukoliko je reč o opštoj otežavajućoj okolnosti, devijacije od načela srazmernosti bi se mogle pravdati ukoliko je reč o povećanju kazne koje nije veće od 100%, jer se onda ipak primarno kažnjava osnovno krivično delo i to kao javno nepravo vredno osude, nezavisno od motivacije.⁶² Ukazuje se i da je shvatanje da će svako strože kažnjavanje za zločine iz mržnje koji nemaju adekvatne štetne posledice, dovesti do povrede načela srazmernosti ipak pre naglašeno, jer svaka zakonska definicija krivičnog dela neizbežno predstavlja nesavršen surogat za štetu koju ponašanje može, ali i ne mora proizvesti.⁶³

⁶¹ Krivični zakonik Republike Srpske, "Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021, član 125 stav 2, član 132 stav 2, član 133 stav 3, član 165 stav 2, član 167 stav 2, član 226 stav 7, član 227 stav 2, član 228 stav 2, član 240 stav 3, član 358 stav 2, član 369 stav 3, član 394 stav 5. Uz to, se ipak predviđa i da ukoliko je krivično delo učinjeno iz mržnje, kako je propisano u članu 123. stav 1. tačka 21, sud će to uzeti kao otežavajuću okolnost, osim ako mržnja nije kvalifikatorna okolnost tog krivičnog dela (član 52 stav 3).

⁶² Al-Hakim, M., Dimock, S. (2012) p. 610.

⁶³ Simons, W. K. (2019) p. 288.

2. Međunarodni standardi

2.1. Relevantni međunarodni standardi

Kada je reč o zločinima iz mržnje, potvrđeni međunarodni instrumenti za zaštitu ljudskih prava su pre povezani sa zabranom diskriminacije ili pravom na jednakost, koji u principu sačinjavaju dve strane jednog istog pravnog principa. Nije dakle prisutna norma koja je direktno upravljena na zločine iz mržnje, međutim činjenica je da zločini iz mržnje povređuju princip jednakosti. Treba imati u vidu i da je ESLJP u praksi povodom zabrane diskriminacije, razvio obavezu ispitivanja diskriminatornih motiva za izvršenje krivičnog dela, kao i mišljenja Komiteta UN za eliminaciju diskriminacije (u daljem tekstu: CERD), koji u kontekstu rasne diskriminacije detaljno razmatra odgovor država na zločine iz mržnje. Takođe, prisutni su i drugi izvori, koji na nešto eksplicitniji način regulišu zločine iz mržnje.

2.1.1. Univerzalni izvori

Zabrana diskriminacije, odnosno pravo na jednakost je predviđeno u svim osnovnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, bilo regionalnim bilo univerzalnim. U Povelji Ujedinjenih nacija se na primer sve države članice obavezuju na sveopšte poštovanje i zaštitu prava čoveka i osnovnih sloboda za sve, bez razlike u pogledu rase, pola, jezika ili vere.⁶⁴ U članu 1. i 2. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima se štiti sloboda i jednakost svih ljudskih bića u dostojanstvu i pravima, bez razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti.⁶⁵ Zabrana diskriminacije je predviđena i u ranije navedenom članu 26. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

⁶⁴ Zakon o Povelji Ujedinjenih nacija, "Službeni list DFJ", br. 69/45, član 55 (c).

⁶⁵ *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), UN General Assembly.

U Međunarodnoj konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine se posebno predviđa i obaveza država da „utvrde kao krivično delo svako širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva dela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja, uperena protiv svih rasa ili svake grupe lica druge boje ili drugog etničkog porekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, podrazumevajući tu i njihovo finansiranje“.⁶⁶ CERD, kao telo koje je nadležno za nadzor nad sprovođenjem Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, je ukazao na opšti značaj krivičnog gonjenja za rasistička dela, budući da svako rasno motivisano delo podriva društvenu koheziju i društvo u celini.⁶⁷ Prilikom obavljanja nadzora, CERD posebno razmatra i prisutan nivo zaštite od zločina iz mržnje, pa tako može preporučiti: (a) uvođenje i sprovođenje zakonskih odredaba koje uključuju rasističke motive kao otežavajuću okolnost, koji će dovesti do povećanja kazne; (b) pravilno evidentiranje zločina iz mržnje na osnovu rasizma; (c) preduzimanje efikasnih mera za podsticanje prijavljivanja rasističkih zločina iz mržnje; (d) da se slučajevi rasističkih zločina iz mržnje temeljno istraže i krivično gone, učinioci budu kažnjeni i žrtvama obezbede delotvorni pravni lekovi; (e) organizovanje obuka za policiju, tužioce i sudije o odgovarajućim metodama za identifikaciju, registrovanje, istragu i krivično gonjenje rasističkih incidenata i rasističkih zločina iz mržnje; (f) uvođenje zakona kojima se zabranjuju rasističke organizacije u skladu sa članom 4 (b) Konvencije.⁶⁸

⁶⁶ Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, "Službeni list SFRJ", br. 31/67, član 4 (a).

⁶⁷ General recommendation XXXI on the prevention of racial discrimination in the administration and functioning of the criminal justice system, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, from A/60/18, pp. 98-108, par. 15.

⁶⁸ Concluding observations on the combined fifth to ninth reports of Ireland, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, United Nations, CERD/C/IRL/CO/5-9, 23 January 2020, par. 22; Concluding observations on the combined twenty-second to twenty-fourth periodic reports of Poland, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, United Nations, CERD/C/POL/CO/22-24, 24 September 2019, par. 20.

Od pravno neobavezujućih dokumenata, na univerzalnom nivou bi se mogla izdvojiti Durbanska deklaracija iz 2001. godine, u kojoj se države pozivaju da preduzmu efikasne mere za borbu protiv krivičnih dela motivisanih rasizmom, rasnom diskriminacijom, ksenofobijom i srodnom netolerancijom, i da se preduzmu mere kako bi se takvi motivi smatrali otežavajućim okolnošću prilikom odmeravanja kazne.⁶⁹

2.1.2. Regionalni izvori

Kada je reč o evropskom pravnom okviru zločina iz mržnje, kao najznačajniji se mogu izdvojiti dokumenti koji su usvojeni u okviru Saveta Evrope, EU, kao i OEBS-a.

a) *Savet Evrope*

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP), nema posebnu odredbu o zločinima iz mržnje, ali utvrđuje obavezu države da sprovodi istragu i kažnjava nasilje počinjeno nad pojedincima, kao i da države ovu dužnost izvršavaju bez diskriminacije.

Dakle, zaštita u EKLJP je inicijalno imala isključivo akcesoran karakter, odnosno povreda je bila moguća uz povredu drugih prava iz EKLJP. U skladu sa članom 14. EKLJP: „uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, povezanost s nekom nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.”⁷⁰ Protokolom br. 12. uz

⁶⁹ World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance Declaration, Durban, 2001.

⁷⁰ Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa protokolom broj 11, protokola uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, protokola broj 4 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u konvenciju i prvi protokol uz nju, protokola broj 6 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava

Konvenciju za zaštitu ljudskih prava iz 2000. godine se predviđa opšta zabrana diskriminacije, kao nezavisna zabrana.⁷¹

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, usvojena u okviru Saveta Evrope 1994. godine, predviđa obavezu država "da preduzmu odgovarajuće mere kako bi zaštitile lica koja mogu biti izložena pretnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju zbog svog etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta".⁷²

Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije Saveta Evrope (u daljem tekstu: ECRI) je 2002. godine usvojila Preporuku br. 7 (izmenjena 2017. godine) o nacionalnom zakonodavstvu za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije. Preporukom br. 7 se pružaju smernice državama članicama Saveta Evrope u pogledu osiguravanja adekvatnog pravnog okvira za borbu protiv rasizma, i posebno se preporučuje predviđanje rasističke motivacije kao otežavajuće okolnosti (osim za eksplicitno u njoj navedena krivična dela).⁷³

b) Evropska unija

U Povelji Evropske unije o osnovnim pravima se takođe predviđa zabrana diskriminacije, s tim da se navodi nešto drugačiji krug osnova diskriminacije nego u EKLJP, pa su na primer uključeni invaliditet,

i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, protokola broj 7 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, protokola broj 12 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i protokola broj 13 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, Službeni list SCG, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr., "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 12/2010 i 10/2015.

⁷¹ Član 1., stav 1, Protokola br. 12 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

⁷² Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 6/98, član 6(2).

⁷³ ECRI General policy recommendation no. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination adopted on 13 December 2002 and amended on 7 December 2017, CRI(2003)8 REV, par. 21.

genetske osobine, imovno stanje, starosno doba i seksualna orijentacija.⁷⁴ Pri tom treba imati u vidu da osnovi diskriminacije u međunarodnim dokumentima uglavnom ne predstavljaju iscrpnu listu osnova, a često se posebno navodi i drugi status osim eksplicitno navedenih kao moguć osnov diskriminacije. Povelja Evropske unije o osnovnim pravima predstavlja noveliran instrument za zaštitu ljudskih prava, u kojem je prisutan značajan uticaj EKLJP, s tim da zaštita koja je obezbeđena njome ne može biti niža od one koja je garantovana EKLJP.⁷⁵

Iako originalno potiče sa američkog kontinenta, zločin iz mržnje postepeno dobija na značaju i na području Evrope, a posebno nakon usvajanja **Okvirne odluke Saveta 2008/913/PUP o borbi protiv određenih oblika i ispoljavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima** (u daljem tekstu: Okvirna odluka 2008/913/PUP).⁷⁶ Okvirna odluka je pravno obavezujuća za države članice Evropske unije (u daljem tekstu: EU), a usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa njom, jedan je od zadataka država kandidata za članstvo u EU. U odluci se posebno predviđa obaveza država da za ostala dela koja nisu eksplicitno navedena osiguraju da rasistički i ksenofobični motivi budu smatrani otežavajućom okolnošću ili da sudovi mogu da uzmu u obzir takve motive prilikom izricanja kazni.

Direktiva 2012/29/EU postavlja minimalne standarde za prava, podršku i zaštitu žrtava zločina, sa posebnim fokusom na žrtve zločina iz mržnje.⁷⁷ Žrtve zločina iz mržnje su prepoznate kao posebno ranjive, sa pravom na

⁷⁴ Charter of Fundamental Rights of the European Union. *Official Journal of the European Communities*, 18 December 2000 (2000/C 364/01), Član 21 (1).

⁷⁵ Đukanović, A. (2016), *Evropski standardi u oblasti biomedicine – pravo na integritet ličnosti*. Doktorska disertacija, Beograd, p. 130.

⁷⁶ Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, *Official Journal of the European Union*, 6.12.2008, L 328/55.

⁷⁷ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, *Official Journal of the European Union*, 14.11.2012, L 315/57, Art. 22(3), 23 (2), 23 (3).

dodatne zaštitne mere tokom krivičnog postupka, ukoliko individualna procena ukazuje na potrebu specijalne zaštite. Tako u toku istrage mogu imati pravo da saslušanje preduzimaju stručnjaci koji su za to posebno osposobljeni, u prostorijama određenim ili prilagođenim za tu svrhu, da ih uvek ispituje isto lice. U toku sudskog postupka trebaju imati na raspolaganju mere izbegavanja vizuelnog kontakta između žrtve i učinioca, mere kojima se omogućava saslušanje žrtve u sudnici bez njenog prisustva, izbegavanja ispitivanja o privatnom životu žrtve koje nije povezano sa krivičnim delom, i mere koje omogućavaju saslušanje bez prisustva javnosti.⁷⁸

U oblasti borbe protiv diskriminacije u državama članicama EU je posebno značajna **Direktiva 2000/43** o primeni principa jednakog tretmana među osobama bez obzira na njihovo rasno ili etničko poreklo.⁷⁹

U okviru Evropske unije je usvojena i **Rezolucija o jačanju borbe protiv rasizma, ksenofobije i zločina iz mržnje** Evropskog parlamenta, u kojoj se pozivaju države članice da preduzmu određene korake u borbi protiv zločina iz mržnje.⁸⁰ Usvojena je i Preporuka o jednakosti, inkluziji i učešću

⁷⁸ O standardima koje uspostavlja Direktiva (2012)029 vidi više u : Kolaković-Bojović, M. (2020) *Direktiva o žrtvama (2012/29/EU) i kazнено zakonodavstvo Republike Srbije*. In: *Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite)*. Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, str. 41-54. Kolaković-Bojović, M. (2017) *Žrtva krivičnog dela (Poglavlje 23 - norma i praksa u Republici Srbiji)*. In: *Reformski procesi i Poglavlje 23 (godinu dana posle) - krivičnopravni aspekti ; LVII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu; Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Intermex, Beograd, str. 140-150.*

⁷⁹ Council Directive (EC) 2000/43 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin (Race Directive), Official Journal of the European Communities, L 180/22, 19.7.2000.

⁸⁰ European Parliament resolution of 14 March 2013 on strengthening the fight against racism, xenophobia and hate crime (2013/2543(RSP)), Official Journal of the European Union, 29.1.2016, C 36/81.

Roma, u kojoj se države pozivaju da preduzmu mere u cilju borbe protiv zločina iz mržnje prema Romima.⁸¹

Od usvajanja **Okvirne odluke 2008/913/PUP** je protekao značajan vremenski period. Vremenom se razvila potreba širenja liste ličnih svojstava, što se takođe može zaključiti i iz relevantne prakse ESLJP. Na nivou EU su dakle prisutne razlike kako u pogledu načina inkorporacije zločina iz mržnje, tako i u pogledu liste relevantnih svojstava koja mogu biti osnov mržnje. iz ovih razloga je Evropska komisija pokrenula inicijativu u cilju obuhvatanja zločina iz mržnje obuhvate listom krivičnih dela EU, čime bi se obezbedilo konstituisanje minimalnih zajedničkih pravila o definiciji zločina iz mržnje, i sankcijama primenljivim u svim državama članicama EU.⁸² Pored ksenofobije i rasizma, primećena je potreba obuhvatanja drugih osnova, a posebno zločina iz mržnje na osnovu pola, starosnog doba, seksualne orijentacije i invaliditeta. U skorašnjoj analizi krivičnog zakonodavstva zemalja članica EU, preduzetoj povodom ispitivanja mogućnosti proširenja liste krivičnih dela EU na zločine iz mržnje, primećuje se da su odredbe koje kriminalizuju zločin iz mržnje kao otežavajuću okolnost identifikovane su u svim državama članicama osim u jednoj (Irska).⁸³ Ovde su doduše obuhvaćene i zemlje koje u okviru opštih principa o odmeravanju kazne predviđaju mogućnost uzimanja u obzir određenog motiva kao otežavajuće okolnosti.⁸⁴ Posebno je zanimljiva analiza koja se odnosi na zaštićena svojstva, odnosno grupe u sklopu zločina iz mržnje. Naime, kao nesporne zaštićene karakteristike u okviru država članica EU se svakako mogu izdvojiti rasa, boja kože, religija,

⁸¹ Council Recommendation of 12 March 2021 on Roma equality, inclusion and participation, Official Journal of the European Union, 19.3.2021, C 93/1.

⁸² Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime, European Commission, COM(2021) 777 final, Brussels, 9.12.2021.

⁸³ Patricia Ypma et. al.(2021), p. 60.

⁸⁴ Na primer Nemačka i Slovenija. German Criminal Code in the version published on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 3322), as last amended by Article 2 of the Act of 22 November 2021 (Federal Law Gazette I, p. 4906) Article 46 (2), https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html; Kazenski zakonik "Uradni list RS", št. 50/12 – uradno prečišćeno besedilo in 54/15: KZ-1-NPB4, 49(2).

nacionalno ili etničko poreklo (23 države). Međutim, kada je reč o polu, iako je reč o karakteristikama koja je tradicionalno obuhvaćena u okviru međunarodnih dokumenata koji predviđaju zabranu diskriminacije, eksplicitno je obuhvaćena samo u 10 država članica EU, a seksualna orijentacija u 11 država članica. Invaliditet kao zaštićenu karakteristiku predviđaju osam, a starosno doba šest država članica EU. U 11 država članica se navodi niz drugih osnova kao što su na primer političko mišljenje, socijalno poreklo, članstvo u sindikatu ili drugoj organizaciji, političkoj stranci, jezik, porodični status, zdravlje, nasleđe, ateizam, obrazovanje, siromaštvo i drugi osnovi. Treba imati u vidu i da u mnogim zakonodavstvima nisu definisani mogući osnovi mržnje, već se uzima u obzir motivacija učinioca (14 država), i da mnoge države istovremeno imaju i relevantna samostalna krivična dela.⁸⁵

c) Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju

Pored navedenog, značajnu ulogu igra i delatnost OEBS-a,⁸⁶ čiji je Savet ministara usvojio niz odluka relevantnih za oblast zločina iz mržnje. Posebno je značajna odluka posvećena isključivo zločinima iz mržnje iz 2009. godine, u kojoj se pored toga što se države pozivaju da usvoje, gde je to prikladno, specifične, prilagođene zakone za borbu protiv zločina iz mržnje i kazne koje uzimaju u obzir težinu takvih zločina, pozivaju i da preduzmu niz drugih mera.⁸⁷ Države se tako pozivaju i da prikupljaju, čuvaju i objavljuju pouzdane podatke sa dovoljno detalja o zločinima iz mržnje, preduzmu mere kojima se žrtve ohrabruju da prijave zločine iz mržnje, organizuju profesionalnu obuku službenika nadležnih za sprovođenje zakona, tužilaštvo i pravosudne organe, da odmah istraže

⁸⁵ Patricia Ypma et. al. (2021) pp. 56-62.

⁸⁶ Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava (u daljem tekstu: ODIHR) predstavlja instituciju OEBS-a koja pruža podršku, pomoć državam učesnicama u promociji vladavine prava, ljudskih prava, tolerancije i nediskriminacije, i koja objavljuje godišnje izveštaje o zločinima iz mržnje.

⁸⁷ OSCE Ministerial Council Decision No. 9/09 on combating hate crimes, *MC.DEC/9/09*, Athens, 1 – 2 December 2009.

zločine iz mržnje i osiguraju da motivi osuđenih za zločine iz mržnje budu prepoznati i javno osuđeni.⁸⁸ Na temelju ovih odluka, danas je od velikog značaja delatnost ODHIR na prikupljanju i obradi podataka o zločinima iz mržnje u državama članicama.

2.2. Relevantna praksa Evropskog suda za ljudska prava (ESLP)

ESLJP ispituje zahteve pojedinaca (uključujući tu i nevladine organizacije ili grupe lica) ili država o eventualnim povredama EKLJP, a u skladu sa njenim članom 46, stav 1, pravosnažna presuda Suda obavezujuća je za državu koja je odgovorna za kršenje nekog od ljudskih prava. S obzirom na to da su odredbe EKLJP vrlo uopštene sadržine, praksa ESLJP je posebno značajna za adekvatno razumevanje sadržine obaveza koje proizlaze iz njenih odredaba.⁸⁹ Regionalna zaštita ljudskih prava kroz sistem pojedinačnih predstavki pred Sudom najrazvijenija i najuspešnija u poređenju sa drugim regionalnim mehanizmima zaštite ljudskih prava, s tim da zaštita ljudskih prava pred Sudom konstantno evoluirala kroz praksu Suda.⁹⁰

Komitet ministara je još u Preporuci br. (2004)6, pozdravio činjenicu da je Konvencija postala sastavni deo domaćih pravnih poredaka svih država članica, i ukazao da domaći sudovi i izvršna vlast dok primenjuju pravo u sve većoj meri poštuju praksu ESLJP.⁹¹ Ipak, domaći sudovi ne primenjuju direktno presude ESLJP, ukoliko je reč o suviše inovativnoj presudi, već se to pitanje uglavnom prepušta intervenciji zakonodavne vlasti.⁹²

⁸⁸ OSCE, ODIHR (2014) Prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje i mehanizmi monitoringa: praktični vodič, Varšava. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/221736.PDF>, pristupljeno 5.8. 2022.

⁸⁹ Đukanović, A (2018) Izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava: aktuelna pitanja, *Međunarodni problemi*, 70(2), p. 209.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 210.

⁹¹ Recommendation Rec(2004)6 of the Committee of Ministers to member states on the improvement of domestic remedies, Council of Europe, Committee of Ministers on 12 May 2004, paras 7-8.

⁹² Krstić I., Marinković T. (2016) *Evropsko pravo ljudskih prava*. Beograd, str. 81.

EKLJP se ne odnosi eksplicitno na zločin iz mržnje. Međutim poznato je da EKLJP predstavlja jedan otvoren sistem, koji je podložan evoluciji kroz praksu ESLJP, i u njegovoj praksi su se vremenom razvili i principi koji su od direktnog značaja za ovo pitanje.⁹³ Tako ESLJP pridaje posebnu važnost određenim motivima za izvršenje krivičnih dela, kao i efektivnoj istrazi. Tačnije, više puta je ukazao da prilikom istraživanja nasilnih incidenata, „državni organi imaju dodatnu dužnost da preduzmu sve razumne korake da razotkriju bilo koji rasistički motiv i da utvrde da li su etnička mržnja ili predrasude možda odigrale ulogu u događajima. Doduše, dokazivanje rasne motivacije će često biti izuzetno teško u praksi.“⁹⁴ ESLJP je ovu obavezu razvio povodom člana 14. EKLJP, koji je dakle akcesornog karaktera, odnosno povezan je sa povredom još nekog prava iz EKLJP. Najčešće je reč o pravu na život i zabrani mučenja, a ređe i o pravu na privatnost.

ESLJP je prvi put u slučaju *Menson i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* ukazao da kada je napad rasno motivisan da je „posebno važno da se istraga vodi energično i nepristrasno, imajući u vidu potrebu da se kontinuirano potvrđuje osuda rasizma od strane društva i da se održi poverenje manjina u sposobnost vlasti da zaštiti ih od pretnje rasističkim nasiljem“.⁹⁵ U slučaju *Načova i drugi protiv Bugarske* se nešto eksplicitnije fokusirao na istragu motiva, tj. ukazao je da član 14. EKLJP koji se odnosi na zabranu diskriminacije, podrazumeva i proceduralnu obavezu istrage rasističkih motiva učinioca krivičnog dela, međutim takva istraga nije bila sprovedena u konkretnom slučaju.⁹⁶ ESLJP je pri tom ukazao da obaveza istrage motiva nije apsolutne prirode, već „vlasti moraju učiniti ono što je razumno u datim okolnostima kako bi prikupile i osigurale dokaze,

⁹³ Đukanović, A. (2013) Zaštita ljudskih prava tražilaca azila i ilegalnih migranata – praksa Evropskog suda za ljudska prava, *Međunarodni problemi*, 65 (4), p. 486

⁹⁴ *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, predstavka br. 15250/02, presuda od 13. decembra 2005. godine, par. 69.

⁹⁵ *Menson and Others v. UK*, No. 47916/99, odluka o prihvatljivosti predstavke od 6. maja 2003. godine, p. 13-14.

⁹⁶ *Nachova and Others v. Bulgaria (GC)*, predstavka br. 43577/98 i 43579/98, presuda od 06. jula 2005. godine, paras. 126-127.

istražile sva praktična sredstva za otkrivanje istine i donele obrazložene, nepristrasne i objektivne odluke, ne izostavljajući sumnjive činjenice koje mogu ukazivati na nasilje izazvano rasom“.⁹⁷ U drugom slučaju je ukazao da nije bilo dovoljno indicija, odnosno informacija da je reč o rasistički motivisanom krivičnom delu, da bi postojala obaveza država da istraži motiv.⁹⁸ Dakle potrebno je da postoje određene indicije, odnosno dokazi da je reč o delu koje može biti rasistički motivisano, ukoliko nema ovakvih elemenata, onda ne postoji obaveza istrage motiva.

Međutim, praksa ESLJP se ne ograničava samo na obavezu istrage motiva predrasuda. S obzirom na skorašnju praksu ESLJP, u jednom slučaju je, kada je utvrđeno postojanje ovakvih motiva, ukazano da je neophodno je da oni dovedu i do odgovarajuće pravne posledice prilikom odmeravanja kazne, čime se osigurava kažnjivost zločina iz mržnje.⁹⁹ Sud se dakle do pomenutog slučaja u kontekstu zločina iz mržnje nije bavio primerenošću kazne. Kada je u domaćem postupku utvrđen motiv predrasuda, odnosno mržnje, adekvatnost izrečene kazne će svakako zavisiti od svih relevantnih okolnosti konkretnog slučaja.¹⁰⁰

Evropski sud za ljudska prava tumačeći materijalne i procesne aspekte Konvencije istakao je niz obaveza specifičnih za zločine iz mržnje, koje su dužni da primenjuju nacionalni organi - policija, javno tužilaštvo i sudovi. Obaveze se odnose na dužnost da se sprovede brza i efikasna istraga krivičnih dela motivisanih predrasadama, uključujući i dužnost da se istraži i otkrije mogući motiv predrasuda. U praksi su pored rasne mržnje, postepeno obuhvaćeni i drugi osnovi, odnosno motivi za izvršenje krivičnog dela.

⁹⁷ *Nachova and Others v. Bulgaria (GC)*, paras. 156-159.

⁹⁸ *Mižigárová v. Slovakia*, predstavka br. 74832, presuda od 14. decembra 2010. godine, par. 122.

⁹⁹ *Stoyanova v. Bulgaria*, predstavka br. 56070/18, presuda od 14. juna 2022. godine, paras. 72-76; *Sabalić v. Croatia*, predstavka br. 50231/13, presuda od 14. januara 2021. godine, paras. 114-115.

¹⁰⁰ Đukanović, A. (2021) Limitations on Freedom of Expression in Practice of the European Court of Human Rights and the Notion of Disinformation. *NBP*, Vol. 26, Issue 2, p. 37.

Evropski sud za ljudska prava je posebno tumačio obavezu države i sistema krivičnog pravosuđa da adekvatno sprovodi istrage, krivično goni i kažnjava zločine iz mržnje. Pored navedenog, Sud je u praksi isticao važnost neutralnosti i nepristrasnosti u radu istražnih i tužilačkih organa kada se radi o zločinima iz mržnje.

2.2.1. Rasni i etnički motivi

U slučaju u kojem je utvrdio povredu zabrane mučenja iz člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP, bila je reč o zlostavljanju Roma od strane policije, budući da uprkos uverljivim informacijama koje su bile dostupne vlastima da su napadi bili rasno motivisani, nije bilo nikakvih dokaza da su vlasti istraživale ovo pitanje.¹⁰¹ U slučaju *Šečić protiv Hrvatske*, takođe je u potpunosti propuštena istraga rasističkih motiva učinilaca, inače pripadnika skinhead grupe, koji su napali pripadnike romske nacionalne manjine. ESLJP je pored ranijeg stava o posebnoj dužnosti razotkrivanja rasističkih motiva, ukazao i da jednako tretiranje rasno izazvanog nasilja i slučajeva koji nemaju rasistički prizvuk, predstavlja zatvaranje očiju pred specifičnom prirodom akata koji su posebno destruktivni po osnovna ljudska prava, i utvrdio kršenje člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP.¹⁰²

U drugom slučaju, bila je reč o situaciji gde je država ipak preduzela neke korake u pogledu istrage motiva, međutim prema mišljenju ESLJP, nije donet ispravan zaključak u pogledu identifikovanja rasističkog motiva. Naime, sprovedena je istraga da li je učinilac, fizički napao podnosioca predstavke (kojeg inače nije ranije poznavao) zbog njegove pripadnosti nekoj od zaštićenih grupa. Ispitan je podnosilac predstavke i njegova devojka koji su potvrdili rasističke izjave koje su prethodile napadu. Prihvaćena je verzija događaja koju je pružio učinilac, koji je tvrdio da nije

¹⁰¹ *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, predstavka br. 15250/02, presuda od 13. decembra. 2005. godine, par. 74.

¹⁰² *Šečić v. Croatia*, predstavka br. 40116/02, presuda od 31. maja 2007. godine, par. 67.

vređao Rome. Međutim, nisu adekvatno shvaćene ni izjave koje je on dan pre incidenta objavio na društvenoj mreži. Naime, tvrdio je da je već napao osobu romskog porekla, i postavio link ka otvoreno netolerantnom i eksplicitno rasističkom insertu iz filma. ESLJP je smatrao da je upravo ova izjava bila jasan indikator postojanja rasističkog motiva, i utvrdio kršenje člana 14. zajedno sa članom 3. EKLJP.¹⁰³ S tim u vezi, prethodno ponašanje učinioca bi ipak trebalo da bude indikator za sprovođenje dalje istrage, i dalje ispitivanje prisustva motiva mržnje za izvršenje osnovnog krivičnog dela. Postojanje takvih indikatora (ranije ponašanje učinioca, određene karakteristike žrtve i učinioca, vrsta imovine koja je ciljana, da li je uključena neka organizovana grupa koja širi mržnju, kada se desio incident – npr. za verski praznik, gde se dogodio –npr. mesto koje je od posebnog značaja za pripadnike manjine) dakle ne dokazuje da je u konkretnom slučaju bila reč o zločinu iz mržnje.¹⁰⁴

U slučaju *Angelova i Ilijev protiv Bugarske*, napad na pripadnika **romske nacionalne manjine** je rezultirao smrtnim ishodom, a vlasti su propustile da istraže i rasnu dimenziju napada. ESLJP je zauzeo nešto eksplicitniji stav u vezi sa pravnim sistemom odgovorne države. Naime, ispitivao je da li je pružena adekvatna zaštita od rasno motivisanih krivičnih dela, i smatrao je da iako nije posebno inkriminisano rasno motivisano ubistvo ili teška telesna povreda, niti je postojala eksplicitna odredba o povećanju kazne u slučaju rasno motivisanih krivičnih dela, ipak je postojala mogućnost izricanja strože kazne s obzirom na motive učinioca.¹⁰⁵ Dakle način inkorporacije u domaćem krivičnopravnom sistemu nije imao presudan značaj.

Posebno je značajan slučaj *Škorjanec protiv Hrvatske*, gde je bila reč o napadu i na suprugu pripadnika **romske nacionalnosti**. Kao posledica napada, zadobila je lake telesne povrede a njen suprug teške telesne

¹⁰³ *Balázs v. Hungary*, predstava br. 15529/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine, paras. 11, 75.

¹⁰⁴ *OSCE/ODIHR (2009) Hate Crime Laws –A Practical Guide*. Poland. pp. 21-25.

¹⁰⁵ *Angelova and Ilijev v. Bulgaria*, predstava br. 55523/00, presuda od 26. jula 2007. godine, par. 104.

povrede. ESLJP je utvrdio povredu člana 3. zajedno sa članom 14. EKLJP. Ukazao je da se obaveza istrage motiva odnosi na „nasilje koje je zasnovano na stvarnom i pretpostavljenom ličnom statusu ili osobinama, ali takođe i na akte nasilja zasnovane na stvarnoj ili pretpostavljenoj *povezanosti* žrtve sa drugom osobom, koja stvarno poseduje, ili za koju se pretpostavlja da poseduje određeni status ili zaštićenu osobinu.“¹⁰⁶ U ovom slučaju je istraga motiva od strane vlasti bila dakle ograničena samo na njenog supruga, tako da nije bilo istraženo postojanje rasističkog motiva i u pogledu napada na suprugu pripadnika romske nacionalnosti, zbog njene povezanosti sa njim.

Zanimljiv je i slučaj koji se ticao grupe stanovnika ukrajinskog sela koji su zahtevali da se Romi isele iz sela, nakon ubistva za koje je kasnije osuđen pripadnik romske nacionalnosti. Gradonačelnik i lokalna policija su savetovali podnosiocima predstavke da napuste selo. Njihovim kućama je prekinuta isporuka struje i gasa. Nakon toga, nekoliko stotina ljudi je opljačkalo kuće koje pripadaju Romima. Jedan broj policajaca je bio prisutan, ali su se fokusirali na sprečavanje ljudskih žrtava. Kuća u kojoj je živeo prvi podnosilac predstavke je izgorela. Sud je utvrdio kršenje člana 3. EKLJP zajedno sa članom 14. EKLJP zbog propusta da se zaštite domovi od napada, ali i zbog propusta da se istraže rasni motivi napada. Naime, ESLJP je smatrao da je bilo jasno da je napad bio usmeren na pripadnike određene etničke grupe, a istražen je samo kao ozbiljno narušavanje javnog reda, odnosno nije primenjena relevantna odredba Krivičnog zakonika koja se odnosi na suzbijanje akata nasilja zasnovanih na rasnim ili drugim predrasudama.¹⁰⁷

Kao evidentan primer neadekvatne istrage rasnih motiva, ali i istrage celog incidenta, se može navesti slučaj *Stoika protiv Rumunije*, gde je nakon izjave lica da je Rom, a ne Rumun, zamenik gradonačelnika zamolio prisutne policajce da njemu i ostalim prisutnim Romima daju „lekciju“. Policija i javni čuvari su pred brojnim svedocima počeli da tuku to lice i

¹⁰⁶ *Škorjanec v. Croatia*, predstavka br. 25536/14, presuda od 28. maja 2017. godine, par. 56.

¹⁰⁷ *Burlya and Others v. Ukraine*, predstavka br. 3289/10, presuda od 6 novembra 2018, paras 136-147.

druge Rome koji su se zatekli u blizini. Sud je utvrdio kršenje člana 3. EKLJP zajedno sa članom 14. EKLJP.¹⁰⁸ Slično, u još jednom slučaju nije uopšte istražen pokušaj ubistva romskog podnosioca predstavke, koji su navodno počinili bugarski mladići, kao ni da li je zločin bio rasno motivisan ili ne.¹⁰⁹

Kao primer slučaja u kojem nije dostignut nivo ozbiljnosti koji se zahteva za povredu člana 3. EKLJP i gde je bilo relevantno pitanje rasnih motiva, se može navesti slučaj *R.B. protiv Mađarske*.¹¹⁰ Naime, bila je reč isključivo o uvredljivom govoru i pretnjama koje je Romkinji uputio član desničarske grupe, a kako je podnositeljka predstavke navela, izostala je efikasna istraga incidenta i mogućih rasnih motiva. Iako se može prihvatiti da su uvredljive izjave date u sklopu demonstracija motivisane etničkom pristrasnošću, ESLJP je ukazao da one nisu bile dovoljno ozbiljne da izazivaju vrstu straha, teskobe ili osećanja inferiornosti koji su neophodni u slučaju povrede člana 3. EKLJP, a bila je prisutna i adekvatna podrška pripadnika policije.

Najzad, prisutan je i složen slučaj koji se ticao ozbiljnih incidenata u selu koje je pretežno bilo naseljeno Avarima, koji su imali napet odnos sa čečenskim susedima. Naoružana ilegalna grupa lica je ubila jednog stanovnika sela, nakon kojeg je usledila akcija hapšenja od strane vojnog bataljona koji se sastojao uglavnom od Čečena, koji su u obližnjoj školi okupili stanovnike muškog pola, većinom Avara, koji su tučeni i ponižavani na osnovu etničkog porekla. Naoružana ilegalna grupa lica je posmatrala događaje iz skrivenog mesta, nakon čega su obukli vojne uniforme i napali selo kako bi doveli stanovnike u zabludu, palili su kuće, i ispaljivanjem rakete ubili gospodina Magomazova. Pripadnici ilegalne grupe su kasnije uhapšeni. ESLJP je ukazao da „ništa ne sugeriše da su pobunjenici ubili gospodina Magomazova zbog njegove etničke pripadnosti ili zapalili kuće samo zato što su pripadale Avarima. Čini se da nisu koristili rasističke uvrede kada su učinili te zločine. Shodno tome, ESLJP ne može zaključiti

¹⁰⁸ *Stoica v. Romania*, predstavka br. 42722/02, presuda od 4. marta 2008. godine.

¹⁰⁹ *Yotova v. Bulgaria*, predstavka br. 43606/04, presuda od 23. oktobra 2012. godine, paras. 91-92.

¹¹⁰ *R.B. v. Hungary*, predstavka br. 64602/12, presuda od 12 aprila 2016.

da su istražni organi imali obavezu prema članu 14. da istraže da li su ta krivična dela bila motivisana etničkom mržnjom“. Sa druge strane, ukazao je da je u potpunosti izostala istraga etničkih motiva u vezi sa akcijama vojnog bataljona, i utvrdio kršenje člana 3. EKLJP zajedno sa članom 14. EKLJP.¹¹¹ Zločini iz mržnje ne moraju uopšte biti praćeni rasističkim izjavama. Međutim, ukoliko su pripadnici naoružane ilegalne grupe lica istog etničkog porekla kao i ubijeno lice, reč je pre o izazivanju mržnje zasnovane na etničkom poreklu među stanovnicima sela.

Atipičan je slučaj koji se ticao ekstradicije lica koje je pred mađarskim sudovima osuđeno za teško ubistvo, i pokušaj ubistva, uz zaključak da su dela učinjena isključivo zbog jermenske nacionalnosti žrtava (motiv je tretiran kao otežavajuća okolnost), a učinilac je osuđen na kaznu doživotnog zatvora, uz mogućnost uslovnog otpusta nakon 30 godina. Naime, bila je reč o pripadniku azerbejdžanske vojske, koji je na tromesečnom kursu Engleskog jezika u okviru NATO programa, sa 12 udaraca sekirom ubio lice jermenske nacionalnosti, i pokušao da razbije vrata sobe drugog lica koje je takođe jermenske nacionalnosti, pri tom povikujući pretnje povezane sa njegovom nacionalnom pripadnošću, u čemu ga je sprečila policija. U okviru postupka je sam izjavio da izrazito ne voli Jermene jer je izgubio rođake u sukobu u Nagorno-Karabahu. Po dolasku u Azerbejdžan je oslobođen na osnovu predsedničkog pomilovanja, unapređen je, dodeljen mu je stan na korišćenje i isplaćena zarada za period od osam godina koliko je proveo u zatvoru u Mađarskoj, što je ESLJP okarakterisao kao odobravanje ponašanja učinioca (iako je delovao kao privatni akter), i utvrdio proceduralnu povredu člana 2. EKLJP od strane Azerbejdžana, koja je bila dodatno otežana odsustvom adekvatnih pravnih garancija u vezi sa pomilovanjem i drugim davanjima.¹¹² Kada je reč o obavezama Mađarske, ESLJP je smatrao da je poštovana procedura, odnosno da nije došlo do povrede EKLJP.

¹¹¹ *Adzhigitova and Others v. Russia*, predstavka br. 40165/07 2593/08, presuda od 3. septembra 2021. godine, paras. 267, 278.

¹¹² *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, predstavka br. 17247/13, presuda od 26. maja 2020. godine, paras. 117, 173.

Azerbejdžanske vlasti su na zahtev Mađarskih vlasti, tvrdile da će se izvršenje kazne nastaviti u Azerbejdžanu bez izmena, i da lice koje služi kaznu doživotnog zatvora može biti uslovno pušteno na slobodu tek nakon što je odslužilo kaznu od najmanje dvadeset pet godina zatvora.

2.2.2. Veroispovest

U slučaju *Milanović protiv Srbije*, podnosilac predstavke je bio vodeći član Vaišnava Hindu verske zajednice u Srbiji, inače poznate kao Hare Krišna. Više puta je dobijao pretnje, povezane sa njegovom verskom pripadnošću. Takođe, pet puta je napadnut, i pretrpeo je i telesne povrede. ESLJP je utvrdio kršenje člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP, budući da je bilo jasno da je reč o licu koje je bilo stalna meta napada. Takođe, *vlasti nisu bile u stanju da sprovedu odgovarajuću istragu i identifikuju učinioce, niti da spreče ponavljanje napada*. ESLJP je pre svega ukazao da, isto kao i u slučaju rasno motivisanih napada, prilikom istrage nasilnih događaja državni organi imaju dodatnu dužnost da preduzmu sve opravdane korake da otkriju **svaki verski motiv**.¹¹³ Iako su organi istražili nekoliko tragova koje je podnosilac predstavke predložio u vezi sa motivima napada na njega, ti koraci nisu bili zadovoljavajući.

U slučaju koji se takođe ticao verskih motiva, bila je reč o pritužbi podnosioca predstavke na kršenje EKLJP u pogledu propusta tužene države da istraži, spreči ili zaustavi nasilje koje je bilo verski motivisano. Naime, bila je reč o incidentu velikih razmera i većem broju žrtava nasilja koje su bile Jehovini svedoci (oko 50 učesnika skupa Jehovinih svedoka je bilo fizički napadnuto, šestoro je podnelo žalbu ESLJP). Nasilje se desilo uz prisustvo javnih zvaničnika i policije. Prema mišljenju ESLJP, vlasti su propustile da istraže diskriminatorne motive iza akata nasilja protiv podnosioca predstavke, što samo po sebi dovodi u pitanje adekvatnost i efikasnost sprovedene istrage. ESLJP je takođe ukazao i na obavezu država, da kao i prilikom istrage rasno motivisanih napada, preduzmu sve

¹¹³ *Milanović v. Serbia*, predstavka br. 44614/07, presuda od 14. decembra 2010. godine, par. 96.

korake u otkrivanju verskih motiva. Čak je ukazao da je diskriminatorni motiv napadača bio očigledan „iz široko rasprostranjenih predrasuda i razmera nasilja u Gruziji u relevantno vreme“, i s obzirom na zabrinjavajuće izveštaje različitih međunarodnih organizacija koji su ukazivali na postojanje povećane verske netrpeljivosti. Svi podnosioci predstavke su u krivičnim prijavama izričito naveli da su bili izloženi nasilju zbog svoje vere. Ipak, ni u jednoj od istraga nisu preduzeti napori da se otkrije diskriminatorska namera iza nasilnih incidenata.¹¹⁴ Utvrđeno je kršenje člana 3 EKLJP, i ukazano da vlasti nisu efikasno sprečile i zaustavile verski motivisano nasilje, i jednostavno odbile primenu zakona. Iako se čini da je ESLJP sam doneo zaključak u pogledu postojanja verskih motiva, odluka je ipak rezultat potpune pasivnosti države u ovom smislu.

U još jednom, novijem slučaju protiv Gruzije, bilo je relevantno pitanje verskih motiva. Naime, bila je reč o upotrebi prekomerne sile od strane policije prilikom hapšenja podnosilaca predstavke zbog remećenja javnog reda, kao i zbog ponižavajućeg postupanja u policijskoj stanici. Hapšenje četvorice podnosilaca predstavke muslimanske veroispovesti se dogodilo tokom demonstracija povodom rekonstrukcije zgrade za koju se tvrdilo da je stara džamija. Odgovorni pripadnici policije su optuženi isključivo za akte fizičkog nasilja, odnosno prekoračenje ovlašćenja. ESLJP je ukazao da uprkos ponovljenim pritužbama podnosilaca predstavke na upotrebu uvredljivog jezika zbog veroispovesti tokom hapšenja i u policijskoj stanici, i da je domaćim zakonodavstvom predviđena diskriminacija na osnovu vere kao motiv pristrasnosti i otežavajuća okolnost, istraga se nije uopšte bavila ovim pitanjem.¹¹⁵ Sud je utvrdio kršenje člana 3. EKLJP zajedno sa članom 14. EKLJP.

¹¹⁴ *Begheluri and Others v. Georgia*, predstavka br. 28490/02, presuda od 7 oktobra 2014. godine, paras. 141-145.

¹¹⁵ *Mikeladze and Others v. Georgia*, predstavka br. 54217/16, presuda od 16. novembra 2021. godine, paras. 67-69.

2.2.3. Pol

Slučaj *Opuz protiv Turske*, se odnosio na polno motivisano nasilje u porodici, bila je reč o brojnim pretnjama i ozbiljnim napadima na podnositeljku predstavke od strane njenog supruga (ponekad i njegovog oca), ali i na njenu majku, koju je ubio. Međutim, ESLJP u ovom slučaju nije eksplicitno, kao u slučaju na primer verske mržnje ukazao na obavezu istrage motiva ovakvih napada, iako je ukazao na međunarodne obaveze država u iskorenjivanju **polno zasnovanog nasilja**. Podnositeljka predstavke je uspela da pokaže postojanje indicija da je nasilje u porodici pogađalo uglavnom žene i da je opšta i diskriminatorna sudska pasivnost u Turskoj stvorila klimu koja je pogodovala nasilju u porodici.¹¹⁶ U slučaju je utvrđeno kršenje člana 14 EKLJP, zajedno sa članom 2. i 3. EKLJP. U kontekstu nasilja u porodici je često složeno pitanje postojanja polno zasnovane mržnje, odnosno da li je bila prisutna prema određenoj žrtvi zbog njene pripadnosti određenom polu, a pre svega zbog složenog i dugotrajnog odnosa koje žrtve nasilja u porodici obično imaju sa učiniocem.

U slučaju koji je obuhvatao rasnu i polnu motivaciju, ukazao je da domaće vlasti nisu u dovoljnoj meri istražile ranjiv položaj podnositeljke predstavke kao žene afričkog porekla i da vlasti nisu „preduzele sve moguće korake da utvrde da li je diskriminatorni stav možda imao ulogu u događajima“.¹¹⁷

2.2.4. Političko mišljenje

ESLJP je eksplicitno obuhvatio obavezu istrage motiva, u slučaju nasilja motivisanog političkom pripadnošću podnosioca predstavke. Naime, „prilikom istrage nasilnih incidenata državni organi imaju dodatnu dužnost da preduzmu sve razumne korake kako bi razotkrile bilo koji

¹¹⁶ *Opuz v. Turkey*, predstavka br. 33401/02, presuda od 9. juna 2009. godine, par 198.

¹¹⁷ *B.S. v. Spain*, predstavka br. 47159/08, presuda od 24. jula 2012. godine, par. 63.

politički motiv i utvrdile da li je netolerancija prema različitom političkom mišljenju možda igrala ulogu u događajima“. U slučaju u kojem je ESLJP zauzeo spomenut stav, je utvrđeno kršenje člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP. Ukazano je da vlasti nisu u dovoljnoj meri istražile da li je fizičko zlostavljanje podnosioca predstavke bilo motivisano **različitim političkim mišljenjem**, iako su imali dovoljno verodostojnih informacija koje su ukazivale na neophodnost ovakve istrage.¹¹⁸ Naime, policijski službenici su u više navrata davali primedbe političke prirode prilikom odvođenja u policijsku stanicu, i prilikom zlostavljanja u policijskoj stanici, mada ne postoji objektivna način da se izjave podnosioca predstavke provere. Prema mišljenju ESLJP se ne može na primer isključiti mogućnost da je podnosilac predstavke bio podvrgnut zlostavljanju iz osвете zbog povrede koju je naneo jednom od policajaca, ili zato što je nasilničko ponašanje policijskih službenika bilo izazvano sukobom između njih i podnosioca predstavke ili iz razloga policijske brutalnosti koja je van svakog objašnjenja. Ipak, u svakom slučaju je postojalo dovoljno informacija koje su ukazivali na neophodnost istrage postojanja motiva zbog različitog političkog mišljenja.

2.2.5. Invaliditet

U praksi ESLJP, nije bilo konkretnog slučaja koji se direktno odnosi na obavezu istrage motiva u slučaju **nasilja zbog invaliditeta žrtve**, ali je verovatno da bi obaveza istrage ovakvih motiva postojala i u ovom slučaju. Prisutan je doduše slučaj koji uključuje decu starosne dobi ispod 14 godina, koja su vređala i zlostavljala lice sa invaliditetom, gde je izostala opšta reakcija države u pogledu zaštite lica sa invaliditetom.¹¹⁹

¹¹⁸ *Virabyan v. Armenia*, predstavka br. 40094/05, presuda od 2. oktobra 2012. godine, paras. 218, 223-224.

¹¹⁹ *Djordjevic v. Croatia*, predstavka br. 41526/10, presuda od 24. jula 2012. godine.

2.2.6. Seksualna orijentacija i rodni identitet

U nekoliko slučajeva u kojima su napadnuti pripadnici LGBT zajednice, ESLJP je takođe ukazao na obavezu razotkrivanja motiva **zasnovanih na seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu**.

Slučaj *Identoba i drugi protiv Gruzije* se odnosio na nasilje prilikom održavanja mirnih demonstracija povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije. Trinaest podnosilaca predstavke je tvrdilo da vlasti nisu uspele da ih zaštite od nasilnih napada tokom demonstracija, da efikasno istraže incident i diskriminatorne motive napadača. ESLJP je smatrao da nije osigurana adekvatna zaštita demonstranata uprkos upozorenjima o mogućnosti sukoba. Nije ispoštovana proceduralna obaveza istrage incidenta, s posebnim naglaskom na potrebu razotkrivanja predrasuda kao motiva i identifikovanje odgovornih učinioaca.¹²⁰ ESLJP je stoga utvrdio kršenje člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP. U slučaju koji je slične prirode, budući da je takođe bila reč o nasilju koje je usledilo nakon godišnje gej parade, ESLJP je smatrao da su vlasti odugovlačile istragu i nisu preduzele razumne korake da ispituju ulogu homofobije, odnosno diskriminacije kao motiva napada.¹²¹

U slučaju *Sabalić protiv Hrvatske*, bila je reč o fizičkom napadu na podnositeljku predstavke ispred noćnog kluba, koji je usledio nakon izjave da je privlače osobe istog pola. ESLJP je smatrao da domaći organi nisu na adekvatan i efikasan način ispunili svoje obaveze u pogledu istrage motiva zasnovanog na seksualnoj orijentaciji, ali i u pogledu utvrđivanja adekvatne kazne za nasilne zločine iz mržnje. Ovi propusti su prema mišljenju ESLJP predstavljali bitnu povredu postupka koji je sproveden. ESLJP je smatrao da je ovakvo ponašanje vlasti suprotno njihovoj dužnosti da se bore protiv nekažnjivosti zločina iz mržnje, koji su posebno

¹²⁰ *Identoba and Others v. Georgia*, predstavka br. 73235/12, presuda od 12. maja 2015. godine, par. 80.

¹²¹ *M.C. and A.C. v. Romania*, predstavka br. 12060/12, presuda od 12. jula 2016. godine, paras. 123-126

destruktivni po zaštiti osnovnih ljudskih prava, i utvrdio kršenje člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP.¹²²

Posebno je značajan slučaj *Stojanova protiv Bugarske*, u kojem su sina podnositeljke predstavke napala i ubila dvojica muškaraca, budući da su smatrali da izgleda kao homoseksualac. Domaći sudovi su utvrdili postojanje motiva zasnovanih na seksualnoj orijentaciji žrtve, što sudeći po praksi ESLJP predstavlja osnovni problem u pogledu zločina iz mržnje. Međutim, iako su ovakvi motivi ustanovljeni, izgleda da oni nisu imali značaj prilikom odmeravanja kazne. Analizirajući međudejstvo olakšavajućih i otežavajućih okolnosti u odnosu na oba učinioca, Vrhovni kasacioni sud nije uzeo u obzir postojanje motiva zasnovanog na seksualnoj orijentaciji kao otežavajućoj okolnosti. Na ovaj način je prema mišljenju ESLJP smrtonosni napad motivisan stvarnom ili pretpostavljenom seksualnom orijentacijom ostao bez odgovarajuće pravne posledice.¹²³ ESLJP je utvrdio kršenje člana 2. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP.

U praksi ESLJP je prisutan i slučaj koji se ticao pretresa prostorija LGBT nevladine organizacije od strane pripadnika policije. Nakon što su otkrili prirodu NVO, policajci su postali agresivni, pribegavajući govoru mržnje. Istraga incidenta je u potpunosti izostala. Nalazeći povredu člana 3. EKLJP u vezi sa članom 14. EKLJP, ESLJP je sam zaključio da je ponašanje policijskih službenika tokom pretresa bilo motivisano mržnjom prema pripadnicima LGBT populacije i da je izazvalo osećanja straha, teskobe i nesigurnosti kod podnositelaca predstavke.¹²⁴

Najzad, zanimljiv je i slučaj koji takođe nije uključivao fizičko nasilje, odnosno ticao se neuspeha države da obezbedi da događaj koji se ticao proslave Meseca LGBT istorije (engl. *LGBT History Month*) protekne mirno, bez verbalnog zlostavljanja, kao i da sprovede efikasnu istragu o

¹²² *Sabalić v. Croatia*, predstavka br. 50231/13, presuda od 14. januara 2021. godine, paras. 114-115.

¹²³ *Stojanova v. Bulgaria*, predstavka br. 56070/18, presuda od 14. juna 2022. godine, paras. 67, 72-76.

¹²⁴ *Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*, predstavka br. 7224/11, presuda od 8. oktobra 2020, paras. 39, 45-50.

homofobičnim motivima kontra-demonstranta na događaju.¹²⁵ Istraga je kasno počela (dve nedelje nakon incidenta), dugo je trajala (četiri godine i osam meseci), a tužioci su zaključili da nema dovoljno elemenata koji bi predstavljali dokaz da su krivična dela zaista učinjena (izazivanje mržnje ili diskriminacije). ESLJP je zaključio da nisu preduzeti razumni koraci kako bi se ispitalo da li je verbalno zlostavljanje bilo motivisano homofobijom, i utvrdio kršenje člana 14. u vezi sa članom 8. EKLJP

U praksi ESLJP je ustanovljena obaveza adekvatne istrage motiva, koja postoji i u slučaju povezanosti sa licem koje poseduje određeno lično svojstvo, kao što su na primer članovi porodice, ili druga njemu bliska lica. U slučaju da je u domaćem postupku utvrđeno postojanje motiva predrasuda, neophodno je da ova činjenica ima odgovarajuću i jasnu pravnu posledicu prilikom odmeravanja kazne. Rasno motivisana krivična dela su najučestalija u praksi ESLJP, ali su prisutna i druga lična svojstva kao motivi, kao što su vera, pol, seksualna orijentacija, invaliditet, s tim da ova lista nije iscrpna.

¹²⁵ *Association Accept and others v. Romania*, predstavka br. 19237/16, presuda od 1 juna 2021. godine.

3. Normativni, strateški i institucionalni okvir u Republici Srbiji

3.1. Relevantne odredbe Ustava

Ustav predstavlja najviši pravni akt Republike Srbije. Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom, a potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka Republike Srbije. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, a zakoni i drugi opšti akti ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.¹²⁶ Relevantne mogu biti dakle direktno primenjive odredbe Ustava, ratifikovanih međunarodnih ugovora, opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, zakona i drugih opštih akata Republike Srbije. Od značaja su i strateški dokumenti, kao i mišljenja nadležnih međunarodnih tela koja obavljaju nadzor nad sprovođenjem prihvaćenih međunarodnopravnih obaveza, posebno kontekst usklađivanja zakonodavstva Srbije sa pravnim tekovinama EU, a koji usmeravaju dalji razvoj u ovoj oblasti i omogućavaju poboljšanje krivičnopravne reakcije u oblasti zločina iz mržnje.

Ustav Republike Srbije štiti širok spektar ljudskih i manjinskih prava i sadrži eksplicitnu zabranu diskriminacije, kao i kažnjivost svakog izazivanja i podsticanja rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti. Odstupanje od ove zaštite u pogledu slobode misli, savesti i veroispovesti, slobode izražavanja nacionalne pripadnosti, kao i zabrane izazivanja i podsticanja rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti nije dozvoljeno čak ni u vanrednom i ratnom stanju. (član 202. stav 4. Ustava).

¹²⁶ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006, 16/2022, član 16, član 194.

U ovoj oblasti su relevantne određene odredbe Ustava, a pre svega je reč o zabrani diskriminacije po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta (član 21. Ustava). Reč je dakle o opštoj zabrani diskriminacije. Smisao ove odredbe jeste omogućavanje uživanja Ustavom zagaranovanih osnovnih prava pod jednakim uslovima. Ustavom je posebno regulisan položaj stranaca, koji u Republici Srbiji imaju sva prava zajemčena Ustavom i zakonom, izuzev prava koja po Ustavu i zakonu imaju samo državljani Republike Srbije (član 17. Ustava). Štiti se sloboda misli, savesti, uverenja i veroispovesti, uključujući pravo da se ostane pri svom uverenju ili veroispovesti ili da se oni promene prema sopstvenom izboru. (član 43. Ustava). Posebno je zaštićena sloboda mišljenja i izražavanja kao i sloboda da se govorom, pisanjem, slikom ili na drugi način traže, primaju i šire obaveštenja i ideje. (član 46. Ustava). Značajna je i odredba koja se odnosi na ravnopravnost crkava i verskih zajednica (član 44. Ustava), sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti (član 47. Ustava), a podstiče se i uvažavanje razlika prisutnih zbog posebnosti etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta njenih građana, i u tom smislu preduzimanje mera u obrazovanju, kulturi i javnom obaveštavanju (član 48. Ustava). Predviđena je takođe zabrana i kažnjivost svakog izazivanja i podsticanja rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti (član 49. Ustava). Od značaja može biti i pravo na očuvanje posebnosti nacionalnih manjina (član 79. Ustava).

Ljudska i manjinska prava zajemčena Ustavom mogu zakonom biti ograničena, ukoliko ograničenje dopušta Ustav, u svrhe radi kojih ga Ustav dopušta, a u obimu neophodnom da se ustavna svrha ograničenja zadovolji u demokratskom društvu i bez zadiranja u suštinu zajemčenog prava (član 20. stav 1. Ustava). Kada je reč o odstupanju od ljudskih i manjinskih prava u vanrednom i ratnom stanju, mere odstupanja ni u kom slučaju nisu dozvoljene u pogledu slobode misli, savesti i veroispovesti, slobode izražavanja nacionalne pripadnosti, kao i zabrane izazivanja i

podsticanja rasne, nacionalne, verske ili druge neravnopravnosti, mržnje i netrpeljivosti (član 202. stav 4. Ustava).

3.2. Pristupni pregovori sa EU i usaglašavanje sa relevantnim standardima

Pregovori o pristupanju Republike Srbije sa Evropskom unijom formalno su otvoreni Međuvladinom konferencijom 21. januara 2014. godine u Briselu, iako su dosta precizni koraci u pravcu usaglašavanja sa relevantnim EU standardima napravljeni kada je Srbija u oktobru 2008. usvojila Nacionalni program za integraciju Republike Srbije u Evropsku uniju (NPI), kojim su planirane zakonodavne aktivnosti kako bi Srbija do kraja 2012. godine, što je moguće više uskladila svoje zakonodavstvo sa pravnim tekovinama EU. Sledeći korak u ovom procesu Vlada Republike Srbije načinila je u februaru 2013. godine kada je usvojila Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU (u daljem tekstu: NPAA) za period 2013-2016. Ovaj dokument je potom revidiran 2016.¹²⁷ a onda i 2018.¹²⁸ i 2022. godine.¹²⁹

U samoj Uvodnoj izjavi¹³⁰ sa Međuvladine konferencije Srbija je zauzela stav da „težnja Republike Srbije da postane članica Evropske unije predstavlja rezultat snažne privrženosti osnovnim idejama, vrednostima i dostignućima na kojima je zasnovana Evropska unija. Članstvo u Evropskoj uniji je strateški

¹²⁷ Vidi više u: Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU- druga revizija, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/NPAA_2016_revizija_srp.pdf, pristupljeno 6. januara 2020. godine

¹²⁸ Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU kao jedan od prioriteta definiše „Demokratiju i vladavinu prava.“ Vidi više u: Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU- treća revizija, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/npaa_2018_2021.pdf, pristupljeno 6. januara 2020. godine

¹²⁹ Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU- četvrta revizija, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/NPAA_2022-2025_002.pdf, pristupljeno 3. novembra 2023. godine

¹³⁰ Uvodna izjava Republike Srbije, Brisel, 2014. godine, dostupno na: https://www.mpravde.gov.rs/files/pregovori_uvodnaizjava%201.pdf, pristupljeno 4. januara 2020. godine, 2.

cilj Republike Srbije koji istovremeno predstavlja i sredstvo pomoću kojeg će Srbija modernizovati svoj pravni, ekonomski i institucionalni sistem.... Poput država članica Unije, Republika Srbija teži izgradnji društva u kome najznačajnije vrednosti predstavljaju pluralizam, tolerancija, solidarnost, borba protiv diskriminacije, vladavina prava i jačanje demokratskih institucija kao garanta očuvanja i unapređenja ovih vrednosti. Vladavina prava, nezavisnost pravosuđa i borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, sveobuhvatna reforma javnog sektora, jačanje nezavisnosti ključnih institucija, zaštita i jačanje medijskih sloboda i poštovanja ljudskih i manjinskih prava, a posebno prava ranjivih društvenih grupa, predstavljaju cilj kojem teži Republika Srbije.“¹³¹¹³²

Republika Srbija je 28. jula 2014. godine zvanično primila Izveštaj o skriningu za Pregovaračko poglavlje 23: Pravosuđe i osnovna prava.¹³³ Taj dokument predstavlja završni korak skrininga, odnosno analitičkog pregleda usklađenosti zakonodavstva Republike Srbije sa pravnim tekovinama i standardima Evropske unije, sprovedenog u periodu koji je prethodio pripremi Izveštaja, preciznije tokom septembra (eksplanatorni skrining) i tokom decembra (bilateralni skrining) 2013. godine. U Izveštaju o skriningu se ukazuje na neophodnost adekvatnog krivičnog gonjenja za zločine iz mržnje. Pored toga, po proceni koju je iznela Evropska komisija, Srbija treba da sprovede mere neophodne radi uspostavljanja minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava i svedoka krivičnog dela u skladu sa Direktivom 2012/29.

Kao odgovor na preporuke iz Izveštaja o skriningu, radi ispunjenja zadataka koje je EK postavila pred Republiku Srbiju u pogledu unapređenja procesuiranja zločina iz mržnje, kao i unapređenja prava

¹³¹ Uvodna izjava Republike Srbije (2014): 5.

¹³² O koracima koji su prethodili otvaranju pristupni pregovora sa EU, vidi više u : Kolaković-Bojović, M. i Petković, B. (2020) *Položaj pravosuđa u Srbiji - između vladavine prava i samovlašća*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

¹³³ Izveštaj o skriningu Srbija Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, Komisija, MD 45/14, 15.05.14, Dostupno na: https://www.mpravde.gov.rs/files/izvestaj_%20o%20skriningu%20-%20tekst%20na%20srpskom%20jeziku%201.pdf, pristupljeno 15.08.2022, str. 49.

žrtava krivičnih dela, Akcionim planom za Poglavlje 23¹³⁴ koji je Vlada Republike Srbije usvojila aprila 2016. godine, predviđen je čitav niz aktivnosti koje bi se, načelno, mogle podeliti u tri velike grupe:

- Organizaciju zajedničke obuke za sudije, javne tužioce i policijske službenike u cilju unapređenja znanja i veština neophodnih za efikasno gonjenje zločina iz mržnje.
- Set aktivnosti koje za svrhu imaju unapređenje položaja žrtava uopšte, bez obzira na vrstu krivičnog dela.
- Pored toga, Akcioni plan u različitim segmentima predviđa različite aktivnosti koje imaju za cilj unapređenje položaja pojedinih, posebno osetljivih kategorija žrtava.

Definišući prelazna merila kroz čiju ispunjenost će ocenjivati napredak koji je Srbija napravila u ovoj oblasti, EU je u Zajedničkoj pregovaračkoj poziciji za Poglavlje 23¹³⁵ pozdravila nameru Srbije da oceni stepen usklađenosti svog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU u pogledu prava žrtve i da nakon toga izvrši usklađivanje svog zakonodavstva, kao i da uspostavi mrežu usluga širom zemlje za pružanje podrške žrtvama, svedocima i oštećenima u svim fazama krivičnog postupka. Pored toga, EU je naglasila da Srbija treba da obezbedi pristup osnovnom nivou usluga podrške i da olakša upućivanje na organizacije za pružanje pomoći žrtvama od strane policije. EU je pozvala Srbiju da aktivno podstiče i prati primenu ovih prava, kao i da organizuje dovoljan broj obuka u vezi sa tim.

Sledeći pre svega potrebu da se, u skladu sa novom metodologijom pristupnih pregovora¹³⁶, reformski fokus premesti sa adresiranja

¹³⁴ Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/26531/akcioni-plan-za-pregovaranje-poglavlja-23-usvojen-na-sednici-vlade-srbije-27-aprila-2016.php>, pristupljeno 23. septembra 2023. godine

¹³⁵ European Union common negotiation position for Chapter 23, available on: <https://mpravde.gov.rs/tekst/26544/pregovaracka-pozicija.php>, last accessed on October 30th 2023.

¹³⁶ O novoj metodologiji pristupnih pregovora vidi više u: Kolaković-Bojović, M. and Simonovski, I. (2023) *The Accession Negotiations of North Macedonia to the EU: Between New Methodology and Old Challenges*. In: International scientific conference "Law between the ideal and the reality". Faculty of Law; Institute for Comparative Law, Priština; Belgrade, pp. 103-115.

preporuka iz Izveštaja o skriningu na ispunjenje prelaznih merila iz Zajedničke pregovaračke pozicije, Vlade Republike Srbije je 2020. godine usvojila Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23.¹³⁷

3.3. Nacionalni strateški okvir

Pored aktivnosti predviđenih Akcionim planom za poglavlje 23, relevantne mere usmerene na suzbijanje zločina iz mržnje predviđene su i nacionalnim strateškim dokumentima.

Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina predviđa obavezu sprovođenja obuka usmerenih ka jačanju svesti svih relevantnih aktera krivičnog sistema o značaju krivičnog gonjenja zločina iz mržnje.¹³⁸

Akcioni plan za Poglavlje 19 Vlade Republike Srbije, reflektuje privrženost ka zaštiti grupa lica koja se nalaze u neravnopravnom položaju u Republici Srbiji, u svetlu socijalne politike i zapošljavanja.¹³⁹

Akcioni plan za Poglavlje 24 Vlade Republike Srbije, je fokusiran i na zaštitu azilanata i ilegalnih migranta kao ugroženih grupa.¹⁴⁰

¹³⁷ Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravosudja-za-period-2020-2025-22072020.php>, pristupljeno 23. septembra 2023. godine

¹³⁸ Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, Vlada Republike Srbije, 2016. godina, dostupno na: <http://mduls.gov.rs/obavestenja/akcioni-plan-za-ostvarivanje-prava-nacionalnih-manjina/?script=lat>, pristupljeno 17. 08. 2022, aktivnost

¹³⁹ Akcioni Plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Vlada Republike Srbije, maj 2020. godine, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sf/dokumenti/ostalo/sektor-za-medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/akcioni-plan-za-poglavlje-19-socijalna-politika-i-zaposljavanje>, pristupljeno 18. 08. 2022.

¹⁴⁰ Akcioni plan za Poglavlje 24 – Pravda, sloboda i bezbednost, revizija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 24 – pravda, sloboda i bezbednost Beograd, 2020. godine, dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a7fbd693-caec-4f3e-b471-187a2be8bcf0/lat-Akcioni+plan+za+P24+--+revidirana+verzija+23+07+2020.pdf?MOD=AJPERES&CVIDv=ng1k6t5>, pristupljeno 18. 08. 2022.

Nedavno je usvojena i **Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2022. do 2030. godine**, s obzirom da je isteklo važenje prethodnog strateškog dokumenta, i na potrebu daljeg usaglašavanja nacionalnog pravnog okvira sa međunarodnim i evropskim antidiskriminacionim standardima.¹⁴¹

Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici prepoznaje postojanje visokog stepena rizika od nasilja i zločina iz mržnje za žene drugačije seksualne orijentacije i rodnog identiteta.¹⁴²

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji usvojena radi suzbijanje diskriminacije Roma i Romkinja, odnosno stvaranja uslova za pun pristup ostvarivanju ljudskih prava lica romske nacionalnosti, i mere prevencije i zaštite od nasilja.¹⁴³

U svetlu pomirenja i razvoja dobrosusedskih odnosa doneta je i Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina, najpre 2016,¹⁴⁴ a potom i naredna 2021. godine.¹⁴⁵

Najsveobuhvatniji strateški pristup uviđa se u oblasti unapređenja prava žrtava. U pokušaju da odgovori na zahteve iz Zajedničke pregovaračke pozicije, Ministarstvo pravde je uz podršku MDTF-JSS projekta, kao i Misije OEBS-a u Republici Srbiji, sprovelo sveobuhvatnu analizu usklađenosti krivičnog zakonodavstva sa Direktivom 2012/029/EU, ali i

¹⁴¹ Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2022. do 2030. godine, "Službeni glasnik RS", broj 12 od 1. februara 2022. godine.

¹⁴² Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine, "Sl. glasnik RS", br. 47/2021.

¹⁴³ Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, "Službeni glasnik RS", broj 26/16.

¹⁴⁴ Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina, "Službeni glasnik RS", broj 19/2016.

¹⁴⁵ Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period od 2021. do 2026. godine, "Službeni glasnik RS", broj 97/2021., dostupno na: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2021/97/1>, pristupljeno 28. septembra 2023. godine

komparativnu analizu različitih modela organizacije službi podrške žrtvama u Evropi.

Na bazi ovih analiza, kao i pilot projekta ranije sprovedenog od strane Misije OEBS-a u Republici Srbiji i Republičkog javnog tužilaštva, u junu 2018. godine započeo je rad radne grupe za izradu Nacionalne strategije za unapređenje položaja žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji. Radna grupa je uključila predstavnike svih relevantnih institucija, akademske zajednice i civilnog društva, a njen rad je bio podržan od strane IPA 2016 Projekta „Podrška žrtvama i svedocima u Republici Srbiji“ koji je sprovodila Misija OEBS-a u Republici Srbiji. Nakon dve godine rada Radne grupe i nekoliko krugova konsultativnog procesa i javne rasprave, Vlada Republike Srbije je na sednici održanoj 30. jula 2020. godine usvojila Nacionalnu strategiju za ostvarivanje žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period od 2012-2025. godine sa pratećim Akcionim planom za period 2020-2022. godine (u daljem tekstu: Strategija za žrtve).

Kada je reč o **ključnim izazovima** prepoznatim Strategijom u ovoj oblasti, konstatovano je da je pravni poredak Republike Srbije u značajnoj meri usaglašen sa međunarodnim standardima u oblasti prava žrtava, budući da, u procesnom svojstvu oštećenog, žrtvi u pravnom poretku Republike Srbije decenijama pripada čitav niz prava, prepoznatih i kodifikovanih Direktivom (2012)029, ali da je neophodno dalje, odnosno potpuno usklađivanje, kako krivičnog, tako i pravosudnog organizacionog zakonodavstva. Korak koji je u procesu usaglašavanja sa Direktivom prepoznat kao najzahtevniji u organizacionom i finansijskom smislu, ali ujedno treba da donese i najveću kvalitativnu razliku u odnosu na trenutno stanje, jeste uspostavljanje mreže službi za podršku žrtvama i svedocima na teritoriji čitave Republike Srbije. Strategijom je konstatovano da je trenutno, pružanje pomoći i podrške žrtvama i svedocima uglavnom bazirano na aktivnostima službi uspostavljenih pri određenim sudovima i tužilaštvima, kao i pojedinim organizacijama civilnog društva, pravnim klinikama i centrima za socijalni rad. „Ne postoje precizni podaci o broju i strukturi pružalaca, kao ni programima koje nude,

a poznato je da su njihova geografska distribucija, kao i raznovrsnost usluga koje nude, izrazito neujednačeni. Nema jasno definisanih kriterijuma za stručne kvalifikacije pružalaca, niti za kvalitet usluga koje pružaju. Procedure procene potreba, upućivanja na službe, kao i samog pružanja podrške nisu standardizovane. Ne postoje formalni mehanizmi povezivanja i saradnje pružalaca podrške, niti je uspostavljen sistem koordinacije i finansiranja pružalaca, kao i nadzora nad njihovim radom. Programi obuke u oblasti prava žrtava nisu standardizovani niti uspostavljeni kao segment početne i stalne obuke nosilaca pravosudnih funkcija. Informacije o raspoloživim vidovima podrške nisu sistematizovane, niti dostupne u okviru jedinstvene baze.¹⁴⁶

U Nacionalnoj strategiji se ukazuje da je pripadnicima višestruko ranjivih grupa koji su žrtve krivičnih dela neophodna posebna zaštita, i kod žrtava zločina iz mržnje je činjenica da upravo pripadnost određenoj društvenoj grupi predstavlja osnov viktimizacije, dodatno otežava proces njihove rehabilitacije i socijalne inkluzije.¹⁴⁷

Kao opšti cilj Strategije definisano je unapređenje položaja žrtava i svedoka u krivičnopravnom sistemu Republike Srbije u skladu sa standardima EU sadržanim u Direktivi 2012/29/EU.

¹⁴⁶ Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine, Beograd, 2020, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/sr/tekst/30567/nacionalna-strategija-za-ostvarivanje-prava-zrtava-i-svedoka-krivicnih-dela-u-republici-srbiji-za-period-2020-2025-godine-19082020.php>, pristupljeno 17. 08. 2022, str. 3. O izazovima u ovoj oblasti u periodu koji je prethodio usvajanju Nacionalne strategije, videti više u: Kolaković-Bojović, M. (2016) *Victims and Witnesses Support in the Context of the Accession Negotiations with EU*. In: Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem "Evropske integracije: pravda, sloboda i bezbednost", zbornik radova: Tom 2. Kriminalističko-policijska akademija; Fondacija "Hans Zajdel", Beograd, str. 355-366.

¹⁴⁷ Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji za period 2020–2025. godine, str. 30. Videti i: Kolaković-Bojović, M. and Grujić, Z. (2020) *Crime Victims and the Right to Human Dignity - Challenges and Attitudes in Serbia*. In: Yearbook. No. 3, Human rights protection: the right to human dignity. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad; Belgrade, str. 239-269.

Radi ostvarenja opšteg, postavljena su i tri posebna cilja:

- Poseban cilj 1: Uspostavljanje održive Nacionalne mreže službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela u Republici Srbiji, uz očuvanje i kontinuirano unapređenje dostignutih standarda kvaliteta i dostupnosti usluga podrške.
- Poseban cilj 2: Unapređenje dostupnosti, kvaliteta i efikasnosti primene mera zaštite žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji, sa posebnom pažnjom na zaštiti posebno osetljivih kategorija žrtava i svedoka.
- Poseban cilj 3: Podizanje svesti žrtava i svedoka krivičnih dela o pravima koja im pripadaju u pravnom sistemu Republike Srbije, kao i kontinuirano informisanje opšte javnosti u ovoj oblasti.¹⁴⁸

Osnovna ideja ove aktivnosti jeste adekvatna priprema konkretnih rešenja u pogledu osnovnih manjkavosti našeg kaznenog zakonodavstva koje je identifikovala radna grupa koja je radila na izradi Strategije i Akcionog plana. U tom smislu, Akcionim planom su predviđene izmene i dopune Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Zakona o izvršenju vanzavodskih sankcija i mera.

U pogledu pružanja dodatne zaštite žrtvama zločina iz mržnje, svakako su najrelevantnije planirane izmene Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku, gde su, kao ključne tačke koje zahtevaju legislativnu intervenciju prepoznata sledeća pitanja:

- usklađivanje sa definicijom žrtve iz Direktive 2012/29/EU;

¹⁴⁸ Vidi više u: Kolaković-Bojović, M. (2017) *Žrtva krivičnog dela (Poglavlje 23 - norma i praksa u Republici Srbiji)*. In: Reformski procesi i Poglavlje 23 (godinu dana posle) - krivičnoparni aspekti ; LVII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu; Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Intermex, Beograd, str. 140-150.

- pravo žrtava da prilikom izvođenja dokaznih radnji sa njima bude osoba od poverenja;
- zabrana unakrsnog ispitivanja i sugestibilnih pitanja kod ispitivanja posebno osetljivih žrtava i svedoka;
- unapređenje prava žrtava na dostavljanje relevantnih akata u krivičnom postupku;
- unapređenje prava žrtava na pravni lek u krivičnom postupku;
- obim, dostupnost i postupak korišćenja podataka iz upitnika o proceni individualnih potreba žrtve tokom krivičnog postupka;
- maloletno lice kao svedok i status posebno osetljivog svedoka;
- pitanje upotrebe video-linka;
- uslovi za isključenje javnosti sa glavnog pretresa;
- zaštita podataka o posebno osetljivim svedocima;
- upotreba jezika u krivičnom postupku;
- nadležnost i postupak obaveštavanja žrtve o puštanju okrivljenog iz pritvora.

Pored navedenih normativnih pretpostavki, nacionalnom strategijom je predviđen čitav niz koraka u pogledu stvaranja institucionalnih i stručnih preduslova za pružanje adekvatne podrške žrtvama krivičnih dela, uključujući žrtve zločina iz mržnje, u čemu će biti više reči u Glavi 3.6.

Članom 18. Zakona o planskom sistemu Republike Srbije („Službeni glasnik RS”, broj 30/18) i Uredbom o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaju pojedinačnih dokumenata javnih politika "Službeni glasnik RS", broj 8/2019, predviđa se obaveza donosioca javne politike da u slučaju da je akcioni plan usvojen na kraći period od perioda važenja strategije za potrebe čijeg sprovođenja je donet, a koji ne može biti kraći od godinu dana, da blagovremeno usvoji akcioni plan za naredni period primene te strategije.

Rukovodeći se ovim, 2022. godine izrađena je analiza, odnosno procena efekata primene Akcionog plana u periodu 2020-2022. godine, sa ciljem

da pruži neophodne inpute radnoj grupi koju će Ministarstvo pravde, kao ovlašćeni predlagač, formirati za potrebe izrade Akcionog plana za sprovođenje Strategije u periodu 2023-2025. godine. Akcioni plan za pomenuti period je usvojen u julu 2023. godine.

3.4. Antidiskriminaciono zakonodavstvo

Zakon o zabrani diskriminacije na širokoj osnovi postavlja moguće osnove diskriminacije. Naime, izrazi "diskriminacija" i "diskriminatorsko postupanje" označavaju svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na rasi, boji kože, precima, državljanstvu, nacionalnoj pripadnosti ili etničkom poreklu, jeziku, verskim ili političkim ubeđenjima, polu, rodu, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama, nivou prihoda, imovnom stanju, rođenju, genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu, bračnom i porodičnom statusu, osuđivanosti, starosnom dobu, izgledu, članstvu u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima¹⁴⁹. Obuhvaćena je dakle i diskriminacija zbog povezanosti sa pripadnikom zaštićene grupe, a pravljenje razlike se može sastojati i u davanju povlastica ili pogodnosti koje nekome ne pripadaju. Ovaj širi krug ličnih svojstava može na primer biti značajan u vezi sa povredom ravnopravnosti (čl. 128. KZ), koja se odnosi na diskriminaciju po eksplicitno navedenim osnovima, ali i „drugim ličnim svojstvima“.

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom ima poseban fokus na ovaj vid diskriminacije.¹⁵⁰

Relevantan je i **Zakon o zaštiti sloboda i prava nacionalnih manjina**, kojim se uređuje način ostvarivanja individualnih i kolektivnih prava koja su

¹⁴⁹ Zakon o zabrani diskriminacije, "Službeni glasnik RS", br. 22/2009, član 2. stav 1.

¹⁵⁰ Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, "Službeni glasnik RS", br. 33/2006 i 13/2016.

Ustavom Republike Srbije i potvrđenim međunarodnim ugovorima zajemčena pripadnicima nacionalnih manjina.¹⁵¹

Zakon o crkvama i verskim zajednicama detaljnije reguliše pravni položaj crkava i verskih zajednica, i proklamuje slobodu veropispovesti i zabranu verske diskriminacije.¹⁵²

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma može biti značajan u kontekstu povrede prava upotrebe jezika i pisma.¹⁵³

Za primenu člana 344a KZ-a koja se odnosi na nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, je značajan **Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama**.¹⁵⁴

3.5. Krivično zakonodavstvo

3.5.1. Obavezna otežavajuća okolnost iz člana 54a Krivičnog zakonika

Krivično zakonodavstvo Srbije tokom 2013. godine dobilo je novi pristup zločinima iz mržnje, koji podrazumeva da je pored do tada postojećih, uvedena odredba člana 54a Krivičnog zakonika (u daljem tekstu: KZ), koja se primenjuje na krivična dela koja ovo obeležje nemaju sadržano kao element bića krivičnog dela, ali su u konkretnom slučaju izvršena iz mržnje, što predstavlja obaveznu otežavajuću okolnost.

¹⁵¹ Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, "Službeni list SRJ", br. 11/2002, "Službeni list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja, "Službeni glasnik RS", br. 72/2009 - dr. zakon, 97/2013 - odluka US i 47/2018.

¹⁵² Zakon o crkvama i verskim zajednicama, "Službeni glasnik RS", br. 36/2006.

¹⁵³ Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, "Službeni glasnik RS", br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018 – isp.

¹⁵⁴ Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005 - dr. zakon, 90/2007, 72/2009 - dr. zakon, 111/2009, 104/2013 - dr. zakon i 87/2018

Iako je u članu 54. KZ-a u okviru opštih pravila o odmeravanju kazne već bilo predviđeno da će sud prilikom odmeravanja kazne u obzir uzeti i pobude iz kojih je delo učinjeno, pa prema tome i mržnju, ta odredba je uopštena i ne govori o mržnji kao otežavajućoj okolnosti po navedenim osnovima, niti ju je propisivalo kao obaveznu otežavajuću okolnost.¹⁵⁵ Ipak, čini se da u praksi pitanje uticaja motiva na odmeravanje kazne nije imalo zapaženo mesto, doduše nisu ni prisutna skorašnja empirijska istraživanja ovog pitanja.¹⁵⁶

Nakon uvođenja člana 54a Krivičnog zakonika Republike Srbije izmenama koje su stupile na snagu 2013. godine, krivično delo učinjeno iz mržnje predstavlja obaveznu otežavajuću okolnost. Suština spomenute odredbe jeste u pružanju dodatne krivičnopravne zaštite određenim grupama (odnosno pojedincima koji im pripadaju) od napada koji su zasnovani na mržnji. Svaki zločin koji je motivisan mržnjom prema određenoj grupi, takođe šalje i negativnu poruku pripadnicima te grupe. U skladu sa članom 54a, ukoliko je „krivično delo učinjeno iz mržnje zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica, tu okolnost sud će ceniti kao otežavajuću okolnost, osim ako ona nije propisana kao obeležje krivičnog dela“.¹⁵⁷ Uspostavlja se eksplicitna obaveza istrage motiva mržnje i njegovog vrednovanja prilikom odmeravanja kazne.

Pokretačke snage koje izazivaju aktivnost čoveka, odnosno koje upravljaju tom aktivnošću predstavljaju motive.¹⁵⁸ Može se reći i da motivacioni proces započinje stvaranjem želje, pod uticajem psiholoških, bioloških i socijalnih činilaca, da bi se pristupilo sprovođenju akcije kako bi se realizovala i zadovoljila želja.¹⁵⁹ U našem zakonodavstvu je prihvaćen

¹⁵⁵ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, „Službeni glasnik RS“ br.121/12 od 24.12.2012. godine, član 6.; Stojanović, Z. (2021) str. 280.

¹⁵⁶ Ćirić, J. Đorđević, Đ., Sepi R. (2006) *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd, str. 90-91.

¹⁵⁷ Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

¹⁵⁸ Rot, N. (2003) str. 230.

¹⁵⁹ Rot, N. (1994) *Psihologija ličnosti*, Beograd, str. 212.

termin pobuda, iako se u teoriji pre upotrebljava termin motiva, i čini se da se koriste kao sinonimi. Motivi odnosno pobude, pored relevantnih krivičnih dela o kojima će biti više reči, gde čine element bića krivičnog dela (kao pobude, ili nešto konkretnije kao mržnja), mogu biti značajne i kod opšteg odmeravanja kazne, gde se pobude učinioca mogu uzeti u obzir prilikom odmeravanja kazne (član 54. stav 1. KZ).

Često se ukazuje se da je motiv teško dokaziv. Takođe, ukazuje se i da se lako može izgubiti objektivnost, kada se prilikom procene motiva ne uzima u obzir mentalna konstitucija učinioca, već prioritet ima subjektivno razumevanje i mentalna konstitucija onoga koji vrši procenu.¹⁶⁰

Pri tom, treba imati u vidu da učiniocu mogu biti nepoznati njegovi motivi za izvršenje krivičnog dela, odnosno može ih prepoznavati na nepotpun i deformisan način, jer potiču iz nesvesnih slojeva ličnosti čiji sadržaj i pravo značenje nije mogao intelektualno da spozna, odnosno on je potisnut i zatvoren.¹⁶¹ Dakle moguće je da učinilac nije svestan sopstvenih motiva, odnosno pogrešno ih tumači, ili zbog dejstva više motiva nije svestan svih, odnosno podsvesno ili svesno ih racionalizuje.¹⁶² Činjenica da mu oni nisu poznati ili ih pogrešno tumači ne isključuje potrebu njihove istrage. Kada je reč o postojanju više motiva za izvršenje krivičnog dela, u slučaju primene člana 54a KZ, bi prilikom procene bilo korisno postaviti pitanje da li bi došlo do izvršenja krivičnog dela da nije bilo motiva mržnje, tj. doći do zaključka da je ovaj motiv imao presudan značaj.

Motiv dakle predstavlja centralni element posebne okolnosti za odmeravanje kazne, koja mora biti upravljena ka određenim društvenim grupama, odnosno utemeljena na određenim osnovama. Utvrđivanje motiva mržnje predstavlja dakle složen zadatak, i podrazumeva prepoznavanje mržnje među prisutnim negativnim emocijama, ali i njeno

¹⁶⁰ Ćirić, J. (2020) p. 138.

¹⁶¹ Simonović, B. (1994) Tipovi nesvesnih motiva krivičnog dela, *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, 42 (5), str. 546.

¹⁶² *Ibid.*, str. 546-560.

identifikovanje kao dominantnog motiva za izvršenje krivičnog dela, s tim da treba imati u vidu da je moguće i da ona bude nesvesni motiv, ili da predrasude na primer ne moraju uvek rezultirati mržnjom, i da krivično delo može biti učinjeno iz mržnje i kada nije prisutan diskriminatorni stav.¹⁶³

Pripadnost lica određenoj grupi predstavlja **lično svojstvo tog lica**. Lično svojstvo može biti stvarno, ili **pretpostavljeno**, kada učinilac smatra da je ono prisutno kod žrtve iako to nije slučaj. Sudeći prema praksi ESLJP, moguća je i mržnja prema osobi koja je zasnovana na stvarnoj ili pretpostavljenoj **povezanosti** sa licem koje je pripadnik zaštićene grupe, koja dakle stvarno poseduje, ili za koju se pretpostavlja da poseduje određeni status ili zaštićenu osobinu.¹⁶⁴ Međutim, za sada, pretpostavljena pripadnost nije uključena u opis člana 54a Krivičnog zakonika Republike Srbije, iako je ona sadržana u definiciji diskriminacije iz Zakona o zabrani diskriminacije. Slična je situacija i sa stvarnom ili pretpostavljenom povezanošću sa licem koje ima zaštićena lična svojstva, odnosno za koje se pretpostavlja da ih ima. Pri tom, povezanost sa određenom grupom može proisteći ne samo iz uobičajenog bliskog odnosa (srodstvo, prijateljstvo, brak), već bi se moglo govoriti i o povezanosti lica koje štiti i promoviše interese i prava zaštićene grupe.¹⁶⁵ Pri tom, u određenim slučajevima je moguće da se krivično delo učini prema određenoj grupi kao takvoj, odnosno da nije upravljeno protiv žrtva/e koja poseduje lično svojstvo odnosno pripada određenoj grupi.¹⁶⁶

¹⁶³ Delić, N. (2016) Krivičnopravni značaj mržnje u svetlu identitetskog preobražaja Srbije, U: Vasić, R., Polojac M. (ur) *Identitetski preobražaj Srbije prilozi projektu 2015 – kolektivna monografija*. Beograd, str. 148-149.

¹⁶⁴ *Škorjanec v. Croatia*, predstavka br. 25536/14, presuda od 28. maja 2017. godine, par. 56.

¹⁶⁵ Miladinović-Stefanović, D. (2013) Odmeravanje kazne za krivično delo učinjeno iz mržnje. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 64, p. 263.

¹⁶⁶ Na primer u slučaju ispisivanja rasističkih grafita.

Pojam **rase** se odnosi na grupu ljudi koji se razlikuju prema svojim fizičkim karakteristikama.¹⁶⁷ Reč je o društvenoj a ne biološkoj konstrukciji.¹⁶⁸

Etnička grupa se može definisati kao grupa koja se razlikuje od šire populacije na osnovu skupine karakteristika kao što su određena religija, kultura, geografsko poreklo ili jezik.

Pojam **nacionalne pripadnosti** se u užem smislu može povezati sa pravnim konceptom državljanstva, dok bi se u širem smislu mogao povezati sa nacionalnim poreklom, koje ukazuje na osećanje kulturne pripadnosti nacionalnoj grupi koja može, ali ne mora biti ona čiji je državljanin određeno lice.¹⁶⁹ Pri tom, treba imati u vidu da se pojmovi nacionalne pripadnosti, etničke grupe i rase mogu međusobno preklapati.

Pojam **pol** se odnosi na klasifikaciju ljudi na muški i ženski pol prema postojećim biološkim razlikama, koje su trajne i univerzalne.¹⁷⁰

Pod **seksualnom orijentacijom** se podrazumeva izbor koji osoba pravi u odnosu na pol seksualnog ili emotivnog partnera ili partnerke.¹⁷¹

Rodni identitet podrazumeva „deo ličnog identiteta koji se odnosi na socijalnu i ličnu percepciju pojedinca o pripadanju, odnosno nepripadanju vlastitom biološkom polu“.¹⁷²

U pogledu seksualne orijentacije i rodnog identiteta se može primetiti da pitanje primene posebne okolnosti može biti nešto otežanije, imajući u vidu činjenicu da je izvestan broj sudija stekao pravničko obrazovanje u

¹⁶⁷ Smernice za krivično gonjenje zločina iz mržnje u republici Srbiji (analiza i preporuke) (2019) Pravosudna akademija, Misija OEBS u republici Srbiji i Republičko javno tužilaštvo, str. 17.

¹⁶⁸ Durban Declaration and Plan of Action, Adopted at the World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Violence, United Nations, 8 September 2001, par. 171.

¹⁶⁹ OSCE /ODIHR (2014) *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*. Poland, p. 31.

¹⁷⁰ Smernice za krivično gonjenje zločina iz mržnje u republici Srbiji (analiza i preporuke) (2019) Pravosudna akademija, Misija OEBS u republici Srbiji i Republičko javno tužilaštvo, str. 18.

¹⁷¹ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i pravosudna akademija (2012), *Sudska građansko-pravna zaštita od diskriminacije*. Beograd, str. 31.

¹⁷² Smernice za krivično gonjenje zločina iz mržnje u republici Srbiji (analiza i preporuke) (2019) Pravosudna akademija, Misija OEBS u republici Srbiji i Republičko javno tužilaštvo, str. 18.

periodu u kojem su se u okviru sudske psihijatrije o homoseksualizmu, biseksualizmu i transseksualizmu govorilo kao o poremećajima seksualnog nagona.¹⁷³

Važno je napomenuti i da, član 54a KZ-a predviđa ograničen krug ličnih svojstava koja mogu biti osnov za primenu ove otežavajuće okolnosti, što je uslovljeno učestalošću i ozbiljnošću krivičnih dela izvršenih usled mržnje zasnovane upravo na tim svojstvima.

Iz jezičkog tumačenja odredbe, proizlazi da nije moguća primena strože kazne ako je krivično delo učinjeno iz mržnje prema drugim ličnim svojstvima. U ovakvim slučajevima je moguće, i bez izmena odredbe člana 54a Krivičnog zakonika, pojačati krivičnopravnu zaštitu ovih grupa primenom opštih pravila o odmeravanju kazne.¹⁷⁴ U Krivičnom zakoniku Crne Gore, je na primer obuhvaćen invaliditet kao jedan od osnova za primenu posebne okolnosti za odmeravanje kazne.¹⁷⁵

Sudeći po novijoj praksi Evropskog suda za ljudska prava, prisutni su i slučajevi koji se odnose na lična svojstva kao što su političko mišljenje i invaliditet, a koji nisu obuhvaćeni članom 54a KZ-a. U okviru EU se od nedavno prepoznaje i starosno doba kao lično svojstvo koje dobija na značaju u kontekstu zločina iz mržnje.

Imajući u vidu skoriju praksu ESLJP, kao i trendove u EU zakonodavstvu, čini se da su neophodne izmene KZ, s tim da je moguće mržnju po ovim osnovima uzeti u obzir prilikom primene opštih pravila o odmeravanju kazne.

¹⁷³ Miladinović-Stefanović, D. (2013) p. 273.

¹⁷⁴ Dimovski, D. (2021) *Case Law of the European Court of Human Rights of Hate Crimes. Teme*, XLV (2), p. 753.

¹⁷⁵ Krivični zakonik Crne Gore, "Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020), član 42a.

Jedno od ključnih pitanja u pogledu primene odredbe člana 54a jeste i pitanje potrebe njenog prepoznavanja u optužnom aktu i pitanje prekoračenja optužbe. Ovde pre svega treba imati na umu potrebu da mržnja kao motiv izvršenja krivičnog dela bude prepoznata već u optužnom aktu. Ovo naročito imajući u vidu član 68, st. 1 tač. 10 Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) koji propisuje da okrivljeni ima pravo da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete.

S tim u vezi, dalje se otvara pitanje da li **mržnja kao motiv** treba da bude prepoznata samo na nivou činjeničnog opisa dela koje se okrivljenom stavlja na teret optužnim aktom ili je neophodno da bude obuhvaćena i pravnim osnovom? Imajući u vidu da sud nije vezan pravnom kvalifikacijom dela (član 420, stav 2. ZKP), dovoljno je da mržnja kao motiv izvršenja krivičnog dela bude sadržana u činjeničnom opisu dela koje se okrivljenom stavlja na teret. Istovremeno, ne postoji ni prepreka da se javni tužioci u optužnom aktu pozovu na član 54a KZ; naprotiv, ovakav pristup je čak poželjan. U svakom slučaju, sud bi i bez toga bio u obavezi da utvrđuje činjenice od značaja za (ne)postojanje mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela.

Pored navedenog, od značaja je i **pitanje odnosa optužbe i presude** u situaciji kada javni tužilac ne unese mržnju kao motiv izvršenja krivičnog dela, a sud u presudi nađe da je krivično delo izvršeno iz mržnje i primeni član 54a KZ prilikom odmeravanja kazne. Dakle, postavlja se pitanje da li bi u ovom slučaju sud prekoračio optužbu. Prilikom odgovora na ovo pitanje, prvenstveno se treba rukovoditi ranije opisanim postojanjem dva paralelna koloseka u našem krivičnom zakonodavstvu kada je reč o zločinima iz mržnje, odnosno zabranom dvostrukog vrednovanja mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela. Naime, specifičnost člana 54a leži upravo u tome da se primenjuje na ona krivična dela kod kojih mržnja ne predstavlja element bića krivičnog dela, pa činjenica da je javni tužilac optužnim aktom obuhvatio, a sud nesumnjivo utvrdio postojanje, u činjeničnom smislu, svih onih elemenata koji su obuhvaćeni bićem krivičnog dela za koje okrivljenog oglašava krivim, garantuje činjenični

identitet optužbe i presude. Utvrđivanje postojanja činjenica od značaja za primenu člana 54a KZ, kreće se, nasuprot tome, na terenu utvrđivanja činjenica od značaja za odmeravanje kazne, a u skladu sa članom 83. ZKP koji predviđa da su predmet dokazivanja činjenice koje čine obeležje krivičnog dela, ili od kojih zavisi primena neke druge odredbe krivičnog zakona, što uključuje i odredbe ne samo člana 54a, već i člana 54. KZ. Treba imati na umu da se dokazi od značaja za određivanje vrste i visine krivične sankcije izvode čak i u slučaju da je okrivljeni priznao krivično delo (član 394. ZKP).

Kada je reč o posledičnim obavezama suda, ukoliko nesumnjivo utvrdi da je krivično delo izvršeno iz mržnje, u obavezi je datu okolnost eksplicitno vrednuje u procesu odmeravanja kazne. U konkretnom slučaju, kako je otežavajuća okolnost obavezna, sud, ukoliko se pozove na nju a ona nije sadržana u optužnom aktu, rizikuje da povredi pravo na odbranu okrivljenog, budući da mu nije data mogućnost da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete.

Iako se radi o obaveznoj otežavajućoj okolnosti, koja u formalnom smislu nije u suprematijском odnosu sa okolnostima koje sud ceni u članu 54. KZ, moguće je da se istovremeno utvrdi i postojanje olakšavajućih okolnosti po pravilima o odmeravanju kazne iz člana 54. KZ.¹⁷⁶ Sud ipak ne bi trebalo da zanemari intenciju zakonodavca da odredbom člana 54a KZ obezbedi strože kažnjavanje učinilaca koji su krivično delo izvršili iz mržnje.

3.5.2. Krivična dela kod kojih je mržnja obuhvaćena bićem krivičnog dela

Pored zločina iz mržnje, kao posebne okolnosti za odmeravanje kazne za učinjeno krivično delo, u KZ su prisutna i krivična dela koja su po svojoj prirodi, odnosno činjenici da se uglavnom zasnivaju na mržnji ili

¹⁷⁶ Ćorović, E. (2020a) str. 17.

predrasudama prema određenim zaštićenim grupama, takođe relevantna.¹⁷⁷ Od značaja mogu biti i krivična dela u kojima širi pojam pobude predstavlja subjektivno obeležje bića krivičnog dela.

Krivični zakonik predviđa zabranu dvostrukog vrednovanja mržnje kao pobude izvršenja krivičnog dela. **Primena člana 54a**, odnosno obavezne otežavajuće okolnosti pri odmeravanju kazne, **moguće je samo kada mržnja nije obuhvaćena bićem krivičnog dela.**

Takođe, u skladu sa članom 54. stav 3 prilikom odmeravanja kazne se „okolnost koja je obeležje krivičnog dela ne može se uzeti u obzir i kao otežavajuća, odnosno olakšavajuća okolnost, izuzev ako prelazi meru koja je potrebna za postojanje krivičnog dela ili određenog oblika krivičnog dela ili ako postoje dve ili više ovakvih okolnosti, a samo jedna je dovoljna za postojanje težeg, odnosno lakšeg oblika krivičnog dela”.

I pored brojnosti krivičnih dela u čijem se biću mogu pronaći elementi diskriminacije i/ili predrasuda, jasno je da je mržnja kao motiv u širem smislu (istina implicitno) obuhvaćena bićem tri krivična dela iz Krivičnog zakonika: Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. KZ), kao i u slučaju rasne i druge diskriminacije (član 387. stav 6. KZ, a nešto posrednije i st. 3. i 4.) i u slučaju teškog ubistva iz niskih pobuda iz člana 114. stav 1. tačka 5. KZ-a.¹⁷⁸ Takođe, to je slučaj i vezi sa jednom od relevantnih radnji izvršenja u okviru nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 344a. KZ). Moglo bi se govoriti i o obuhvatanju mržnje prema zaštićenim grupama i u vezi sa krivičnim delima protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim

¹⁷⁷ U tom smislu može se govoriti o tome da u slučaju primene člana 54a KZ govorimo o krivičnim delima izvršenim iz mržnje, dok u drugom slučaju mržnja ne predstavlja jedini ili pretežni motiv izvršenja krivičnog dela i ne kao takva ne figurira u biću krivičnog dela, ali se u njemu javlja kao željena i/ili postignuta posledica izvršenja krivičnog dela.

¹⁷⁸ Stojanović, Z. (2021) str. 281-282.

pravom, a pre svega kod krivičnog dela genocida (član 370. KZ) i krivičnog dela zločina protiv čovečnosti (član 371. KZ).

Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, član 317. KZ

(1) Ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, ili netrpeljivost među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

(3) Ko delo iz st. 1. i 2. ovog člana vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda, nacionalnih manjina ili etničkih grupa koje žive u Srbiji, kazniće se za delo iz stava 1. zatvorom od jedne do osam godina, a za delo iz stava 2. zatvorom od dve do deset godina.

Rasna i druga diskriminacija, član 387. KZ

(1) Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu krši osnovna ljudska prava i slobode zajamčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane Srbije, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se ko vrši proganjanje organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi.

(3) Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom ili propagira rasnu mržnju ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

(4) Ko širi ili na drugi način učini javno dostupnim tekstove, slike ili svako drugo predstavljanje ideja ili teorija koje zagovaraju ili podstrekavaju mržnju, diskriminaciju ili nasilje, protiv bilo kojeg lica ili grupe lica, zasnovanih na rasi,

boji kože, verskoj pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu,
kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

(5) Ko javno odobrava, negira postojanje ili značajno umanjuje težinu genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina učinjenih protiv grupe lica ili člana grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, vere, porekla, državne, nacionalne ili etničke pripadnosti, na način koji može dovesti do nasilja ili izazivanja mržnje prema takvoj grupi lica ili članu te grupe, ukoliko su ta krivična dela utvrđena pravnosnažnom presudom suda u Srbiji ili Međunarodnog krivičnog suda,
kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina.

(6) Ko javno pretili da će, protiv lica ili grupe lica zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkom poreklu ili zbog nekog drugog ličnog svojstva, izvršiti krivično delo za koje je zaprećena kazna zatvora veća od četiri godine zatvora,
kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Kada je reč o biću ovih krivičnih dela, nekoliko važnih pitanja zaslužuje posebnu pažnju, prvenstveno u odnosu na krivično delo **izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz člana 317. KZ**, kao i njegovo razgraničenje u odnosu na krivično delo **Rasna i druga diskriminacija, iz član 387. KZ**, budući da u javnotužilačkoj i sudskoj praksi ova pitanja i dalje stvaraju značajne nedoumice.¹⁷⁹

a) Radnja izvršenja

U praksi se često zanemaruje da je zakonodavac prilikom definisanja radnje izvršenja ovog krivičnog dela upotrebio trajne glagole „izaziva“ ili raspiruje“ iz čega jasno proizilazi da za postojanje krivičnog dela nije potrebno nastupanje posledice, već je delo dovršeno preduzimanjem radnje izvršenja radnjama, aktivnostima odnosno delovanjem koje je podobno da izazove posledicu koja je predviđena ovom odredbom, a koja se može ogledati, bilo u stvaranju nacionalne, rasne ili verske mržnje ili

¹⁷⁹ Videti više u Glavi 2.4. (Studije slučaja)

netrpeljivosti (tamo gde ona ne postoji) ili raspirivanje (dakle pojačavanje intenziteta već postojeće mržnje ili netrpeljivosti).

Zakonodavac ispravno ne navodi eksplicitno radnje kojima se mržnja ili netrpeljivost mogu izazivati ili raspirivati, budući da je spektar mogućih radnji koje bi mogle doći u obzir zaista širok. U praksi se učestalo javljaju slučajevi da se ovo čini upotrebom pogrdnog rečnika, pevanjem pesama, isticanjem i/ili nošenjem natpisa na transparentima, odeći i sl. U poslednje vreme, od naročitog značaja su aktivnosti na društvenim mrežama, koje se mogu ogledati kako u proizvodnji, tako i u širenju, odnosno deljenju digitalnih sadržaja podobnih da izazivaju ili raspiruju mržnju i netrpeljivost. Upravo pomenuti slučajevi u praksi mogu predstavljati problem razgraničenja bića krivičnih dela iz čl. 317. i 387. stav 4. i 6. KZ ukoliko ne postoji ispravno razumevanje zaštitnog objekta i pasivnog subjekta oba krivična dela.

b) Pasivni subjekt i zaštitni objekt

Čini se da u praksi jedan od najvećih problema predstavlja razlikovanje pasivnog subjekta i zaštitnog objekta. Naime, iako je ovo krivično delo samo naizgled usmereno na izazivanje mržnje ili netrpeljivosti u odnosu na određeni narod ili etnički grupu, pažljivim čitanjem odredbe člana 317. KZ bi se moglo doći do drugačijeg zaključka. Naime, ova odredba ne govori o izazivanju ili raspirivanju mržnje „prema“ ili „u odnosu na“ narod(e) ili etničke zajednice koje žive u Srbiji, već među njima. Dakle, u pitanju je dvosmerni (ili višesmerni) proces, odnosno osećanje. Ovakva formulacija nije slučajna i neposredno je vezana za činjenicu da zaštitni objekat nisu određena ljudska i manjinska prava koja pripadaju određenim narodima ili etničkim zajednicama (tzv. manjinska prava), već ustavni poredak Republike Srbije, odnosno osnovni principi na kojima se on zasniva, uključujući jednakost i nediskriminaciju. Suprotno od toga, članom 387. KZ štite se upravo „dobra zaštićena međunarodnim pravom“ odnosno prava zaštićena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i ratifikovanim međunarodnim ugovorima od strane Srbije, odnosno inkriminiše se kršenje tih prava po osnovu razlike u rasi, boji kože, verskoj

pripadnosti, nacionalnosti, etničkom poreklu ili nekom drugom ličnom svojstvu. Dakle, ovde je reč o „jednosmernom“ procesu koji mora rezultirati kršenjem ljudskih prava zasnovanim na nekom od diskriminatornih svojstava.

Kada je reč o izazivanju nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, mržnja nije obuhvaćena eksplicitno kao motiv učinioca. Kod ovog krivičnog dela (osim u st. 1-2) ona predstavlja posledicu koja se nastoji postići. Međutim, moglo bi se tvrditi da i u ovim stavovima, ali i u ostalim u kojima je izazivanje mržnje u odnosu na određenu društvenu grupu ili njene pripadnike propisano kao posledica, mržnja implicitni motiv izvršenja krivičnog dela (ali se, budući da ne figurira kao eksplicitni motiv učinioca, ne mora dokazivati).

Mnogo problematičniji segment ove odredbe člana 317. tiče se upotrebe pojmova „narod“ i „etnička grupa“. Naime, ako ove pojmove sagledamo u kontekstu prvog dela odredbe koji govori o izazivanju ili raspirivanju:

- nacionalne,
- rasne i
- verske mržnje ili netrpeljivosti,

jasno je da on ne korespondira pojmovima „narod“ i „etnička grupa“ u nastavku odredbe, jer onemogućava adresiranje slučajeva u kojima se izaziva mržnja ili netrpeljivost među religijskim grupama, odnosno konfesijama, ali i grupama koje se razlikuju u odnosu na rasu. Dok ovo prvo ne gubi na aktuelnosti ni decenijama nakon oružanih sukoba u regionu, već naprotiv preči pogoršanjem u kontekstu bliskoistočnih sukoba, drugo dobija na značaju usled činjenice da se Srbija, s jedne strane nalazi na migratornim rutama ka Zapadnoj Evropi, ali usled promena na tržištu rada postaje i zemlja odredišta za brojne radnike migrante. Iako je nesporno da veroispovest i rasa predstavljaju osobine koje mogu biti karakteristike koje povezuju pripadnike jedne etničke grupe, međureligijska mržnja i netrpeljivost mogu biti usmerene na

pripadnike određene veroispovesti ili rase, bez obzira na njihovu pripadnost narodu ili etničkog grupi.¹⁸⁰

Manjkavost ove odredbe još je uočljivija uporednom analizom st. 1. i 2. člana 317, budući da stav 2. govori o „izlaganju poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola“, dakle pravi razliku između etničkog i verskog.

Važno je napomenuti i da KZ ograničava primenu ove odredbe na narode i etničke zajednice koji žive u Srbiji, što je opet direktna posledica činjenice da je zaštitni objekt ovog krivičnog dela ustavni poredak RS.

Na kraju, mada ne bez važnosti, i sam naslov člana 317. KZ „Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti“ ne odražava na pravi način biće krivičnog dela, budući da koristi „i“ umesto ili i time implicitno ukazuje na potrebu kumulativnog izazivanja različitih vrsta mržnje i netrpeljivosti, iako je iz načina na koji je definisana radnja izvršenja jasno da je ona postavljena alternativno.

Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, Član 344a, KZ

(1) Ko fizički napadne ili se fizički obračunava sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa, vrši nasilje ili oštećuje imovinu veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, unese u sportski objekat ili baca na sportski teren, među gledaoce ili učesnike javnog skupa predmete, pirotehnička sredstva ili druge eksplozivne, zapaljive ili škodljive supstance koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa, neovlašćeno uđe na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazove nasilje, oštećuje sportski objekat, njegovu opremu, uređaje i instalacije, svojim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izaziva nacionalnu, rasnu, versku ili drugu mržnju ili netrpeljivost zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina i novčanom kaznom.

¹⁸⁰ People, J., Bailey, G. (2010). *Humanity: An Introduction to Cultural Anthropology* (9 izdanje). Wadsworth Cengage learning. str. 389.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno od strane grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od dve do osam godina.

(3) Kolovođa grupe koja izvrši delo iz stava 1. ovog člana, kazniće se zatvorom od tri do dvanaest godina.

(4) Ako je izvršenjem dela iz stava 1. ovog člana došlo do nereda u kome je nekom licu naneta teška telesna povreda ili je oštećena imovina veće vrednosti, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina.

(5) Službeno ili odgovorno lice koje pri organizovanju sportske priredbe ili javnog skupa ne preduzme mere obezbeđenja kako bi se onemogućio ili sprečio nered, pa usled toga budu ugroženi život ili telo većeg broja ljudi ili imovina veće vrednosti, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.

(6) Učiniocu dela iz st. 1. do 4. ovog člana koje je izvršeno na sportskoj priredbi obavezno se izriče mera bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama.

Kao i kada je reč o izazivanju nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, ponovo, treba imati u vidu i zaštitni objekat koji je različit u odnosu na krivična dela iz čl. 317. i 387. KZ, budući da je u pitanju potrebi zaštite javnog reda i mira.

Kada je reč o radnji izvršenja krivičnog dela **nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu**, mržnja nije obuhvaćena eksplicitno kao motiv učinioca. Kod ovog krivičnog dela ona predstavlja posledicu koja se nastoji postići, ali čije nastupanje nije potrebno da bi postojalo izvršenje ovog krivičnog dela koje je dovršeno činjenicom nastupanja nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima skupa, odnosno sportske priredbe.

Ovde je interesantno da je zakonodavac upotrebio sintagmu „sa učesnicima“ a ne „među učesnicima“, što ukazuje na neophodnost da jedna od sukobljenih strana bude upravo ona koja je preuzela radnju izvršenja. Ovakva odluka zakonodavca mogla bi staviti pod znak pitanja, budući da bi u praksi realno mogla postojati mogućnost da jedna

navijačka grupa (na jednoj od tribina) isticanjem transparenta ili pevanjem neprikladnih pesama izazove reakciju druge navijačke grupe na suprotnoj tribini, nakon čega ta druga grupa, isprovocirana uđe u sukob sa navijačima drugog kluba koje se nalaze na njima susednoj tribini, budući da im je grupa koja je sukob isprovocirala nedostupna.

Važno je napomenuti da je ova odredba pomalo nespretno formulisana, što otežava njenu primenu u praksi. Naime, jasna je bila intencija zakonodavca da se ovom odredbom suprotstavi nasilju na sportskim priredbama ali se čini da je završni deo stava 1,¹⁸¹ odnosno jedina radnja izvršenja ovog krivičnog dela koja je zapravo predmet naše analize, budući da uključuje element mržnje, mogla biti izdvojena i u poseban stav. Ovo bi ujedno olakšalo praćenje primene ove odredbe u praksi, o čemu će biti više reči u Delu II.

Prisutan je i stav da je mržnja prema određenim grupama obuhvaćena inkriminacijom krivičnog dela **zločina protiv čovečnosti**, jer pre svega obuhvata i radnju izvršenja „proganjanje ili proterivanje na političkoj, verskoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, polnoj ili kakvoj drugoj osnovi” (član 371. KZ), ali i u pogledu krivičnog dela **genocida** (član 370. KZ).¹⁸² Ovo bi se moglo reći pre svega zbog prirode i ozbiljnosti ovih krivičnih dela, koja se primarno mogu povezati sa mržnjom kao motivom, a koja su takođe usmerena na određene zaštićene grupe.

Značajna su i krivična dela koja eksplicitno upućuju na pobudu učinioca. Posebno je interesantno pitanje **teškog ubistva iz niskih pobuda** iz člana 114. stav 1. tačka 5. KZ-a. Mržnja, predstavlja jednu od negativnih pobuda koja se možda najčešće dovodi u vezu sa niskim pobudama koje KZ predviđa kao kvalifikatornu okolnost prilikom propisivanja jednog od oblika teškog ubistva.¹⁸³ Naime, iako KZ govori o „drugim niskim

¹⁸¹ „...svojom ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izaziva nacionalnu, rasnu, versku ili drugu mržnju ili netrpeljivost zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.“

¹⁸² Stojanović, Z. (2014) str. 15-16, p. 18.

¹⁸³ Simić, Z (1967), Pojam niskih pobuda, *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, 15 (1), str. 93.

pobudama“ za izvršenje ovog krivičnog dela, Stojanović¹⁸⁴ je mišljenja da odgovor na ovo pitanje zavisi od okolnosti konkretnog slučaja, odnosno da mržnja, kao niska pobuda, bi morala biti visoko na skali negativnog moralnog vrednovanja, da bi se mogla oceniti kao kvalifikatorna okolnost. Rukovodeći se istim principom, Ćorović¹⁸⁵ ispravno prepoznaje mogućnost da se, pored dve pomenute kategorije krivičnih dela, izdvoji i treća, kod koje krivično delo striktno posmatrano u svom biću ne sadržini mržnju, ali se ona može podvesti pod odgovarajuću kvalifikatornu okolnost koja je opštija od mržnje (u datom primeru mržnja se podvodi pod nisku pobudu), usled čega takođe nema mesta primeni člana 54a KZ, iako ovo krivično delo ne upućuje eksplicitno na mržnju zasnovanu na određenim osnovama.

Najzad, specifično je i krivično delo **mučenja** iz člana 137. stav 2. Krivičnog zakonika, gde takođe može biti relevantna pobuda učinioca. Naime, radnja izvršenja ovog krivičnog dela se sastoji u nanošenju velikog bola ili teških patnji drugom licu „s ciljem da se od njega ili od trećeg lica dobije priznanje, iskaz ili drugo obaveštenje“. Međutim, alternativno se predviđa da se to može učiniti i „iz druge pobude zasnovane na bilo kakvom obliku diskriminacije“. Jezičkim tumačenjem bi se moglo zaključiti da se subjektivno obeležje bića ne iscrpljuje dakle u diskriminaciji, već je potrebno da je iz diskriminatornog stava proistekla pobuda koja neposredno motiviše radnju izvršenja, bilo da je reč o mržnji ili nekoj drugoj negativnoj emociji.¹⁸⁶ Prisutan je stav da je i u slučaju krivičnog dela mučenja, kada mržnja posredno, kroz pobude učinioca predstavlja konstitutivno obeležje bića krivičnog dela, ona nema značaj prilikom odmeravanja kazne, zbog pravila o zabrani dvostrukog vrednovanja iz člana 54. stav 3. KZ.¹⁸⁷ Međutim, sa druge strane, čini se da se ovo krivično

¹⁸⁴ Stojanović, Z. (2021), str. 452.

¹⁸⁵ Ćorović, E. (2020b) Krivičnopravni aspekti. U: Ivanović, A. (ur) *Priručnik za simulaciju suđenja iz oblasti zločina iz mržnje*, Novi Pazar, str. 77.

¹⁸⁶ Delić, N. (2016) str. 141.

¹⁸⁷ *Ibid*, str. 3, 15.

delo ne vrši po pravilu iz mržnje, jer se vrši u cilju dobijanje priznanja, iskaza ili drugog obaveštenja.

Prisutan je i nešto širi krug krivičnih dela koja se po svojoj prirodi ne mogu primarno povezati sa mržnjom kao motivom, već i sa nizom drugih motiva manjeg stepena opasnosti i intenziteta, koja obuhvataju diskriminaciju prema zaštićenim grupama (koje su inače nešto drugačije opredeljene nego u članu 54a KZ). Ova dela uglavnom predstavljaju realizaciju zabrane diskriminacije građana. Takođe, u teorijskom smislu bi se uglavnom mogla uklopiti u pojam zločina iz mržnje. Međutim, u kontekstu mogućnosti primene otežavajuće okolnosti iz člana 54a KZ, situacija je ipak nešto složenija.

Naime, reč je pre svega o **povredi ravnopravnosti** iz člana 128. KZ-a, gde se radnja izvršenja može sastojati u uskraćivanju ili ograničavanju prava građana, s tim da se to čini zbog: nacionalne ili etničke pripadnosti, rase ili veroispovesti ili zbog odsustva te pripadnosti ili zbog razlika u pogledu političkog ili drugog ubeđenja, pola, invaliditeta, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, jezika, obrazovanja, društvenog položaja, socijalnog porekla, imovnog stanja ili nekog drugog ličnog svojstva, ili se radnja izvršenja može sastojati u davanju građanima povlastica ili pogodnosti na osnovu ove razlike. Prisutan je stav da u ovom slučaju opšta zabrana dvostrukog vrednovanja nije primenjiva (član 54. stav 3. KZ), pre svega jer se ova krivična dela mogu učiniti iz različitih pobuda.¹⁸⁸

Sa druge strane tvrdi se i da je ovde pobuda obuhvaćena subjektivnim obeležjem bića krivičnog dela (pre svega zbog upotrebe reči „zbog“), koja se sastoji u diskriminatornom stavu kao vrsti predrasuda, čime je posredno obuhvaćena i mržnja kao pobuda, koja onda ne bi imala značaj prilikom odmeravanja kazne zbog pravila o zabrani dvostrukog vrednovanja.¹⁸⁹ Ovakav stav je povezan i sa shvatanjem pojma predrasuda, i pitanjem da li se njime obuhvataju logički neosnovane, uporno održavane i intenzivne emocije praćene stavovima prema

¹⁸⁸ Stojanović, Z. (2014), p. 19.

¹⁸⁹ Delić, N. (2016) str. 143-144.

objektima ili klasama objekata koji su isključivo negativne prirode. Ukoliko predrasude mogu biti i pozitivne prirode, odnosno mogu obuhvatiti i pozitivan odnos,¹⁹⁰ onda se čini da se predrasude ne mogu primarno povezati sa mržnjom na sličan način kao u slučaju niskih pobuda (ili barem motivima koji su srodni mržnji), ili u slučajevima kada je po prirodi dela jasno da je obuhvaćena pobuda mržnje. Kada odredba člana 54a KZ ne bi bila primenljiva, ovi mogući negativni i pozitivni stavovi bi se stavili u istu ravan, što se ne čini primarnim ciljem člana 54a KZ. Reč je dakle o širem pojmu, koji može obuhvatati vrlo različite motive. Doduše, obično se prilikom definisanja predrasuda, ima u vidu upravo negativan odnos.¹⁹¹ Kod krivičnog dela povrede ravnopravnosti je jasno da je druga radnja izvršenja, koja se sastoji u davanju građanima povlastica ili pogodnosti, nespojiva sa mržnjom kao motivom. Međutim, kada je reč o prvoj radnji izvršenja, koja se sastoji u uskraćivanju ili ograničavanju prava građana, situacija je dakle manje jasna. Slična je situacija i u slučaju krivičnog dela povrede ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti (član 174 KZ), koje obuhvata javno izlaganje poruzi lica ili grupe zbog pripadnosti određenoj rasi, boji kože, veri, nacionalnosti, etničkog porekla ili nekog drugog ličnog svojstva. Moguće je na primer da učinilac javno izlaže poruzi neko lice na osnovu pripadnosti određenoj grupi, ali zbog želje za prihvatanjem u nekoj drugoj grupi, a tada ne postoji motiv predrasuda, ali je prisutna diskriminacija. Kada je reč o diskriminatornom stavu koji se identifikuje sa predrasudama, iz ovog primera se vidi da on dakle nije isto što i diskriminacija kao faktičko pravljenje razlike bez obzira na motive ovakvog ponašanja.

Takođe, prisutan je i niz lakših krivičnih dela ukoliko se pre svega uzme u obzir propisana kazna, a koja takođe sadrže element diskriminacije, ali prisustvo motiva u subjektivnom obeležju bića krivičnog dela, se ne može pravdati upotrebom reči „zbog“ (ili „na osnovu“), kao na primer kod člana 128. KZ i člana 174. KZ, i u tom smislu prilikom odmeravanja kazne pravila

¹⁹⁰ Rot, N. (2003) str. 418; Durrheim K, Quayle M, Dixon J (2016) Struggle for the Nature of “Prejudice”: “Prejudice” Expression as Identity Performance, *Political Psychology*, Vol. 37, No. 1, p. 21.

¹⁹¹ Rot, N. (2003) str. 418.

o zabrani dvostrukog vrednovanja ne bi imala značaj. Reč je o krivičnim delima: povreda prava upotrebe jezika i pisma (član 129. KZ), povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (član 130 KZ) i povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (član 131 KZ). Ova dela bi se mogla u teorijskom smislu doduše mogla obuhvatiti pojmom zločina iz mržnje, u slučaju prihvatanja koncepta zločina iz mržnje koji obuhvata diskriminatorni model odabira, tj. kada je dovoljno postojanje ovakvog odabira, bez obzira na motive.

3.6. Institucionalni okvir reagovanja na zločine iz mržnje i njihovo evidentiranje

Kada govorimo o institucionalnim pretpostavkama efikasne reakcije na zločine iz mržnje, pre svega se fokusiramo na nekoliko ključnih pitanja:

- a) Uspostavljanje efikasnih mehanizama evidentiranja i praćenja sudske i javnotužilačke prakse u postupanju u predmetima zločina iz mržnje;
- b) Profesionalni kapaciteti pripadnika policije, javnih tužilaca i sudija za prepoznavanje, istragu, gonjenje i kažnjavanje zločina iz mržnje;
- c) Uspostavljanje efikasnih mehanizama zaštite i podrške žrtvama zločina iz mržnje.

Značajni koraci na izgradnji institucionalnog okvira u predmetnoj oblasti započeli su 2015. godine izdavanjem Opšteg obaveznog uputstva Republičkog javnog tužioca A. br 802/15 kojim se uvodi **posebna evidencija** u osnovnim, višim i apelacionim javnim tužilaštvima u odnosu na krivična dela učinjena iz mržnje u smislu člana 54a Krivičnog zakonika.

U cilju unapređenja borbe protiv zločina iz mržnje, 28. septembra 2018. godine je izdato Opšte obavezno uputstvo Republičkog javnog tužioca br. 4/2018, kojim se nalaže da se u svim osnovnim, višim i apelacionim javnim tužilaštvima odrede **kontakt osobe** za krivična dela iz mržnje u smislu člana 54a Krivičnog zakonika, koja će biti nadležna i za praćenje i

evidentiranje zločina iz mržnje, i kontakt sa svim relevantnim akterima u kontekstu zločina iz mržnje. Ovim obaveznim uputstvom kontakt tačkama su data sledeća ovlašćenja: Praćenje evidentiranja krivičnih dela izvršenih iz mržnje u skladu sa Obaveznim uputstvom iz 2015. godine; Praćenje postupanja u predmetima zločina iz mržnje; Konsultacije sa obrađivačima predmeta; Kontakt sa oštećenima/žrtvom; Kontakt sa nadležnim policijskim službenikom; Kontakt i dijalog sa specijalizovanim organizacijama civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama krivičnih dela izvršenih iz mržnje. U skladu sa ovim uputstvom, imenovano je ukupno 87 kontakt osoba u svim osnovnim, višim i apelacionim javnim tužilaštvima u RS, sa ciljem postizanja zakonitosti, delotvornosti i jednoobraznosti u postupanju javnih tužilaca u krivičnim predmetima zbog krivičnih dela učinjenih iz mržnje u smislu člana 54a Krivičnog zakonika.

Republičko javno tužilaštvo i javna tužilaštva saraduju i sa organizacijama civilnog društva kroz **Koordinacioni mehanizam** koji podrazumeva održavanje koordinacionih sastanaka dva puta godišnje. Ovaj mehanizam funkcioniše uz podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Misije OEBS u Srbiji.¹⁹²

Iako sistem sveobuhvatnog, automatskog i centralizovanog **prikupljanja podataka** na nivou čitavog pravosudnog sistema i dalje nije uspostavljen, Vrhovno javno tužilaštvo u skladu sa opšteobaveznim uputstvom prikuplja podatke. Važno je napomenuti da pored ovog mehanizma koji prikuplja zvanične podatke o zločinima iz mržnje u RS, ODIHR prikuplja i tzv. nezvanične podatke na bazi izveštaja Misije OEBS u Srbiji i organizacija civilnog društva (CSO).¹⁹³

Opšti karakter ranije analiziranog normativnog okvira, kao manjak iskustva nosilaca pravosudnih funkcija u Republici Srbiji u ovoj oblasti, delimično je unapređen kroz izradu Smernica za krivično gonjenje zločina

¹⁹² Vidi više: <https://hatecrime.osce.org/national-frameworks-serbia#dataCollection>, pristupljeno 1. 10. 2022. godine

¹⁹³ Vidi više : <https://hatecrime.osce.org/serbia#incidents-reported>, pristupljeno 1. 10. 2022. godine

iz mržnje u Republici Srbiji, izrađenim uz podršku Misije OEBS-a u Srbiji, čiji je cilj da unaprede razumevanje pojmova u ovoj oblasti na strani javnih tužilaca, da im ukažu na njihovu dužnost da sprovedu delotvornu istragu u ovoj vrsti predmeta, kao i da im daju preporuke za dalje unapređenje istraga i gonjenja zločina iz mržnje. Donošenje Smernica bilo je praćeno sprovođenjem niza obuka za javne tužioce počev od 2018. pod nazivom u saradnji Pravosudne akademije, Misija OEBS u Republici Srbiji i Republičkog javnog tužilaštva.¹⁹⁴ Sistemske obuke sudija i pripadnika policije i dalje nedostaju.

Kada je reč o administrativnim kapacitetima za istragu i gonjenje zločina iz mržnje, važno je napomenuti da nedovoljna obučenost nosilaca pravosudnih funkcija za postupanje u ovoj vrsti predmeta, kao i njihova nedovoljna senzibilisanost po pitanju zaštite žrtava zločina iz mržnje, u praksi može stvoriti efekat sekundarne (pa i ponovljene) viktimizacije i diskriminacije u sudskom postupku. Pored toga, manjak znanja i veština u ovoj oblasti, može rezultirati propustima u istrazi, neadekvatno obrazloženim optužnim aktima, problemima u dokazivanju krivičnog dela, kao i izostankom primene ili nepravilnom primenom člana 54a prilikom odmeravanja kazne za krivična dela izvršena iz mržnje.

Istovremeno, ubrzani **razvoj digitalnih tehnologija**, ne samo da utiče na konstantno povećanje broja modaliteta samih sadržaja, već i modaliteta njihove distribucije i razmene. Sve ovo zahteva i konstantno unapređenje specifičnih znanja i veština, ali i otvara pitanje „migracije“ kriminaliteta iz „realnog“ u digitalno okruženje, koje mora biti propraćeno institucionalnim i stručnim kapacitetima nadležnih organa. Time bi se istovremeno osiguralo efikasno procesuiranje ovih krivičnih dela, ali i motivisale žrtve da ih prijavljuju.

Činjenica da u RS izostaje **sistemska podrška žrtvama krivičnih dela**, te da službe podrške žrtvama postoje samo u manjem broju sudova i CSO, utiče

¹⁹⁴ Smernice za krivično gonjenje zločina iz mržnje u republici Srbiji (analiza i preporuke) (2019) Pravosudna akademija, Misija OEBS u republici Srbiji i Republičko javno tužilaštvo.

i na kvalitet i dostupnost podrške žrtvama zločina iz mržnje.¹⁹⁵ U tom smislu, važno je pomenuti i publikaciju *Žrtve zločina iz mržnje u krivičnompravnom sistemu- Praktični vodič*, koju je 2020. godine pripremio ODIHR, a koja je uz pomoć Misije OEBS-a u Srbiji prevedena i dostupna na srpskom jeziku.¹⁹⁶

Ipak, kada se radi o sistemskom pristupu podršci, ranije pomenutom u kontekstu reformskih pravaca planiranih Nacionalnom strategijom za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela, prvi segment planiranih aktivnosti bio je usmeren na izmene i dopune normativnog okvira kojim se uređuje organizacija pravosuđa, budući da važeće odredbe ne dozvoljavaju njihovu sistemsku organizaciju, već ih postavljaju na nivo odluke i kapaciteta viših sudova. Iako je nakon usvajanja Strategije za žrtve, došlo do značajnog usporavanja aktivnosti u ovoj oblasti, uprkos činjenici da je Misija OEBS-a u Srbiji formirala ekspertsku grupu za izradu predloga nacrtu neophodnih izmena pravosudno-organizacionih zakona i pratećih podzakonskih akata 2020. godine. Članovi ekspertske grupe bili su profesionalci koji su prethodno kao članovi radne grupe za izradu Nacionalne strategije za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u RS za period 2022-2025 i Akcionog plana za sprovođenje učestvovali u formulisanju tih akata. Ekspertska grupa je pripremila „paket“ dokumenata koji uključuje konkretne predloge izmena i dopuna zakonskih i podzakonskih akata (na nivou konkretizacije teksta svake pojedinačne odredbe koju je potrebno izmeniti ili uvrstiti), a koji je dostavljen Ministarstvu pravde tokom 2021. godine na uvid i razmatranje.

Ovaj „paket“ dokumenata obuhvata sledeće:

¹⁹⁵ Vidi više: <https://hatecrime.osce.org/infocus/odihrs-impact-2021-tools-to-support-hate-crime-victims>, pristupljeno 1. oktobra 2022. godine

¹⁹⁶ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (2020) *Žrtve zločina iz mržnje u krivičnompravnom sistemu -Praktični vodič* (Hate Crime Victims in the Criminal Justice System- (A Practical Guide), dostupno na: <https://www.osce.org/odihr/447028>, pristupljeno 19.novembra 2022. godine

- nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o uređenju sudova kojima se predviđa uvođenje sudijskih pomoćnika za pružanje podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela;
- nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o ministarstvima kojim se u članu 9. ovog zakona prepoznaje nadležnost Ministarstva pravde u pogledu uspostavljanja i koordinacije službi podrške žrtvama;
- nacrt izmena i dopuna Pravilnika o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Ministarstvu pravde kojim se uvodi radno mesto Koordinatora službi podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela;
- nacrt izmena i dopuna Sudskog poslovnika sa ciljem regulisanja rada službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela, kao i kontakt tačaka za informisanje u sudovima;
- nacrt izmena i dopuna Pravilnika o upravi u javnim tužilaštvima sa ciljem regulisanja rada službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela, kao i kontakt tačaka za informisanje u javnim tužilaštvima;
- nacrt novog Pravilnika o pristupu, organizaciji i postupanju službi za pružanje podrške i pomoći oštećenima i svedocima krivičnih dela i postupanju kontakt tačaka za informisanje oštećenih i svedoka krivičnih dela.
- nacrt izmena i dopuna Pravilnika o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Ministarstvu pravde kojim se uvodi radno mesto Koordinatora službi podrške i pomoći žrtvama i svedocima krivičnih dela.

Na praktičnom nivou, ovo je značilo da je nacрте trebalo proslediti radnim grupama za izmene seta pravosudnih zakona koje je Ministarstvo pravde formiralo nakon izmena Ustava, čime bi se postigla usaglašena intervencija u ovim zakonima i otvorio put za donošenje podzakonskih akata, što je i delimično učinjeno 2022. godine, dok je za potpuno usaglašavanje potrebno da budu usvojeni preostali podzakonski akti.

Istovremeno, Misija OEBS-a u Srbiji podržala je rad Radne grupe Ministarstva unutrašnjih poslova za izradu internog akta (Obavezne instrukcije) za postupanje prema oštećenima, kao i propratnog instrumenta, tj. upitnika za procenu rizika ranjivosti i potreba oštećenih krivičnim delom, i informativne brošure o pravima punoletnog i maloletnog lica oštećenog krivičnom delom.

Obaveznom instrukcijom za postupanje prema oštećenima prilikom informisanja i procene rizika ranjivosti i potreba za merama zaštite i podrške, koja je doneta 18. februara 2022. godine, propisana je obaveza usmenog i pismenog informisanja žrtava i oštećenih lica krivičnim delima ili prekršajima o njihovim pravima kao i službama koje pružaju pomoć i podršku. Ovim je predmetna obaveza postupanja policijskih službenika propisana na opšti način, za sve nadležne organizacione jedinice, bez navođenja obaveze za svako pojedinačno radno mesto.

Za pohvalu je i odluka Ministarstva pravde da izmenama Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji radnih mesta propiše radno mesto koordinatora službi podrške žrtvama i svedocima krivičnih dela, čime su stvoreni normativni preduslovi za angažovanje koordinatora čim se odblokira proces uspostavljanja službi.

Određena prelazna rešenja primetna su i u drugim institucijama, pa je tako do izmene Pravilnika o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Tužilaštvu za ratne zločine (TRZ), u Službu za informisanje i podršku žrtvama i svedocima raspoređeno je 5 tužilačkih pomoćnika, kako je to predviđeno Programom i planom rada TRZ za 2022. godinu, u skladu sa odlukom Tužioca za ratne zločine od 24.09.2019. godine o raspoređivanju dodatnog broja zaposlenih u navedenu Službu.

Ipak, iako kašnjenje izmena normativnog okvira nije obezbedilo pravni osnov za uspostavljanje službi, Misija OEBS-a je pomogla stvaranje infrastrukturnih preduslova za rad službi tako što je obezbedila i donirala nameštaj za opremanje posebnih prostorija za žrtve krivičnih dela u pet

viših sudova u RS (u Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Nišu i Novom Pazaru).

Pored toga, pet viših sudova u Srbiji opremljeno video konferencijskom opremom i softverom (Beograd, Novi Sad, Kragujevac, Niš, Novi Pazar) što je od velikog značaja na planu procesne zaštite žrtava sprečavanja sekundarne viktimizacije. Ekspertska grupa za izradu nacrtu Pravilnika o upotrebi videokonferencijske opreme i softvera u krivičnom postupku – izrađen inicijalni pravilnik koji je 10. februara 2021. godine poslat Ministarstvu pravde na izjašnjenje.

Izvesni pomaci načinjeni su i u pogledu jačanja stručnih kapaciteta, što je neophodan preduslov ne samo za funkcionisanje budućih službi, već i za unapređenje tretmana i položaja žrtava uopšte. Akcioni plan uz Nacionalnu strategiju je prepoznao nekoliko kategorija profesionalaca koje je potrebno obučavati (sudije, tužioci, advokati/punomoćnici oštećenih, pružaoci podrške, kontakt tačke i pripadnici policije).

Ovaj proces započeo je 2019. godine, nakon što je sprovedena procena potreba za obukama, ali i razvijen kurikulum i program obuke, nakon čega se započelo sa obukama profesionalaca.

Veoma važan korak po pitanju unapređenja položaja žrtava u krivičnom postupku nakon što je Radna grupa VKS zadužena za izradu Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom i u parničnom postupku¹⁹⁷ izradila Smernice, nakon čega se započelo sa obukama za njihovu primenu.

Strategijom je predviđena obaveza uspostavljanja Koordinacionog tela zaduženog za praćenje sprovođenja Strategije, najkasnije u septembru 2020. godine, redovni sastanci, prikupljanje podataka, kao i izrada,

¹⁹⁷ Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom i u parničnom postupku, <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>, pristupljeno 2. Novembra 2023. godine

usvajanje i objavljivanja izveštaja o sprovođenju Strategije na internet strani Ministarstva pravde i drugih relevantnih institucija.

Ipak, sa formiranjem Koordinacionog tela kasnilo se godinu i po dana. Odluka o formiranju Koordinacionog tela¹⁹⁸ nije dostupna na internet strani Ministarstva, kao ni podaci o članovima i dinamici, dnevnom redu ili odlukama donetim na sastancima. U samom izveštaju o sprovođenju Strategije, dostupan je datum osnivanja Koordinacionog tela i broj odluke, ali ne i gore nabrojani podaci.

Najzad, najznačajniji koraci predviđeni strategijom i dalje čekaju na sprovođenje. Ovde se prvenstveno misli na dve stvari:

- Uspostavljanje službi podrške žrtvama pri svim višim sudovima u Republici Srbiji;
- Uspostavljanje Nacionalne mreže službi podrške žrtvama koja bi objedinila kapacitete u ovoj oblasti i omogućila da se u službama primarne podrške pri višim sudovima sprovede individualna procena potreba žrtve i potom, u slučaju da postoji potreba za specifičnim vidovima podrške, žrtva uputi u službe koje su specijalizovane za pružanje upravo takve podrške (bilo da su one osnovane pri institucijama RS, lokalnim samoupravama ili nevladinim organizacijama).

¹⁹⁸ Vlada Republike Srbije, Odluka 05 br.02-3657/2021 od 22.04.2021. god o osnivanju Koordinacionog tela za podršku žrtvama krivičnih dela i svedocima u krivičnim postupcima.

DEO II: Analiza prakse postupanja u slučajevima zločina iz mržnje u Republici Srbiji

1. Zločini iz mržnje u Republici Srbiji kroz lupu međunarodnih monitoring tela

Kada je reč o nadzoru koji međunarodna tela vršen nad postojećim stanjem u Republici Srbiji u oblasti krivičnog gonjenja zločina iz mržnje u Republici Srbiji, osnov analize bila su mišljenja, stavovi i preporuke univerzalnih tela i mehanizama (pod okriljem UN), kao i regionalnih (koji deluju pod okriljem EU, CoE i OSCE).

Kada je reč o **univerzalnim telima i mehanizmima**, Komitet za ljudska prava UN je u Mišljenju iz 2017. godine, ukazao da uprkos uložnim naporima, zločini iz mržnje, naročito prema Romima, i dalje predstavljaju ozbiljan problem. U tom smislu se između ostalog ukazuje na potrebu efikasnije primene člana 54a KZ, kao i uvođenje invaliditeta kao mogućeg osnova zločina iz mržnje.¹⁹⁹ Komitet UN protiv torture je ukazao na potrebu efikasne obuke službenika za sprovođenje zakona i pravosuđa o zločinima motivisanim mržnjom, sistematskog praćenja takvih zločina, kao i podizanja svesti u cilju borbe protiv predrasuda i stereotipa radi sprečavanja zločina i diskriminacije iz mržnje.²⁰⁰ CERD je 2018. godine ukazao na potrebu daljeg nastavka aktivnosti u pogledu adekvatne primene člana 54a KZ. Pre svega se ukazuje na neophodnost osiguravanja adekvatne evidencije zločina iz mržnje, zatim izricanja sankcija koje su srazmerne težini rasističkih zločina iz mržnje, kao i potrebu određivanja kontakt osoba u okviru službi nadležnim za primenu zakona za rasističke incidente, obuke tih lica za sprovođenje istraga i obezbeđivanje redovnog

¹⁹⁹ Concluding observations on the third periodic report of Serbia, Human Rights Committee, United Nations, CCPR/C/SRB/CO/3, 10 April 2017, paras 10-11, 17.

²⁰⁰ Concluding observations on the second periodic report of Serbia, Committee against Torture, United Nations, CAT/C/SRB/CO/2, 3 June 2015, par. 19 (c),(d).

dijaloga sa ciljanim grupama, kako bi se obezbedilo adekvatno prijavljivanje rasističkih zločina iz mržnje.²⁰¹

U pogledu stavova **regionalnih tela i mehanizama**, u izveštaju ECRI iz 2017. godine, se takođe navodi da u Srbiji nije prisutna adekvatna primena zakona u pogledu nasilnih zločina iz mržnje.²⁰² Savetodavni komitet Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, u svom Mišljenju o Srbiji iz 2019. godine, poziva vlasti da značajno pojačaju svoje napore u podizanju svesti policije, tužilaca i pravosuđa o važnosti istrage, krivičnog gonjenja zločina motivisanih mržnjom protiv pripadnika nacionalnih manjina, a na osnovu obaveze iz člana 6. stav 2. Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina.²⁰³ Odeljenje za izvršenje odluka Evropskog suda za ljudska prava, pozitivno je ocenilo izradu Smernica za krivično gonjenje zločina iz mržnje²⁰⁴

U okviru regionalnih mehanizama, imajući u vidu opredeljenje RS za članstvo u EU, od posebnog značaja su ocene koje u godišnjim izveštajima o napretku daje **Evropska komisija** (u daljem tekstu: EK). U Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2014. godinu se takođe prepoznaje da krivična dela motivisana mržnjom nisu uvek pravilno istražena, krivično gonjena i sankcionisana.²⁰⁵ Odgovarajuća istraga, krivično gonjenje i sankcionisanje krivičnih dela motivisanih mržnjom se prepoznaju kao

²⁰¹ Concluding observations on the combined second to fifth periodic reports of Serbia, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, United Nations, CERD/C/SRB/CO/2-5, 3 January 2018, paras. 16-17.

²⁰² ECRI Report on Serbia (fifth monitoring cycle) Adopted on 22 March 2017 Published on 16 May 2017, CRI(2017)21, p. 10.

²⁰³ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Fourth Opinion on Serbia adopted on 26 June 2019, ACFC/OP/IV(2019)001, Council of Europe, par. 66.

²⁰⁴ Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Serbia, Execution of the European Court of Human Rights' Judgments Main Achievements in Member States, <https://rm.coe.int/ma-serbia-eng/1680a186c2>, pristupljeno 17.10. 2022.

²⁰⁵ Serbia 2014 Progress Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015, COM(2014) 700 final, Brussels, 8.10.2014, SWD(2014) 302 final provisoire, p. 48.

značajna pitanja i u Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2015. godinu, kao i 2016. godinu.²⁰⁶ U Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2018. godinu se ističe neophodnost aktivnog sprovođenja istrage, krivičnog gonjenja i osude zločina motivisanih mržnjom, ali i potreba za postojanjem centralizovanih zvaničnih podataka o zločinima iz mržnje.²⁰⁷ Ova potreba je prisutna i u Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2019. godinu kao i 2020. godinu, uz poseban akcenat na osnov seksualne orijentacije, kao i potrebu uvođenja nove antidiskriminacione strategije.²⁰⁸ U Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2021. godinu, se i dalje ukazuje na potrebu usvajanja i primene nove antidiskriminacione strategije, odgovarajuće istrage, krivičnog gonjenja i sankcionisanja krivičnih dela motivisanih mržnjom, pored osnova seksualne orijentacije, poseban akcenat je na osnovu etničkog identiteta zbog prijavljenih napada na migrante, a i dalje je prisutna potreba za postojanjem centralizovanih zvaničnih podataka o

²⁰⁶ Serbia 2015 Report Accompanying the document Communication From The Commission To The European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions EU Enlargement Strategy, COM(2015) 611 final, SWD(2015) 210 final, SWD(2015) 212 final, SWD(2015) 213 final, SWD(2015) 214 final, SWD(2015) 215 final, SWD(2015) 216 final, Brussels, 10.11.2015 SWD(2015) 211 final, pp. 17, 56; Serbia 2016 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2016 Communication on EU Enlargement Policy, Brussels, European Commission, 9 November 2016, pp. 19, 62.

²⁰⁷ Serbia 2018 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2018 Communication on EU Enlargement Policy, European Commission, pp. 24, 29.

²⁰⁸ Serbia 2019 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2019 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2019) 260 final, Brussels, 29.5.2019 SWD(2019) 219 final, pp. 25, 31; Serbia 2020 Report Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2020) 660 final, SWD(2020) 350 final, SWD(2020) 351 final, SWD(2020) 353 final, SWD(2020) 354 final, SWD(2020) 355 final, SWD(2020) 356 final, pp. 30, 36, 38.

zločinima iz mržnje.²⁰⁹ Iako su uočeni izvesni pomaci, pre svega u svetlu pojedinih presuda u kojima je primenjen član 54a KZ, i dalje su dakle prisutni problemi u ovoj oblasti. Najzad, na istoj liniji je najnoviji Izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije za 2022. godinu, gde se pored navedenog, posebno skreće pažnja na potrebu efikasnije primene postojećeg normativnog okvira koji inkriminiše zločine iz mržnje, ali i na izostanak adekvatnih evidencija i manjak poverenja u institucije, usled čega izostaje prijavljivanje krivičnih dela.²¹⁰ Gotovo identične zamerke sadrži i Izveštaj za 2023. godinu koji pored navedenog, posebno ističe da registri moraju da omogućе evidencije bazirane na osnovu mržnje, ali ukazuju i na strah od sekundarne viktimizacije kao motiv neprijavlivanja ove vrste krivičnih dela.²¹¹

Srbija je uključena u sistem prikupljanja podataka o zločinima iz mržnje koji je, na osnovu ranije pomenutih odluka uspostavio ODIHR, pa su preporuke ovog tela od velikog značaja za dalje unapređenje normativnog i institucionalnog okvira.²¹²

²⁰⁹ Serbia 2021 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2021 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2021) 644 final, SWD(2021) 289 final, SWD(2021) 290 final, SWD(2021) 291 final, SWD(2021) 292 final, SWD(2021) 293 final, SWD(2021) 294 final, Strasbourg, 19.10.2021 SWD(2021) 288 final, pp. 31, 37, 39.

²¹⁰ Serbia 2022 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2022 Communication on EU Enlargement Policy, {COM(2022) 528 final} - {SWD(2022) 332 final} - {SWD(2022) 333 final} - {SWD(2022) 334 final} - {SWD(2022) 335 final} - {SWD(2022) 336 final} - {SWD(2022) 337 final}, Brussels, 12.10.2022 SWD(2022) 338 final, pages 40-44.

²¹¹ Serbia 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement Policy, {COM(2023) 690 final} - {SWD(2023) 690 final} - {SWD(2023) 691 final} - {SWD(2023) 692 final} - {SWD(2023) 693 final} - {SWD(2023) 694 final} - {SWD(2023) 696 final} - {SWD(2023) 697 final} - {SWD(2023) 698 final} - {SWD(2023) 699 final}, pages 48-49.

²¹² Vidi više na : <https://hatecrime.osce.org/serbia>, pristupljeno 25. septembra 2022. godine

Stav relevantnih univerzalnih i regionalnih monitoring tela je da je Srbija u svom zakonodavstvu izrazila privrženost zaštiti lica koja zbog svojih ličnih svojstva mogu biti izložena pretnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju, kroz relevantne odredbe koje se odnose na zločine iz mržnje. Ipak, njihove preporuke nedvosmisleno govore u prilog potrebe da se ulože dodatni napori u ovom smislu, pre svega kako bi se postigla odgovarajuća primena člana 54a KZ, proširio spisak osnova mržnje, unapredilo vođenje i centralizacija evidencije o zločinima iz mržnje i unapredila stručnost pripadnika policije, kao i nosilaca javnotužilačkih i sudskih funkcija za postupanje u ovoj vrsti predmeta. Može se primetiti da nije bilo zamerki u vezi sa određenjem zločina iz mržnje kao dela motivisanog mržnjom prema zaštićenim grupama, u smislu potrebe njenog šireg određenja kao zločina motivisanih pristrasnošću ili predrasudama.

2. Zločini iz mržnje u praksi sudova i javnih tužilaštava u Republici Srbiji

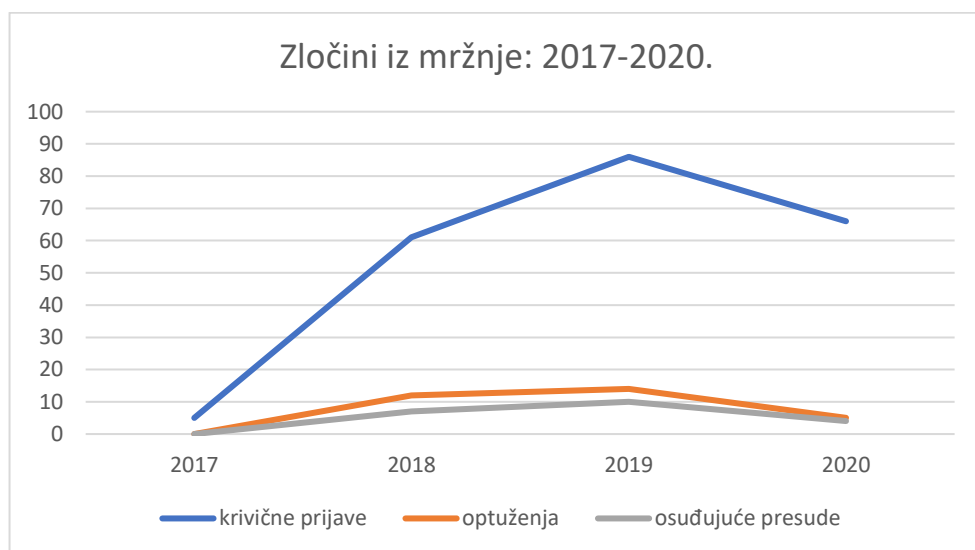
Podaci o postupanju sudova i javnih tužilaštava u predmetima koji uključuju zločine iz mržnje, prezentovani u ovoj monografiji, dobijeni su kao rezultat sveobuhvatnog empirijskog istraživanja, sprovedenom primenom kvantitativnih i kvalitativnih podataka iz baza RZS, kao i analizom podataka o sudskoj i javnotužilačkoj praksi prikupljenih korišćenjem upitnika posebno razvijenog za potrebe ove analize, popunjavanog za svaki predmet za koji su pribavljene sudske odluke, pojedinačno. Za razliku od krivičnih dela kod kojih mržnja kao motiv predstavlja element bića krivičnog dela, za koja su detaljni podaci dostupni kako u biltenima RZS, tako i u elektronskom sistemu upravljanja predmetima u sudovima, situacija je nešto drugačija kada je reč o primeni člana 54a KZ. Naime, posebna evidencija se, na osnovu ranije pomenutom Obaveznog uputstva Republičkog javnog tužioca, vodi samo u javnim tužilaštvima, dok u sudovima ovakav upisnik i dalje ne postoji, pa ove podatke nije bilo moguće prikupiti direktno od sudova, koji su, svi do jednog, odgovorili ili da o primeni pomenute odredbe ne vode evidencije ili da takve predmete nije bilo moguće pronaći pretragom elektronskog sistema upravljanja predmetima. Ovakva situacija direktno je uslovila i metodološki pristup analizi, koja je, kada se radi o krivičnim delima kod kojih mržnja kao motiv predstavlja element bića krivičnog dela počiva mahom na primeni kvantitativnih metoda, dok su u pogledu primene člana 54a KZ, korišćeni pretežno kvalitativni metodi. Izuzetak su podaci pribavljeni od Vrhovnog javnog tužilaštva, prikupljeni po osnovu Obaveznog uputstva, koji su, i pored i dalje malog broja predmeta, solidan osnov za uočavanje inicijalnih trendova postupanja.

U tom smislu, kao najznačajniji izvor zbirnih podataka „na oba koloseka“ javljaju se podaci dostupni u okviru *ODIHR Hate Crime Reporting* mehanizma. Kako je ranije napomenuto, on obuhvata podatke o primeni čl. 54a, 317. i 387. KZ, dok podaci o krivičnom delu iz člana 344a, nisu uključeni.

Tabela 1: Procesuiranje zločina iz mržnje prema podacima ODIHR²¹³

Godina	Krivične prijave	Optuženja	Osuđujuće presude
2020	66	5	4
2019	86	14	10
2018	61	12	7
2017	5	0	0

Grafikon 1: Trend krivičnih prijava, optuženja i pravnosnažnih osuđujućih presuda za zločine iz mržnje u periodu 2017-2020. godina prema podacima ODIHR

Podaci prikazani u tabeli 1 i na grafikonu 1, govore o trendu rasta broja krivičnih prijava za zločine iz mržnje²¹⁴ koji je znatno izraženiji nego što je slučaj sa brojem optuženja i osuđujućih presuda koji (nakon prvog pozitivnog trenda 2017. godine, gotovo da stagniraju.

Kada je reč o povećanju broja krivičnih prijava, ovaj trend ne treba po automatizmu tumačiti kao trend povećanja broja krivičnih dela, već kao

²¹³ Vidi više na: <https://hatecrime.osce.org/national-frameworks-serbia#dataCollection>, pristupljeno 24.9.2022. godine

²¹⁴ Pri čemu treba voditi računa o tome da 2020. godina zbog mera usmerenih na suzbijanje pandemije izazvane virusom COVID 19 nije statistički relevantna jer u svim oblastima pokazuje opadajuće trendove.

trend smanjenja tamne brojke uslovljen unapređenom vidljivošću/prepoznatljivošću mehanizama krivičnopravne zaštite u ovoj vrsti predmeta, mahom zaslugom nevladinog sektora koji je bio veoma angažovan na pružanju besplatne pravne pomoći žrtvama zločina iz mržnje.

Ipak, činjenica da postoji značajna diskrepanca između trendova rasta broja krivičnih prijava, optužnih akata i presuda, govori o tome da nosioci pravosudnih funkcija i dalje nisu u dovoljnoj meri pripremljeni za postupanje u ovoj vrsti predmeta, o čemu će biti više reči u Glavi 2.4.2.

2.1. Primena člana 54a Krivičnog zakonika: statistički parametri

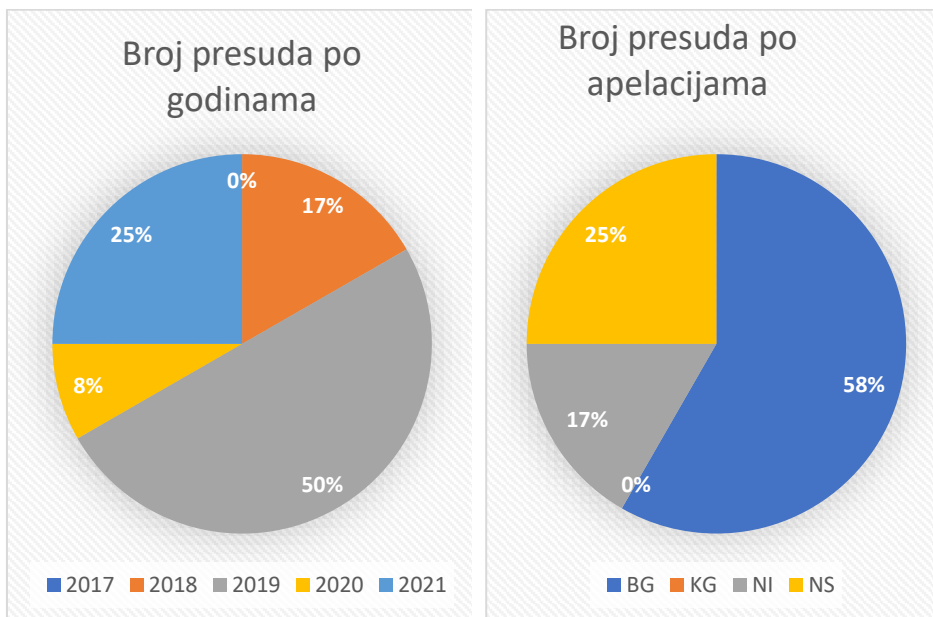
Kako je ranije napomenuto, samo u manjem delu analize primene člana 54a KZ primenjene su kvantitativne metode, dok jezgro ove analize čine studije slučaja, što je od velikog značaja ako se ima u vidu i dalje mali broj predmeta koji predstavljaju uzorak za primenu kvantitativne analize, ali i neophodnost da se kroz kvalitativnu analizu dosadašnjeg postupanja sudova i tužilaštava, identifikuju problemi i mogući pravci njihovog prevazilaženja. Važno je napomenuti i da je kvalitativna analiza sprovedena kroz studije slučaja, na bazi odluka/akata iz evidencije Vrhovnog javnog tužilaštva, a koju vodi na osnovu obaveznog uputstva, uz pomoć mreže kontakt tačaka.

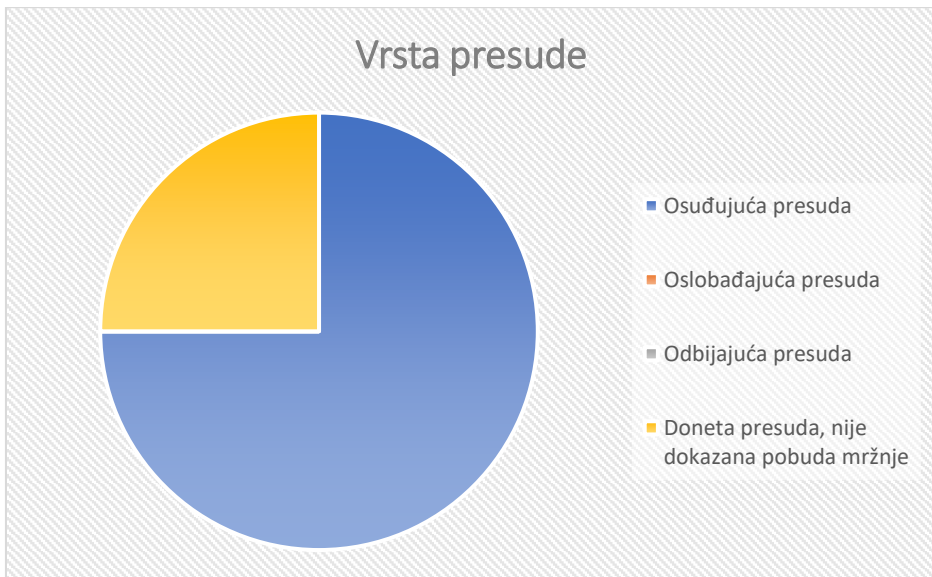
U posmatranom periodu 2017-2021. godine, doneto je ukupno 12 pravnosnažnih presuda u kojima je primenjen član 54a KZ. Na pomenuto treba dodati i da je 14 postupaka prema maloletnicima obustavljeno u fazi pripremnog postupka. Interesantno je da je polovina od ukupnog broja odluka doneta 2019. godine, što s jedne strane treba tumačiti u svetlu vremenskog perioda koji je bio neophodan da zaživi primena odredbe člana 54a KZ. Takođe, treba imati na umu i trajanje krivičnih postupaka, uključujući i postupke po žalbi. Najzad, ne treba zanemariti ni uticaj obuka javnih tužilaca koje su sprovedene tokom 2018. godine, što im je pomoglo

kako u pisanju optužnih akata, tako i u kontekstu pregovaranja sa okrivljenim u kontekstu primene sporazuma o priznanju krivičnog dela, o čemu će biti više reči u okviru kvalitativne analize. Podaci o teritorijalnoj disperziji presuda govore da je 58% odluka doneto na području beogradske apelacije (što odgovara visokom udelu predmeta koji su u nadležnosti sudova sa područja Apelacionog suda u Beogradu), 25% odluka doneli su sudovi sa područja novosadske apelacije, sledi niška sa 17%, dok sudovi sa područja Apelacionog suda u Kragujevcu nisu primenjivali član 54a KZ.

Kada je reč o strukturi donetih odluka, u 75% slučajeva se radilo o osuđujućoj presudi gde je primenjen član 54a, dok je u 25% slučajeva doneta osuđujuća presuda ali nije primenjen član 54a jer nije dokazano postojanje mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela. Upravo iz tog razloga, u sklopu kvalitativne analize biće posvećena posebna pažnja problemu dokazivanja mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela, a posebno iz ugla pretežnosti ovog motiva nad drugim motivima.

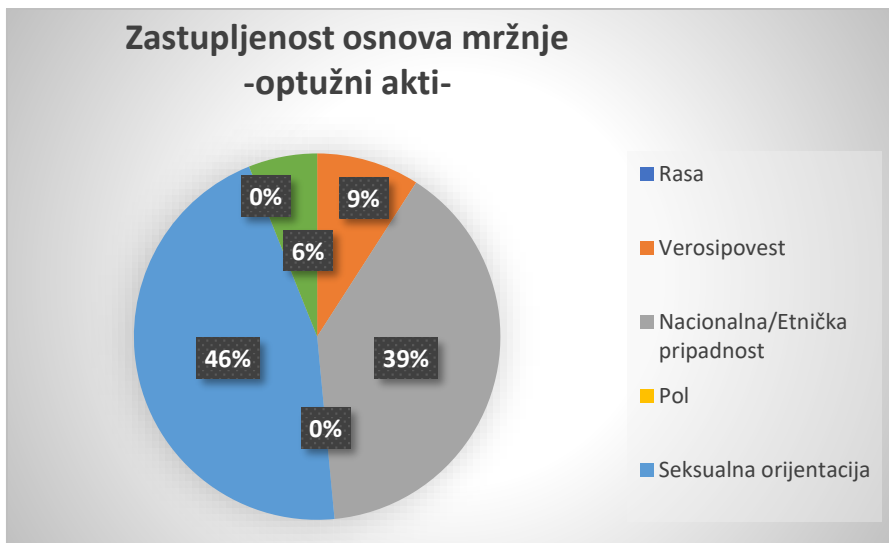
Grafikon 2: Ishodi krivičnih postupaka u kojima je primenjen član 54a KZ u periodu 2017-2021. godina

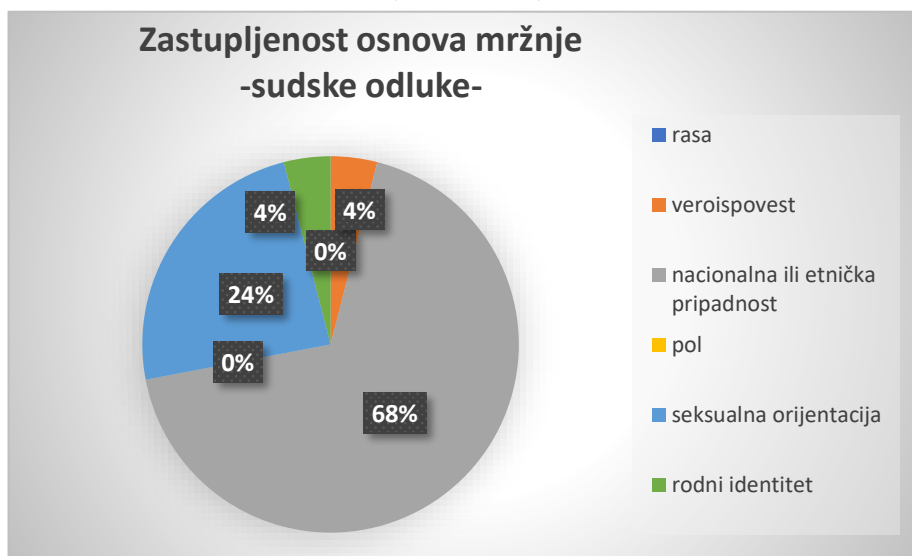

Najzad, kada je reč o zastupljenosti osnova mržnje u postupcima u kojima je primenjena odredba člana 54a Krivičnog zakonika, kao što se uočava na grafikonu 3, postoji značajna razlika između strukture osnova mržnje u svim optužnim aktima u kojima se javni tužilac pozvao na član 54a KZ, u odnosu na njihovu zastupljenost u predmetima koji su okončani pravnosnažnom sudskom odlukom. Naime, dok u prvom slučaju ubedljivo dominira seksualna orijentacija sa 46%, a prati je nacionalna, odnosno etnička pripadnost sa 39%, veroispovest sa 9% i rodni identitet sa 6%. U sudskim odlukama najzastupljenija je bila nacionalna ili etnička pripadnost oštećenog sa 68%, dok je u 24% predmeta krivično delo bilo motivisano seksualnom orijentacijom žrtve. U 4% slučajeva je rodni identitet oštećenog bio motiv izvršenja krivičnog dela, dok su podjednako bila zastupljena i krivična dela čiji je motiv mržnja zbog veroispovesti žrtve. Interesantno je da praksa i dalje ne prepoznaje pol žrtve kao motiv izvršenja krivičnog dela, iako bi se u najmanju ruku moglo polemisati o njegovoj zastupljenosti u brojnim slučajevima krivičnih dela protiv polne slobode ili nasilja u porodici. Pomenute razlike u zastupljenosti osnova mržnje u optužnim aktima i presudama, govore i o složenosti dokazivanja mržnje zasnovane na seksualnoj orijentaciji u praksi.

Grafikon 3: Zastupljenost osnova mržnje u predmetima u kojima je primenjen član 54a KZ (optužni akti)

Grafikon 4: Zastupljenost osnova mržnje u predmetima u kojima je primenjen član 54a KZ (sudske odluke)

2.2. Primena člana 54a Krivičnog zakonika: Studije slučaja

2.2.1. Studija slučaja 1: Član 54a u optužnom aktu i presudi

OJT u Surdulici podnelo je 2019. optužni predlog protiv okrivljenog G.D. zbog osnovane sumnje da je osam meseci ranije, u lokalnoj pekari, sa umišljajem i u stanju uračunljivosti, pretnjom da će napasti na život i telo, ugrozio sigurnost oštećenog S.K. OJT je u optužnom predlogu navelo da je okrivljeni preturajući inventar u pekari, tražio oštećenog S.K. uzvikujući? “Gde je šiptar? Ima da ga zakoljem, ima da zakoljem i njegovu decu!” OJT je navelo da je okrivljeni uputio i pretnje oštećenoj J.J. koja je zaposlena u pekari, govoreći da će i nju ubiti “jer radi kod šiptara”. Okrivljenom je stavljeno na teret krivično delo ugrožavanje sigurnosti iz člana 138, stav 2, u vezi stava 1, Krivičnog zakonika.

Važno je napomenuti da je u činjeničnom opisu OJT navelo da je okrivljeni u odnosu na oštećenog izvršio krivično delo „iz mržnje zbog njegove nacionalne pripadnosti“, i da potom, ovu okolnost nije obuhvatio pravnom kvalifikacijom dela.

Postupajući po optužnom predlogu, OS u Surdulici je 2022. (više od 11 meseci nakon spornog događaja), donelo presudu kojom se G.D. oglašava krivim za krivično delo koje mu se stavlja na teret, ocenjujući da je okrivljeni ovo krivično delo u odnosu na oštećenog S.K. učinio iz mržnje i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od sedam meseci, što je ujedno i kazna koju je zahtevalo OJT.

Interesantno je da, identično kao OJT u optužnom predlogu, iako u izreci presude preuzima činjenični opis dela iz optužnog predloga, sud propušta da pravnim osnovom odmeravanja kazne obuhvati član 54a Krivičnog zakonika, ali i da se u obrazloženju presude osvrne na dokaze koji potkrepljuju tvrdnju da je motiv izvršenja krivičnog dela mržnja prema okrivljenom zbog njegove nacionalne pripadnosti, i samim tim obavezuju sud da ovu okolnost uzme u obzir prilikom odmeravanja kazne. Suprotno

tome, sud je pri odmeravanju kazne cenio samo okolnosti iz člana 54. Krivičnog zakonika, ali ne i iz člana 54a.

Protiv prvostepene presude branilac okrivljenog je izjavio žalbu u delu koji se odnosi na odluku o kazni, zahtevajući da ona bude umanjena u nivou posebnog zakonskog minimuma predviđanog za krivično delo iz člana 138, stav 2, u vezi stava 1, Krivičnog zakonika. Branilac je u žalbi naveo da je sud pogrešno ocenio okolnosti iz člana 54. KZ, odnosno da nije cenio sve olakšavajuće okolnosti, već samo priznanje okrivljenog.

Postupajući po žalbi branioca, Viši sud u Vranju je (20 meseci od donošenja prvostepene presude) doneo drugostepenu presudu kojom se odbija kao neosnovana žalba branioca i potvrđuje prvostepena presuda. Drugostepeni sud kratko navodi da je prvostepeni sud pravilno ocenio sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti iz člana 54. KZ i ne osvrće se na okolnost iz člana 54a KZ.

- Od velike je važnosti da javni tužilac „pozove“ sud da prilikom odmeravanja kazne primeni član 54a ukoliko je u činjeničnom opisu dela naveo da je izvršeno iz mržnje i u obrazloženju naveo sve okolnosti koje to potkrepljuju. Ovakva praksa je dobra i poželjna jer usmerava tok dokaznog postupka pred sudom, u pogledu izvođenja dokaza od značaja za odmeravanje kazne.
- Sud je u obavezi da se prilikom ocene dokaza osvrne i na motiv mržnje obuhvaćen optužnim aktom i obrazloži svoju ocenu ima li mesta primeni člana 54a Krivičnog zakonika. Ukoliko sud utvrdi da je krivično delo nesumnjivo izvršeno iz mržnje, u obavezi je da prilikom odmeravanja kazne primeni odredbu člana 54a KZ i da to eksplicitno navede u presudi.

2.2.2. *Studija slučaja 2: Sporazum o priznanju krivičnog dela*

Prvo osnovno tužilaštvo u Beogradu podiglo je 2018. godine optužni predlog protiv G.R. zbog opravdane sumnje da je, u saizvršilaštvu sa dva maloletnika prema kojima je krivični postupak razdvojen, teško telesno povredio oštećenog G.J. „pri čemu je mogao da shvati značaj svoga dela i upravlja svojim postupcima, svestan značaja i zabranjenosti svog dela, čije je izvršenje hteo i koje je učinio iz mržnje zbog rodnog identiteta oštećenog G.J. koji je na sebi nosio odeću pola koji je drugačiji od njegovog pola po rođenju.“ Nakon što je maloletnik koji se nalazio u društvu okrivljenog, na račun oštećenog rekao, „Sad ću jebati trandži mater“ i nakon što ga je upitao gde je bio i udario ga pesnicom u predelu lica, okrivljeni je oštećenom zadao udarce u predelu lica, a potom skinuo kaiš pantalona i nastavio njime da udara oštećenog koji se nalazio na zemlji. Nakon što se oštećeni pridigao i pokušao da pobegne, a okrivljenog prisutna NN lica zadržala, on se oštećenom obratio rečima: „Sad ću da uzmem nož da te ubijem!“ i pozivao ga „da dođe na nož“, nakon čega je oštećeni koji je usled udaraca zadobio višestruke povrede glave i tela, uspeo da pobegne, dok su NN lica potrčala za njim i gađala ga kamenim kockama.

OJT je krivično delo kvalifikovao kao Teška telesna povreda iz člana 121. stava 1 u vezi sa članom 33. Krivičnog zakonika i predložio sudu da presudom prihvati sporazum o priznanju krivičnog dela koji je sklopio sa okrivljenim a da okrivljenog osudi na dogovorenu krivičnu sankciju, a sve u smislu člana 54a Krivičnog zakonika.

OJT ovde nije ispratilo stav RJT po kojem javni tužilac treba član 54a da uključi u pravnu kvalifikaciju dela, već je prvo naveo da je delo izvršeno iz mržnje, a potom nije za član 54a KZ vezao pravnu kvalifikaciju dela, već pozvao sud da okrivljenom izrekne krivičnu sankciju primenom ove odredbe člana 54a KZ.

Prvi OS u Beogradu je doneo presudu kojom se prihvata sporazum, okrivljeni oglašava krivim za krivično delo koje mu se stavlja na teret

optužnim aktom i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine koja će se izvršiti u prostorijama u kojima okrivljeni stanuje.

Interesantno je da se u odluci o kazni sud nije pozvao na otežavajuću okolnost iz člana 54a, već samo na okolnosti iz člana 54. Krivičnog zakonika.

- Činjenica, da presudu donosi na osnovu zaključenog (i prihvaćenog) sporazuma o priznanju krivičnog dela izvršenog iz mržnje, ne oslobađa sud obaveze da u pravni osnov odmeravanja kazne obavezno uključi i odredbu člana 54a KZ. Naprotiv, priznanjem da je krivično delo izvršio iz mržnje i prihvatanjem krivične sankcije koju je za to delo predložio javni tužilac, okrivljeni se saglasio i sa primenom odredbe člana 54a KZ, dok sud prilikom donošenja odluke o prihvatanju sporazuma ceni i da li je kazna ili druga krivična sankcija, odnosno druga mera u pogledu koje su javni tužilac i okrivljeni zaključili sporazum predložena u skladu sa krivičnim ili drugim zakonom (član 317, st.1, tačka 4 ZKP), što uključuje i obavezu primenu člana 54a KZ, ukoliko je krivično delo izvršeno iz mržnje.

2.2.3. Studija slučaja 3: Prepoznavanje mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela

Prvo OJT Beograd podnelo je 2017. godine optužni predlog protiv okrivljenog Z.S. zbog dva krivična dela nasilje u porodici iz člana 194. KZ, zbog osnovane sumnje da je u periodu od oktobra 2013. do maja 2015. godine, u porodičnom stanu u više navrata verbalno zlostavljao i fizički nasrnuo na svog sina oštećenog I.S. i bivšu suprugu, oštećenu M.S., pri čemu je nasilje počelo nakon što je okrivljeni saznao da je oštećeni I.S. homoseksualne orijentacije.

Okrivljeni je u navedenom periodu pretio oštećenom I.S. „da će ga spraviti sa zemljom“ jer je gej, a oštećenju M.S. da će je ubiti jer je tu činjenicu skrivala od njega. Okrivljeni je, takođe, oštećenom I.S. više puta pretio prisilnim smeštanjem u zdravstvene ustanove govoreći da će ga „ili izlečiti ili ubiti“. Pored toga, pretio mu je „smeštanjem u zatvor“, grubim silovanjem, kao i „smeštanjem u ludnicu“ oboje oštećenih „jer kvare njegove korene“. Oštećenom je govorio da mora da se odseli u Holandiju „gde trpe takve“, kao i da mu je našao „tri psihijatra koji će ga lečiti“. Oštećenom I.S. je u više navrata naneo lakše telesne povrede, kao i oštećenju M.S. koja je pokušavala da zaštiti sina, a koju je nazivao „kučketinom“ i „lažljivicom.“ Najzad, okrivljeni je pretio da će „doći do fatalnih posledica“ ako oštećeni I.S. bude slavio rođendan i da će napraviti haos ako gosti dođu na proslavu.

Postupajući po ovom optužnom predlogu, Prvi osnovni sud u Beogradu je 2018. godine doneo presudu kojom se okrivljeni Z.S. oglašava krivim jer je u predmetnom periodu „u stanju uračunljivosti, svestan svojih dela čije je izvršenje hteo, pri čemu je bio svestan da su njegova dela zabranjena, primenom nasilja, te pretnjom da će napasti na živo i telo, kao i drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrožavao spokojstvo i telesni integritet članova svoje porodice, sina I.S., prema kome je delo učinio iz mržnje zbog njegove seksualne orijentacije i bivše supruge i oštećene M.S.“...čime je izvršio dva krivična dela nasilje u porodici iz član 194. stav 1. KZ.

Prilikom odmeravanja kazne u odnosu na delo izvršeno na štetu I.S. sud je primenio član 54a KZ i odmerio kaznu zatvora u trajanju od 8 meseci, dok je mu je za delo izvršeno u odnosu na oštećenu M.S. (bez primene člana 54a KZ) izrekao kaznu zatvora u trajanju od 6 meseci.

Sud je okrivljenom izrekao jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od jedne godine sa rokom provere u trajanju od tri godine.

Sud je okrivljenom izrekao i meru bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa oštećenim u trajanju od jedne godine.

Budući da su se i tužilaštvo i odbrana odrekli prava na žalbu, presuda nije sadržala obrazloženje.

Analizom ovog slučaja lako se uočava da je sud ispravno prepoznao da je izvršenje krivičnog dela nasilje u porodici u odnosu na jedno od dvoje oštećenih bilo motivisano mržnjom prema oštećenom zbog njegovog seksualnog opredeljenja.

- Analizirani predmet otvara, zakonom i dalje ne adresirano, ali u praksi nesporno interesantno, pitanje "prelivanja" mržnje kao motiva izvršenja dela i u odnosu na lice koje ne poseduje određeno lično svojstvo koje je predmet mržnje, ali ima afirmativan ili tolerišući odnos u odnosu na to svojstvo, što služi kao okidač za izvršenje krivičnog dela. Tipičan primer ove situacije bilo bi izvršenje krivičnog dela nasilje u porodici u odnosu na suprugu koja prikriva homoseksualno opredeljenje deteta ili pokušava da dete homoseksualnog opredeljenja zaštiti od nasilja. U ovakvim slučajevima, sud ne bi mogao primeniti član 54a pri odmeravanju kazne za krivično delo izvršeno u odnosu na lice koje ne poseduje lično svojstvo koje je predmet mržnje, iako je samo izvršenje krivičnog dela neposredno motivisano odnosnom koji to lice ima prema drugim licima koje predmetno svojstvo poseduju. Slična situacija mogla bi se zamisliti npr. prilikom izvršenja krivičnog dela u odnosu na učesnike skupova koji podržavaju npr. zaštitu prava LGBTI populacije ili migrantima (kada na strani učinioca ne postoji zabluda u odnosu na lično svojstvo oštećenog već je motiv samo pružanje podrške licima koja to svojstvo poseduju. Najzad, ovaj problem je dodatno aktualizovan u svetlu oružanih sukoba u više regiona poput Ukrajine i Izraela, gde je globalno prisutan trend polarizacije i „svrstavanja“, što u talasu protesta organizovanih širom sveta može dovesti do „prelivanja“ mržnje na sve koji podržavaju pripadnike grupa određene nacionalnosti ili veroispovesti. Na kraju, za razliku od hipotetičkih, ovo pitanje

bi se moglo postaviti i u odnosu na već analizirani predmet u Studiji slučaja 1.

- Pomenuti problem neosporno treba da bude i tema za razmišljanje zakonodavcu, budući da je ovakva krivična dela neposredno motivisana mržnjom prema licima koja poseduju određena lična svojstva, iako nisu izvršena na štetu tih lica.

Gore analizirani slučaj dobija sasvim novu dimenziju u kontekstu prakse suda opisane u narednoj studiji slučaja koja se odnosi ponovo na krivično delo nasilja u porodici i vrlo sličan činjenični sklop.

2.2.4. Studija slučaja 4: Pretežnost mržnje kao motiva krivičnog dela

OJT Vrbas podnelo je 2019. godine Optužni predlog protiv okrivljenog B.N. za krivična dela iz čl. 194, st. 1 u vezi st. 2, a u vezi sa članom 54a KZ i člana 349, stav 1, KZ, zbog postojanja osnovane sumnje da je u porodičnoj kući fizički i verbalno zlostavljao vanbračnu suprugu D.L. i njenog sina D.L. Okrivljeni se tereti da je oštećenog i njenom sinu, kao članovima porodice, primenom nasilja i pretnjom da će napasti na život i telo, pri čemu je koristio oružje u ilegalnom posedu, ugrozio spokojstvo, telesni integritet i duševno stanje.

Tom prilikom, okrivljeni je oštećenog vređao, nazivajući ga "konjino" i "pederu". Kako je navedeno u optužnom predlogu, okrivljeni je krivično delo izvršio nakon što je ispred kuće primetio parkirano vozilo koje pripada prijatelju oštećenog D.L. I okrivljeni i oštećeni su u svojim iskazima potvrdili da je oštećeni homoseksualac, da je ta činjenica poznata okrivljenom, kao i da okrivljeni homoseksualizam smatra bolešću, a za prijatelje oštećenog pretpostavlja da su homoseksualci. Okrivljeni je naveo i da mu smetaju priče da je njegova porodična kuća „gej klub“ jer se u njoj okupljaju prijatelji oštećenog, za koje takođe pretpostavlja da su homoseksualci. Istovremeno, tužilaštvo je navelo da ne može prihvatiti navode okrivljenog da krivično delo nije izvršio iz mržnje prema oštećenom

zbog njegovog seksualnog opredeljenja, kao i da ne oseća netrpeljivost prema homoseksualcima, smatrajući da okrivljeni pokušava da prikrije mržnju zbog seksualne orijentacije okrivljenog, kao motiv krivičnog dela.

OS Vrbas je, postupajući po optužnom predlogu, oglasio okrivljenog krivim za krivična dela iz čl. 194, st. 1 u vezi st. 2, KZ i člana 349, stav 1, KZ, ali i ocenio da krivično delo u odnosu na oštećenog nije izvršeno iz mržnje.

Naime, u iskazu datom na glavnom pretresu, okrivljeni je obrazložio da njegova netrpeljivost prema oštećenom nije zasnovana na seksualnom opredeljenju, već na činjenici da, iako ima 35 godina i radno je sposoban, odbija da radi, pri čemu sve troškove života u zajedničkom domaćinstvu plaća okrivljeni. Naveo je i da su odnosi između njega i oštećenog poremećeni u dužem periodu, kao i da se oštećeni mešao u odnose okrivljenog i oštećene. Okrivljeni je izjavio i da je delo izvršio pošto je duži vremenski period bio zabrinut zbog činjenice da je prijatelj oštećenog čiji je automobil primetio ispred kuće oženjen, te da bi njegova supruga zbog toga mogla da priredi neprijatnosti oštećenju.

U iskazu datom na glavnom pretresu, oštećeni je izjavio da mu osim rečenice: „Konjino, pederu, petnaest godina te hranim“, okrivljeni nikada nije uputio druge uvrede na račun seksualne orijentacije, iako je potvrdio iskaz okrivljenog u delu koji opisuje njihove ranije odnose. Naveo je i da nije bilo prethodnih napada, kao i da je osećaj da postoji netrpeljivost okrivljenog prema gej populaciji zasnovao na tome što je čuo da je okrivljeni „gej paradu“ okarakterisao kao bolest i nešto što je „za ubijanje“.

Sud nije prihvatio iskaz jednog od policijskih službenika koji su bili na mestu izvršenja krivičnog dela, a koji je tvrdio da se okrivljeni u policijskoj stanici negativno izražavao o gej populaciji i to navodio kao razlog napada, obrazlažući svoju odluku time da se, u skladu sa članom 289. ZKP-a, ova izjava ne može smatrati dokazom u krivičnom postupku.

Sud, polazeći od toga da „mržnja predstavlja osećanje najintenzivnije odbojnosti prema nekome ili nečemu sa najvećim destruktivnim

potencijalom, te s obzirom i na okolnost koju ističe i sam oštećeni D.L. da mu okrivljeni nikada nije govorio uvredljive ili ponižavajuće reči vezane za njegovu seksualnu orijentaciju- osim kritičnom prilikom reč „pederu“, nije našao „druga ranija ispoljavanja takvog najintenzivnijeg osećanja okrivljenog prema oštećenom koja bi nedvosmisleno ukazivala na mržnju“. Sud je zbog toga zaključio „da se ne može van svake razumne sumnje izvesti zaključak o mržnji okrivljenog prema oštećenom zbog seksualne orijentacije oštećenog, kao pokretaču preduzetih radnji okrivljenog prema oštećenom.“

Svi ispitani svedoci su potvrdili da se napad na oboje oštećenih odigrao onako kako je opisano u njihovim iskazima, dok je u izveštaju centra za socijalni rad potvrđeno da su porodični odnosi bili narušeni u dužem vremenskom periodu i da su uzrok tome finansije.

Ceneći sve dokaze izvedene na glavnom pretresu (osim za oštećenu koja je kao privilegovani svedok odbila da svedoči na glavnom pretresu), a posebno iskaze oštećenog i okrivljenog, utvrdio da krivično delo nije izvršeno iz mržnje, te da je netrpeljivost okrivljenog prema oštećenom zasnovana na ekonomskim razlozima.

I pored toga što je utvrdio da krivično delo iz člana 194. nije izvršeno iz mržnje, sud izrekao okrivljenom kaznu koju je predložilo tužilaštvo i to jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od deset meseci i novčanu kaznu u iznosu od 10.000 dinara. Sud je okrivljenom odredio i meru bezbednosti „zabrane uznemiravanja oštećenih“ u trajanju od jedne godine.

Protiv presude su žalbu izjavili i OJT i odbrana.

Drugostepeni sud je potvrdio stav prvostepenog suda da se nije moglo na pouzdan način utvrditi da se radi o mržnji okrivljenog prema oštećenom zbog njegove seksualne orijentacije.

Odlučujući po žalbi okrivljenog i njegovih branilaca, Viši sud u Somboru je delimično usvojio žalbu i preinačio presudu OS u Vrbasu samo u pogledu odluke o kazni, na način dase uz primenu člana 45, tačka 3, a u vezi sa članom 60 KZ, kazna zatvora ima izdržavati u prostorijama u kojima

okrivljeni stanuje i obrazložio ovakvu odluku činjenicom da je okrivljeni sve vreme nakon izvršenja krivičnog dela nastavio da živi u zajednici sa oštećenom. U ostalom je potvrdio odluku o kazni prvostepenog suda, uključujući meru bezbednosti zabrane prilaska i komunikacije sa oštećenima.

Odlučujući povodom zahteva za zaštitu zakonitosti (u to vreme) Republičkog javnog tužioca, Vrhovni kasacioni sud je utvrdio da je drugostepeni sud povredio zakon u korist okrivljenog, budući da je odlučio suprotno članu 45, stav 5. KZ-a, koji predviđa zabranu određivanja kućnog zatvora učiniocima krivičnih dela protiv braka i porodice.

Povodom ovog slučaja nameću se dva pitanja od velikog značaja za sudsku praksu:

- a) Da li je jednokratno ispoljavanje osećanja mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela i to upravo kroz izvršenje krivičnog dela, dovoljno za primenu člana 54a ili je, kako je sud postupio u konkretnom slučaju, neophodno tragati za nečim što bi se moglo nazvati *proven record/track record of hate*, odnosno ranije ispoljavanje mržnje koje bi potvrdilo postojanje ovog osećanja kod učinioca?
- b) Drugo pitanje tiče se pretežnosti mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela nad drugim motivima čije je postojanje sud utvrdio tokom dokaznog postupka.

Odgovor na oba pitanja, jasno se iskristalisao kroz analizu sledećeg slučaja.

2.2.5. Studija slučaja 5: Ispoljavanje i pretežnost mržnje kao motiva krivičnog dela (disbalans javnotužilačke i sudske prakse)

OJT u Šapcu, podnelo je januara 2019. godine optužni predlog protiv okrivljenog N.M. zbog opravdane sumnje da je šest meseci ranije naneo teške telesne povrede oštećenom V.R., tako što je, nakon poziva

oštećenog preko društvene mreže da se nađu i imaju seksualne odnose, sačekao oštećenog na dogovorenoj adresi i zadao mu udarce pesnicama po glavi, sve vreme ponavljajući: „Hoćeš da budeš peder, jebem li ti i oca i majku?“, nanevši mu opisanim udarcima tešku telesnu povredu izraženu u vidu preloma nosnih kostiju sa pomeranjem koštanih ulomaka i lake telesne povrede izražene u vidu nekoliko razderotina i nagnječenja mekih tkiva lica. OJT je ovo krivično delo okvalifikovalo kao krivično delo teška telesna povreda iz člana 121, stav 1 u vezi člana 54a KZ.

U obrazloženju optužnog predloga, OJT se osvrće na činjenicu da pre predmetnog događaja nije postojao sukob između okrivljenog i oštećenog, da je oštećeni okrivljenom jasno stavio do znanja da je homoseksualne orijentacije, kao i da je prilikom zadavanja udaraca okrivljeni oštećenom uputio pogrdne reči koje se odnose na njegovu seksualnu orijentaciju. OJT se ispravno pozivalo na mržnju kao motiv izvršenja krivičnog dela i u segmentu koji se odnosi na potrebu da ova okolnost bude uzeta kao otežavajuća.

Postupajući po optužnom predlogu OJT, OS Šabac je 15 meseci nakon podnošenja optužnog predloga doneo osuđujuću presudu kojom se okrivljeni oglašava krivim za krivično delo iz člana 121, stav 1. Krivičnog zakonika, dakle krivično delo teška telesna povreda (koje nije motivisano mržnjom u smislu člana 54a KZ) i izreklo mu kaznu zatvora u trajanju od šest meseci (dvostruko nižu u odnosu na onu koju je predložilo OJT). U obrazloženju presude, sud se posebno osvrnuo na mogućnost primene člana 54a, navodeći da „rečenica koju je sve vreme ponavljao okrivljeni dok je udarao oštećenog, „Hoćeš da budeš peder, jebem ti oca i majku“, može da bude uslovljena besom i ljutnjom okrivljenog zbog poruka koje mu je slao oštećeni i nije nedvosmislen i nepobitan dokaz koji bi potvrđivao optužbu u smislu da je okrivljeni iz mržnje zbog seksualne orijentacije udarao i naneo povrede oštećenom.“ Sud je takođe prihvatio odbranu okrivljenog da je mlad čovek koji pripada „generaciji kojima ljudi drugih seksualnih orijentacija nisu strani, niti ima nešto protiv takvih ljudi“. Sud je dalje naveo da je sam oštećeni potvrdio da je biseksualne orijentacije i

upitao se „zbog čega bi onda okrivljeni iz mržnje zbog seksualne orijentacije izvršio to delo“.

Čini se da ovakvim stavom sud polazi od nekoliko posve problematičnih pretpostavki:

- a) **Da je krivično delo iz mržnje nemoguće izvršiti u odnosu na oštećenog sa kojim okrivljeni nije imao prethodno poznanstvo/komunikaciju/odnos čija bi priroda i kvalitet govorili o (ne)postojanju mržnje zasnovane na određenom ličnom svojstvu prepoznatom u članu 54a KZ.** Ako bismo prihvatili ovu pretpostavku, to bi značilo da niko od izgreznika koji učesnicima Parade ponosa nanese telesne povrede ili im ugroze sigurnost, ne može odgovarati uz primenu člana 54a KZ, jer nikada ranije nije sreo učesnike skupa/oštećene, niti sa njima uspostavio odnos određenog kvaliteta koji bi ukazivao na postojanje/ispoljavanje mržnje. Ovo nas dalje vodi do pitanja **odnosa postojanja i ispoljavanja mržnje prema određenoj društvenoj grupi.** Naime, činjenica da pre predmetnog događaja okrivljeni nije ispoljavao mržnju prema licima homoseksualne orijentacije, ne znači nužno da tu mržnju ne oseća, te da ona nije kulminirala tokom izvršenja predmetnog krivičnog dela, odnosno da je u tom momentu predstavljala najdominantniji motiv za izvršenje krivičnog dela.

- Intencija zakonodavca prilikom propisivanja odredbe člana 54a KZ nije bila da sankcioniše osećanje mržnje samo po sebi, pa čak ni njeno ispoljavanje, odnosno njene pojavne oblike koji ne ispunjavaju obeležja bića krivičnog dela. Naprotiv, intencija zakonodavca bila je da osigura strože kažnjavanje učinilaca krivičnih dela, onda kada su ta dela izvršili iz mržnje. Nasuprot tome, samo postojanje osećanja ne može biti predmet kaznenopravne reakcije, dok njeno ispoljavanje u oblicima koja ne ispunjavaju obeležja bića krivičnog dela, mogu podlegati drugim oblicima odgovornosti pred zakonom, kako u domenu prekršajnog prava, tako i građanskopravne

odgovornosti, ali i u sferi samoregulatornih mehanizama koji se odnose na medije.

- Imajući sve navedeno u vidu, sud ne sme odluku o postojanju mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela učiniti zavisnom od prethodne istorije ispoljavanja ovog osećanja, jer čak ni činjenica da je lice ranije osuđivano za krivična dela iz mržnje, ne garantuje da je novo krivično delo motivisano mržnjom, kao što ni izostanak ovakve predistorije ne garantuje da je upravo mržnja motivisala učinioca da izvrši krivično delo.

b) Da je postojanje mržnje prema određenoj društvenoj grupi na osnovu ličnog svojstva pripadnika te grupe uslovljeno pripadnošću okrivljenog određenoj društvenoj grupi. Naime, sud „zdravo za gotovo“ uzima iskaz okrivljenog u pogledu njegove pripadnosti „generaciji bez predrasuda“, kao i u pogledu ranijeg kretanja u društvima u kojima se nalaze i ljudi različite seksualne orijentacije. Polazeći od ovakve pretpostavke suda, moglo bi se (pogrešno) zaključiti da je mržnja prema licima homoseksualne orijentacije „rezervisana“ za „stariju“ populaciju. Ovakva pretpostavka suda ne samo da je paušalna, već i obojena predrasudama i poricanjem principa individualne odgovornosti koji spada u temeljne principe krivičnog prava. Pored navedenog, sud se ne upušta u detaljniju ocenu odbrane okrivljenog u ovom delu, i ne pokušava da utvrdi da li je tvrdnja okrivljenog da se inače druži sa licima „različitog seksualnog opredeljenja“ istinita ili usmerena na izbegavanje krivične odgovornosti. Ovo naročito u kontekstu dela iskaza okrivljenog u kojem navodi da se osećao neprijatno u društvu u situaciji kada primi poruku oštećenog, te da je bio premet šale i zadirkivanja praćenog aluzijama da takve poruke ne stižu slučajno upravo njemu, što jasno ukazuje da ne samo udvaranje kao takvo, već udvaranje lica homoseksualne

orijentacije smatra sramotnim činom koji u društvu u kojem se kreće, predstavlja razlog za podsmeh i omalovažavanje. Ovo dakle, u potpunosti odstupa od tvrdnji odbrane o modernim shvatanjima i slobodoumnosti tog istog društva. Ovo nas ujedno vodi i do sledeće problematične pretpostavke suda,

- c) **Da biseksualnost oštećenog umanjuje šanse da je nasilje nad njim motivisano mržnjom zbog seksualnog opredeljenja.** Ovakva tvrdnja suda je u najmanju ruku zbunjujuća, imajući u vidu dve stvari: Najpre, da biseksualnost uključuje sklonosti ka oba pola, uključujući i isti, te nikako ne može otkloniti mogućnost mržnje zbog naklonosti istom polu, naročito ako se ima u vidu da su žrtva i učinilac istog pola. Potom, što je još važnije, sam Krivični zakonik ne pravi razliku između između biseksualnosti i homoseksualnosti (kao ni heteroseksualnosti) kao osnova mržnje, već govori o seksualnoj orijentaciji.

Nedovoljna obučenost nosilaca pravosudnih funkcija za postupanje u ovoj vrsti predmeta, kao i njihova nedovoljna senzibilisanost po pitanju zaštite žrtava zločina iz mržnje, u praksi može stvoriti efekat sekundarne (pa i ponovljene) viktimizacije i diskriminacije u sudskom postupku.

- Javni tužilac i/ili sudija koji postupa u predmetima zločina izvršenih iz mržnje, više nego u bilo kojoj vrsti predmeta, mora „pred vratima sudnice“ ostaviti (kako pozitivne, tako i negativne) predrasude o bilo kojoj društvenoj grupi i time osigurati da ni okrivljenog, ni oštećenog ne posmatra kroz prizmu sopstvenog sistema vrednosti, već isključivo u svetlu dokaza i na njih primenjivog prava.

U kontekstu konkretnog slučaja, ovo naročito dobija na važnosti ako se uzmu u obzir pogrdne reči koje je okrivljeni izgovarao u toku napada na oštećenog, što je ujedno i predmet sledeće sporne tačke u stavovima prvostepenog suda,

d) Da „rečenica koju je sve vreme ponavljao okrivljeni dok je udarao oštećenog, „Hoćeš da budeš peder, jebem ti oca i majku“, može da bude uslovljena besom i ljutnjom okrivljenog zbog poruka koje mu je slao oštećeni i nije nedvosmislen i nepobitan dokaz koji bi potvrđivao optužbu u smislu da je okrivljeni iz mržnje zbog seksualne orijentacije udarao i naneo povrede oštećenom.“ Naime, ovde se nužno postavlja nekoliko pitanja: Da li bi okrivljeni delo izvršio (i to praćeno istim uvredama) i da mu je poruke iste sadržine, u podjednako dugom vremenskom periodu slala ženska osoba koja mu se ne dopada? Podjednako važno je i pitanje: Da li bi okrivljeni delo izvršio (i to praćeno istim uvredama) i da mu je oštećeni podjednako učestalo i u podjednako dugom vremenskom periodu, slao pozive da idu na fudbal, košarku, piće u obližnjoj kafani ili u potragu za ženskim društvom? Najzad, postavlja se pitanje da li bi okrivljeni nanošenje telesnih povreda oštećenom propratio baš pogrđnim nazivom za homoseksualce, da „progonitelj“ nije bio homoseksualne orijentacije, odnosno da li bi „progonitelja“ koji ga poziva na fudbal i pivo takođe nazvao tim istim rečima ili bi uzvikivao: „Hoćeš da budeš pivopija i ženskaroš?“ (ukoliko bi ga zbog toga uopšte i tukao). Čini se da je odgovor na sva pitanja negativan, te da samim tim teško može opstati pretpostavka da je napad pretežno motivisan uznemiravanjem od strane oštećenog.

- Prilikom ocene da li je izvršenje krivičnog dela motivisano mržnjom, a prilikom ocene verbalnih i neverbalnih akata okrivljenog prilikom izvršenja krivičnog dela, sud mora napraviti jasnu razliku između osećanja mržnje prema oštećenom zbog stvarnog ili pretpostavljenog svojstva, odnosno pripadnosti društvenoj grupi i osećanja besa uzrokovanog osećanjem mržnje. Verbalizacija osećanja, odnosno izbor reči, načina i sredstva povređivanja ili ugrožavanja oštećenog, u velikoj meri može pomoći u tome. Činjenica da okrivljeni prema oštećenom gaji negativna osećanja zasnovana i na drugim svojstvima

oštećenog, ne isključuje nužno i mržnju zasnovanu na svojstvima prepoznatim u članu 54a KZ kao motiv izvršenja krivičnog dela. Dovoljno je da sud utvrdi da je u trenutku izvršenja krivičnog dela postojala pretežnost te mržnje nad drugim motivima. Ovo bi npr. postojalo kada okrivljeni u masi nepoznatih posetilaca noćnog kluba koji ga guraju u prolazu nasrne upravo na onog koji nosi odeću uobičajenu za suprotan pol, ili od više udvarača ili osoba koje mu/joj šalju neželjene sadržaje na internetu povredi samo osobu homoseksualnog opredeljenja; ili učinioca koji iziritiran dugotrajnom bukom u stambenoj zgradi, nasrne isključivo na komšiju drugačije veroispovesti ili nacionalnosti, pominjući tu veroispovest ili nacionalnost prilikom napada; ili je kao u studiji slučaja pod brojem 3, učinilac dugotrajno nezadovoljan finansijskim doprinosom člana porodice ali ga napadne ne zbog neplaćenih računa nego zbog ponovljenih poseta homoseksualnog partnera oštećenog, itd. Dakle, u svim navedenim slučajevima postojao je pluralizam motiva, ali je nesporno da mržnja zbog određenog svojstva oštećenog, odnosno njegove pripadnosti određenog grupi, preteže nad drugim motivima.

Protiv presude prvostepenog suda žalbu je izjavio OJT u Šapcu i to zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka (čl. 438, st. 2, tač. 2. ZKP); zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (čl. 440, st. 1. ZKP) i zbog nepravilne odluke o krivičnoj sankciji i o drugim odlukama (čl. 441, st. 1. ZKP). U žalbi OJT se između ostalog navodi „ako muška osoba prihvati da se nađe sa muškom osobom radi seksualnog kontakta, te potom odmah pri susretu krene sa zadavanjem udaraca tom drugom muškarcu, nesporno je da takvo ponašanje može biti motivisano samo mržnjom prema osobama te seksualne orijentacije.“ OJT se takođe osvrće i na to da se tvrdnja o pripadnosti okrivljenog mlađoj generaciji može tumačiti i u kontekstu činjenice da ta generacija koristi internet, te je okrivljenom mogla biti poznata činjenica da oštećenog može prijaviti zbog

proganjanja, s obzirom da je proganjanje u svojoj odbrani naveo kao motiv krivičnog dela. U žalbi se takođe navodi i da se okrivljeni „poziva u svojoj odbrani na odlike generacije koje mu odgovaraju, dok zanemaruje ostale odlike generacije koje mu u konkretnom slučaju ne odgovaraju.“ Najzad, OJT se u žalbi osvrće i na spornu rečenicu koju je okrivljeni ponavljao prilikom izvršenja krivičnog dela, navodeći da „je okrivljeni bio ljut i besan zbog poruka oštećenog, životno logično je da bu mu izgovarao rečenicu tipa „nemoj više da me zoveš“, nemoj da mi šalješ poruke“, „ ne obraćaj mi se“ i slično.²¹⁵

Čini se da bi se ovim sasvim logičnim zapažanjima OJT moglo dodati i pitanje zašto sud nije imao u vidu prethodno ponašanja okrivljenog u odnosu na oštećenog od momenta kada je shvatio da nije posredi šala već „udvaranje“. Naime, upitno je zašto nije „blokirao“ pozive i poruke oštećenog, budući da drugi vid komunikacije nisu ostvarivali, kao i da li je odazivajući se pozivu za susret (seksualni kontakt) kobne večeri zapravo svesno postavio zasedu oštećenom ili je na susret otišao iz drugih pobuda, pa napad izvršio u afektu. Sva ova pitanja su relevantna sa krivičnopravne tačke gledišta.

Postupajući po žalbi OJT u Šapcu, Viši sud u Šapcu je četiri meseca od izjavljene žalbe doneo rešenje kojim se usvaja žalba i ukida prvostepena presuda. Drugostepeni sud je utvrdio da su razlozi presude u znatnoj meri protivrečni što je rezultat pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Viši sud je svoju presudu zasnovao i na jednoj dodatnoj protivurečnosti kojom se OJT ne bavi o žalbi. Naime, reč je o protivurečnosti iskaza okrivljenog i oštećenog u delu koji se odnosi na postojanje i intenzitet ranije komunikacije između okrivljenog i oštećenog, budući da je oštećeni poricao postojanje ranije komunikacije u trajanju od dve nedelje koju je okrivljeni nazvao uznemiravanjem. Drugostepeni sud

²¹⁵ Pored navedenog, OJT u žalbi osporava i primenu drugih odredaba člana 54. KZ, na šta se ovom prilikom nećemo detaljnije osvrnati, imajući u vidu predmet ove analize.

je u presudi naveo da u tom delu prvostepeni sud nije potpuno utvrdio činjenično stanje.

Postupajući po rešenju drugostepenog suda, prvostepeni sud je deset meseci nakon donošenja ovog rešenja doneo presudu kojom se okrivljeni oglašava krivim i koja je u pogledu odluke o krivici i krivičnoj sankciji identična onoj koju je prvobitno doneo. U obrazloženju presude, OS se bavi isključivo pokušajem da utvrdi da li je bilo prethodne komunikacije između okrivljenog i oštećenog. S tim u vezi, OS je na osnovu ponovljenog iskaza oštećenog i iskaza jednog svedoka kome se okrivljeni ranije požalio da dobija poruke od oštećenog, utvrdio da je takva komunikacija postojala. Sud potom odmah zaključuje da je „iskaz ovog svedoka značajan jer ukazuje i potvrđuje motivaciju izvršenja dela koja se očigledno nalazi u permanentnom i nedozvoljenom uznemiravanju i slanju poruka od strane oštećenog u periodu pre kritičnog događaja okrivljenom a na čemu odbrana uporno tokom postupka potencira“.

Ovakav zaključak suda, osim što potvrđuje da je prethodna komunikacija postojala, očigledno izbegava da odgovori na sva druga sporna pitanja koja je OJT identifikovao u žalbi. Štaviše, poslednjom rečenicom, sud se, gotovo navijački, stavlja na stranu odbrane, poistovećujući postojanje ranije komunikacije sa motivisanošću napada istom. Takođe sud ponavlja sporne navode o biseksualnoj orijentaciji oštećenog.

U krivičnim delima izvršenim iz mržnje neretko se sreću elementi samovlašća, pri čemu okrivljeni sebe percipira kao nekoga ko „disciplinuje“, „leči od“ ili „kažnjava“ oštećenog zbog svojstva koje on/ona poseduje. Pored očiglednih primera koji se često sreću u odnosu na krivična dela izvršena na štetu lica homoseksualne orijentacije, u praksi su česti i predmeti koji „prolaze ispod radara“ primene člana 54a KZ. Takav slučaj bi bio npr. sa napadima na žene vozače zbog „neadekvatnog“ ponašanja u saobraćaju.

Od posebnog značaja su tzv. granični slučajevi porodičnog i/ili seksualnog nasilja motivisani potrebom da se „žena disciplinuje“ zbog

neadekvatnog ostvarivanja rodne uloge (onako kako učinilac percipira) tu ulogu. Ovo drugo se neretko dešava i u odnosu na decu, naročito kroz kažnjavanje devojčica zbog ponašanja koje je „neprihvatljivo“ ili nedozvoljeno isključivo ženskom detetu, ali i kroz nasilje nad dečacima/sinovima, onda kada, po oceni očeva „nisu dovoljno muškarci“. Ovde bi se teško moglo reći da je motiv mržnja prema ženama, već se radi o izraženim rodnim stereotipima koji su prisutni kod učinioca. Ipak, ukoliko bi, u poslednjem navedenom primeru, definicija „preslobodnog ponašanja“ ili „nedostatka muževnosti“ bila skopčana sa aluzijama na homoseksualno/biseksualno opredeljenje deteta, moglo bi biti mesta primeni člana 54a KZ.

2.2.6. Studija slučaja 6: Prepoznavanje bitnih elemenata zločina iz mržnje: Usklađenost pristupa javnog tužilaštva i suda

Osnovno javno tužilaštvo u Smederevu podnelo je 2019. godine optužni predlog protiv okrivljenih S.G. i I.D. zbog postojanja osnovane sumnje da su izvršili krivično delo nasilničko ponašanje iz člana 344, st. 2. A u vezi sa st. 1. I članom 33 KZ, i u vezi sa članom 54a KZ.

Ono što ovaj slučaj razlikuje od ostalih koje smo prethodno analizirali je način na koji su i javno tužilaštvo i sud pristupili primeni člana 54a u praksi, i to kroz nekoliko ključnih elemenata:

- a) Prepoznavanje i pretežnost motiva;
- b) Ranije ispoljavanje mržnje i netrpeljivosti;
- c) Pozivanje na primenu člana 54a KZ u optužnom aktu i presudi.

Sporni događaj koji je predmet krivičnog postupka odigrao se tako što su okrivljeni u večernjim časovima prišli maloletnom oštećenom A.S. dok je sedeo u društvu maloletne svedokinje M.Lj, nakon čega je okrivljeni S.G. upitao oštećenog kako se preziva i nakon što je oštećeni odgovorio na ovo pitanje i rekao svoje prezime, okrivljeni ga je upitao „kakvo je to prezime“ , na šta je oštećeni u strahu odgovorio da ne zna. Potom ga je okrivljeni

udario pesnicom u glavu predelu levog uva i rekao: To je mađarsko prezime, jebem li ti mamu mađarsku!“, nakon čega je oštećenom prišao i okrivljeni I.D. koji je zajedno sa okrivljenim S.G. šutirao oštećenog po glavi i telu. Nakon što je maloletna svedokinja otrčala po pomoć, a oštećeni i sam počeo da beži i doziva pomoć, okrivljeni S.G. je rekao: Nije mu dosta“, a obojica okrivljenih su nastavili da ga šutiraju. Pošto je oštećeni uspeo da se otrgne i otrčao u obližnji lokal i požalio se drugovima šta se dogodilo, okrivljeni S.D. je podigao stolicu u pravcu oštećenog i njegovih drugova uz pitanje: Ajde, ko hoće da se bije?!“

OJT Smederevo je u optužnom aktu ispravno prepoznalo da se radi o zločinu iz mržnje i adresiralo mržnju kao motiv izvršenja dela u tri ključna elementa optužnog akta:

- a) Prilikom činjeničnog opisa dela, navodeći da su okrivljeni delo izvršili uračunljivi, svesni da je delo zabranjeno, sa umišljajem i motivisani mržnjom zbog drugačije nacionalne pripadnosti;
- b) Kroz pravnu kvalifikaciju dela „nasilničko ponašanje iz člana 344, st. 2. A u vezi sa st. 1. I članom 33 KZ, i u vezi sa članom 54a KZ.“
- c) U okviru predloga krivične sankcije, gde su ponovili da se radi o krivičnom delu koje je motivisano mržnjom zbog drugačije nacionalne pripadnosti „što treba ceniti kao otežavajuću okolnost kod odmeravanja kazne.“

Sud je u presudi donetoj po ovom optužnom aktu u činjeničnom opisu dela ponovio da je ono motivisano mržnjom zbog drugačije nacionalne pripadnosti, oglasio okrivljene krivim za nasilničko ponašanje iz člana 344, st. 2. A u vezi sa st. 1. I članom 33 KZ, i u vezi sa članom 54a KZ i kaznio ih uslovnom kaznom (kazna zatvora u trajanju od 6 meseci, sa rokom provere od 2 godine). Kako je presuda sadržala samo delimično obrazloženje, sud se u njemu samo ponovo pozvao na činjenicu da je presudu doneo na osnovu optužnog akta tužilaštva i ponovio pravnu kvalifikaciju dela, ali se nije dublje upuštao u obrazlaganje svoje odluke.

Analizom sudske prakse uočava se da se sudovi lakše odlučuju da prihvate kvalifikaciju krivičnog dela kao zločina iz mržnje u predmetima u kojima je javno tužilaštvo u samom optužnom aktu adekvatno adresiralo i obrazložilo postojanje mržnje kao motiva krivičnog dela. Ovo nedvosmisleno ukazuje na potrebu konstantnog rada na organizaciji zajedničkih obuka i razmene iskustava među sudijama i javnim tužiocima, ne samo u smislu sticanja neophodnih znanja o koncepciji zločina iz mržnje, već i u pogledu unapređenja praktičnih aspekata pristupa izradi optužnih akata i sudskih odluka u postupcima koji se vode zbog izvršenja ovako motivisanih krivičnih dela.

2.2.7. Studija slučaja 7: Zločini iz mržnje u digitalnom okruženju

Tužilaštvo za visokotehnoški kriminal podiglo je 2018. godine optužni predlog protiv okrivljenog B.P. iz Smedereva, zbog opravdane sumnje da je preko društvene mreže Facebook, ugrozio sigurnost oštećenog B.M iz Beograda, čime je krivično delo iz člana 138, stav 1. KZ izvršio iz mržnje zbog seksualne orijentacije oštećenog. Okrivljeni je oštećenom uputio niz pretnji praćenih uvredama na račun seksualne orijentacije, navodeći da zna gde oštećeni živi i opisujući posledice koje bi po život i telo oštećeno već nastupile kada bi njih dvojica bili komšije.

Javni tužilac je u optužnom aktu odredbu člana 4a uvrstio u pravnu kvalifikaciju dela, tereteći okrivljenog za izvršenje krivičnog dela iz člana 138, stav 1. KZ, a uvezi sa članom 54a KZ.

Okrivljeni je na saslušanju pred javnim tužiocem priznao izvršenje krivičnog dela, navodeći da oštećenog lično ne poznaje, kao i da nije imao drugih razloga za izvršenje krivičnog dela, osim njegovog seksualnog opredeljenja, odnosno gej aktivizma.

Sud je okrivljenog oglasio krivim za izvršenje krivičnog dela iz člana 138, stav 1. KZ, a uvezi sa članom 54a KZ (dakle preuzeo pravnu kvalifikaciju iz

optužnog akta) i izrekao mu uslovnu osudu na kaznu zatvora u trajanju od osam meseci, sa rokom provere od dve godine.

Ubrzani tehnološki razvoj doprineo je i promeni pojavnih oblika i modaliteta izvršenja brojnih krivičnih dela. Ovaj trend nije zaobišao ni zločine iz mržnje, štaviše olakšao je njihovo izvršenje, budući da je omogućio viktimizaciju u digitalnom okruženju, zasnovanu na mržnji zbog stvarnog ili pretpostavljenog svojstva žrtve i bez direktnog kontakta i/ili poznanstva učinioca i žrtve. Ova promena, odnosno učestalost nasilja i ispoljavanja mržnje u digitalnom okruženju, uticala je i na njegovu relativizaciju među akterima digitalne komunikacije, čime se zločinima iz mržnje izvršenim u digitalnom okruženju (ne)svesno pridaje manji značaj u odnosu na istovrsna dela izvršena u „realnom“ okruženju. Ovaj proces relativizacije od strane učesnika „digitalnih foruma“ u okviru kojih se nasilje odigrava, ne utiče na umanjenje štetnih posledica dela na žrtvu, već je, upravo suprotno, destimuliše da izvršenje krivičnog dela prijavi, uprkos činjenici da „digitalni otisak“ koji ostavlja učinilac krivičnog dela u online okruženju, neretko čini proces dokazivanja mnogo jednostavnijim, nego kada je reč o „konvencionalnim“ zločinima iz mržnje.

Podsticanje žrtava zločina iz mržnje u digitalnom okruženju da prijave izvršenje krivičnih dela, kao i unapređenje digitalne pismenosti i kompetencija nosilaca pravosudnih funkcija za istragu i procesuiranje krivičnih dela izvršenih u digitalnom okruženju, čine dve strane jednog istog novčića. Efikasno kažnjavanje učinilaca ove vrste krivičnih dela, imalo bi izražen ne samo represivni, već preventivni karakter (kako pogledu specijalne, tako i generalne prevencije) i zaustavilo trend relativizacije i normalizacije zločina iz mržnje u digitalnom okruženju.

2.3. Krivična dela kod kojih mržnja predstavlja element bića krivičnog dela: statistički parametri

Kao što je ranije napomenuto, analiza sudske i javnotužilačke prakse u procesuiranju krivičnih dela kod kojih mržnja kao motiv predstavlja element bića krivičnog dela počiva na tri grupe podataka (RZS, RJT i podaci prikupljeni direktno od sudova) koji se razlikuju po dva osnovna kriterijuma:

- Vremenski period na koji se odnose - Kako se bilteni koji obuhvataju podatke za prethodnu godinu objavljuju tek krajem tekuće godine, analizirani su podaci RZS za period 2017-2020, dok se podaci sudova odnose na period 2017-2021. godina;
- Sveobuhvatnost - podaci RZS se odnose na značajno manji broj parametara nego podaci prikupljeni primenom upitnika za analizu sudske prakse.

U tabelama 2-4 prikazani su podaci o broju lica protiv kojih su podnete krivične prijave, broju optuženih lica i broju osuđenih lica za krivična dela iz čl. 317, 344a i 387. KZ. Podaci su prikazani tako da su omogućeni međuzbirovi. Razlog tome je činjenica da je biće krivičnog dela iz člana 344a KZ pomalo nespretno definisano (o čemu je već bilo reči u Glavi 1.4.3.) tako se u upisnicima, a samim tim i u statistikama, pojavljuju zbirni podaci za 344a, koji uključuju i one radnje izvršenja ovog krivičnog dela za koje se ne zahteva postojanje elementa mržnje.

Tabela 2: Broj prijavljenih lica (podaci RZS)

		2017.	2018.	2019.	2020.	UKUPNO
1	Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. KZ)	12	27	26	28	93

2	Rasna i druga diskriminacija (član 387. stav 5. KZ).	3	1	5	3	12
3	Ukupno (1+2)	15	28	31	31	105
4	Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 344a. KZ)	102	143	75	77	397
	UKUPNO (1+2+4)	117	171	106	108	502

Tabela 3: Broj optuženih lica (podaci RZS)

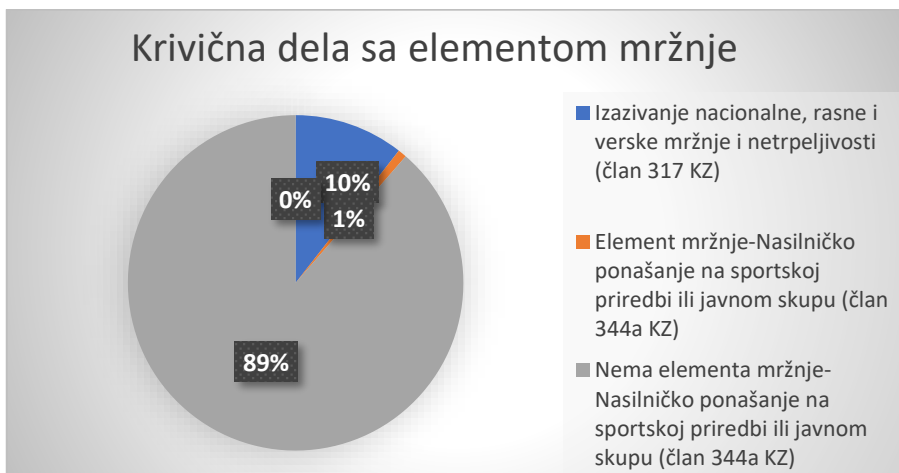
		2017.	2018.	2019.	2020.	UKUPNO
1	Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. KZ)	19	7	7	10	43
2	Rasna i druga diskriminacija (član 387. stav 5. KZ).	1	1	0	0	2
3	Ukupno (1+2)	20	8	7	10	45
4	Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 344a. KZ)	99	103	62	30	294
	UKUPNO (1+2+4)	119	111	69	40	339

Tabela 4: Broj osuđenih lica (podaci RZS)

		2017.	2018.	2019.	2020.	UKUPNO
1	Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317. KZ)	17	6	5	8	36
2	Rasna i druga diskriminacija (član 387. stav 5. KZ).	1	1	0	0	2
3	Ukupno (1+2)	18	7	5	8	38
4	Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 344a. KZ)	65	94	50	26	235
	UKUPNO (1+2+4)	83	101	55	34	273

Koliko je zanemarljiv udeo krivičnog dela iz člana 344a KZ izvršenog radnjama koje u biću krivičnog dela imaju i element mržnje, vidljivo je tek u analizi podataka prikupljenih od sudova.

Grafikon 5: Struktura donetih presuda za krivična dela kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

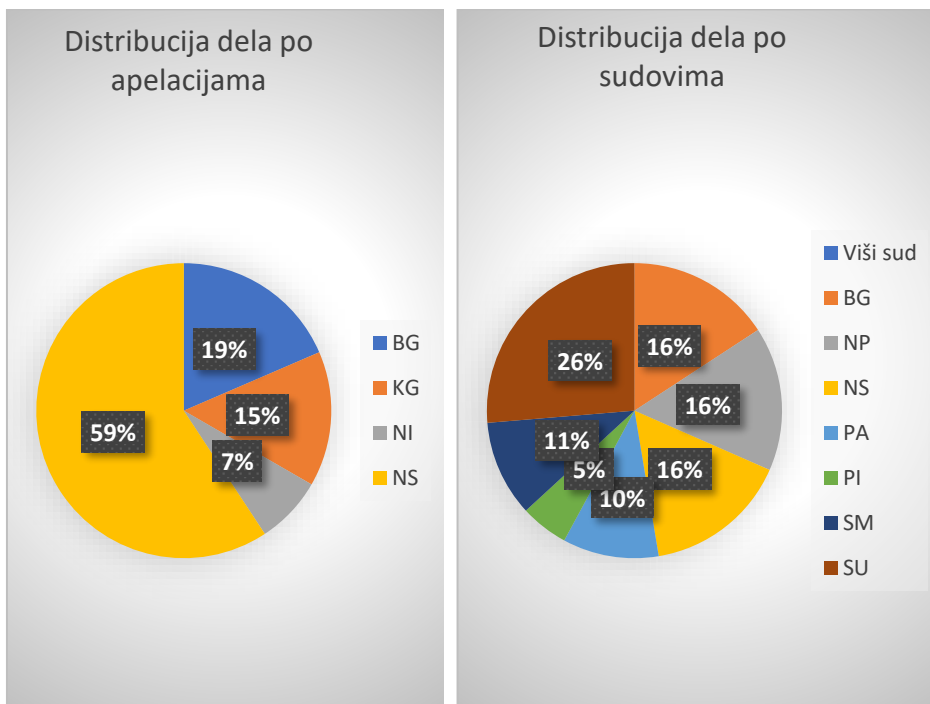
Naime, nakon što je istraživački tim Instituta izvršio detaljnu analizu svih 237 presuda pribavljenih od 25 viših sudova u RS, ispostavilo se da je samo 27 njih relevantno za predmet ove analize, dok se čak 210 odnosilo na krivično delo iz člana 344a, ali na slučajeve koji ne podrazumevaju radnju izvršenja „...svojim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu izaziva nacionalnu, rasnu, versku ili drugu mržnju ili netrpeljivost zasnovanu na nekom diskriminatornom osnovu usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima.“ Istovremeno, sudovi nisu dostavili ni jednu presudu koja se odnosi na krivično delo iz člana 387. KZ, iako u statistici RZS figuriraju dve presude za ovo delo donete 2017. i 2018. godine. U krajnjem ishodu, ovo znači da se detaljniji podaci o sudskoj praksi zapravo zasnivaju pretežno na postupanju sudova u predmetima za krivično delo iz člana 317. KZ.

Grafikon 6: Broj donetih presuda za krivična dela kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

Grafikon 5 prikazuje vremensku distribuciju, odnosno broj pravosnažnih presuda po godinama, pri čemu se pik nalazi u 2019. godini, nakon čega broj presuda značajno pada 2020. godine. Ipak, ove podatke treba sagledati i u svetlu mera usmerenih na suzbijanje pandemije izazvane virusom COVID 19, koja su uticale kako na smanjenje stope kriminaliteta uopšte, tako i na otežan rad pravosuđa.

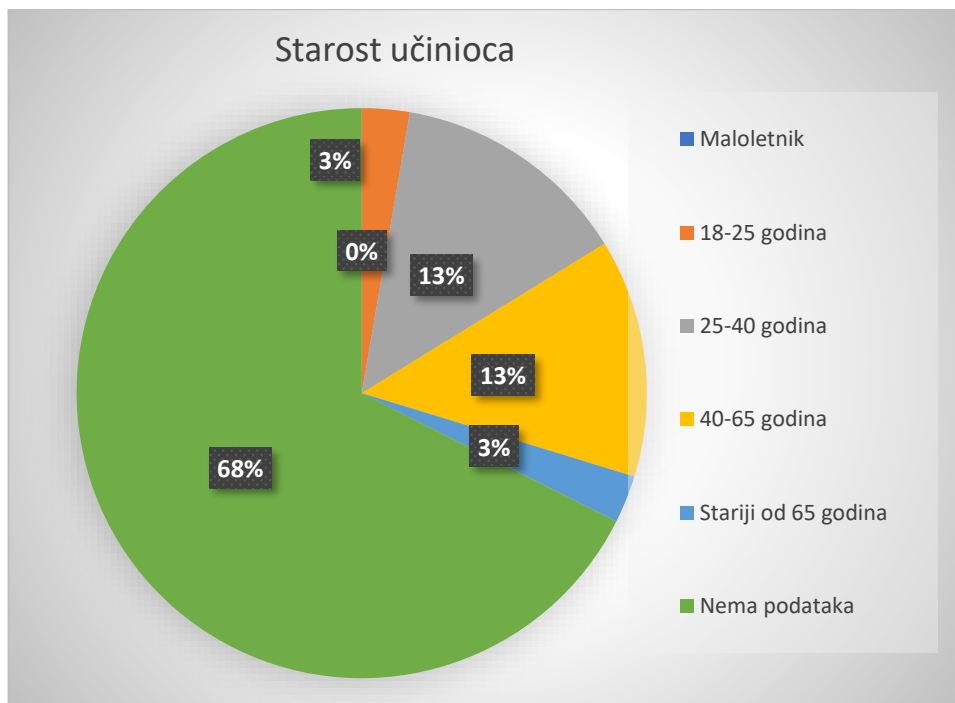
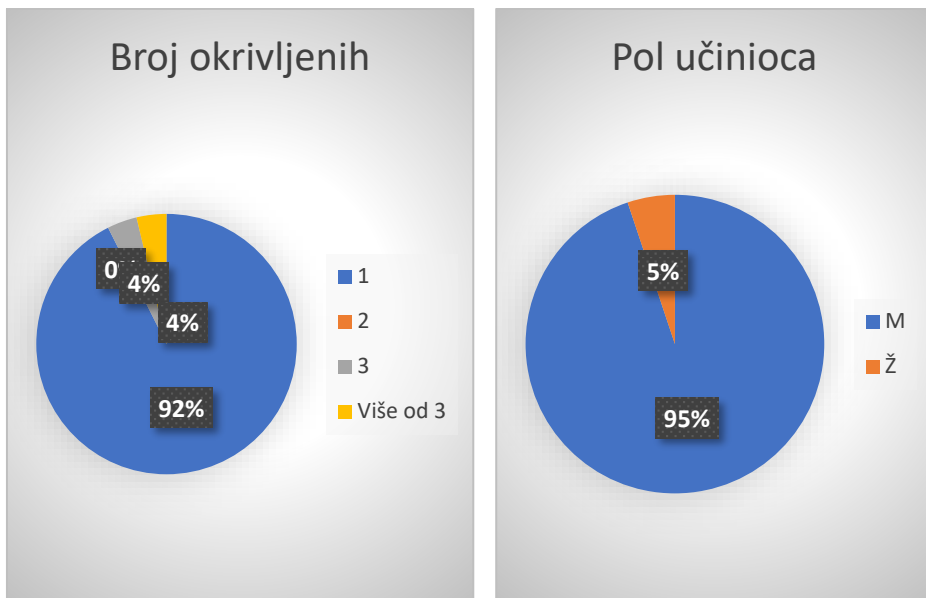
Grafikon 7: Prostorna alokacija presuda za krivična dela kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

Kada je reč o teritorijalnoj distribuciji analiziranih krivičnih dela, a izraženo na bazi stvarne i mesne nadležnosti sudova u Republici Srbiji, ova vrsta krivičnih dela najzastupljenija je na području Apelacionog suda u Novom Sadu (59%). Sledi beogradska apelacija sa 19% i kragujevačka sa 15%, dok je najmanje pravosnažno okončanih postupaka bilo na području Apelacionog suda u Nišu.

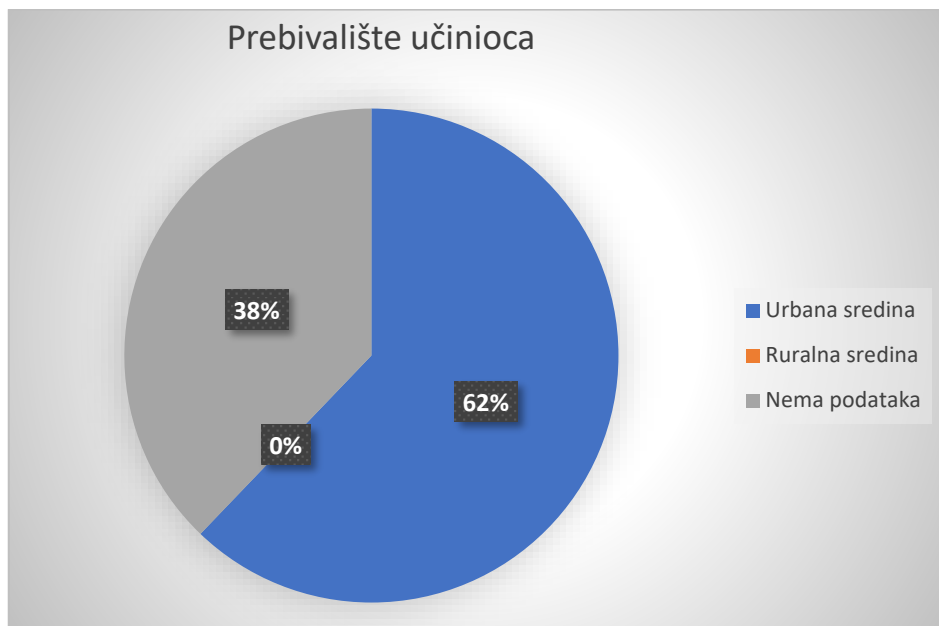
Interesantni su podaci u pogledu distribucije odluka po konkretnim višim sudovima. Naime, sve presude koje su bile predmet analize donelo je samo 8 od 25 viših sudova u RS, pri čemu prednjači Viši sud u Subotici sa 26% donetih presuda (dakle samo jedan viši sud je doneo više od četvrtine svih presuda u RS u posmatranom periodu), a prate ga VS u Beogradu, Novom Sadu i Novom Pazaru sa po 16% donetih presuda.

Grafikon 8: Podaci o okrivljenim u krivičnim postupcima za krivična dela kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

Podaci prikazani na grafikonu 8 govore o „profilu“ učinioca krivičnih dela koja su predmet analize, pa se tako može zaključiti da se u većini predmeta radilo o jednom učiniocu (u 92% predmeta), da su dominantno u pitanju muškarci (95%) starosti 25-40 godina.²¹⁶

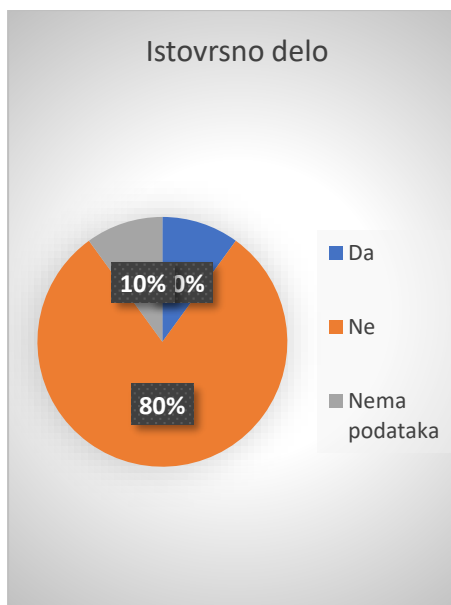
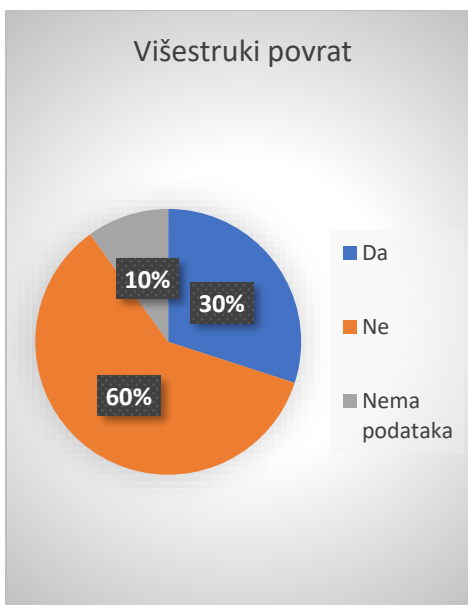
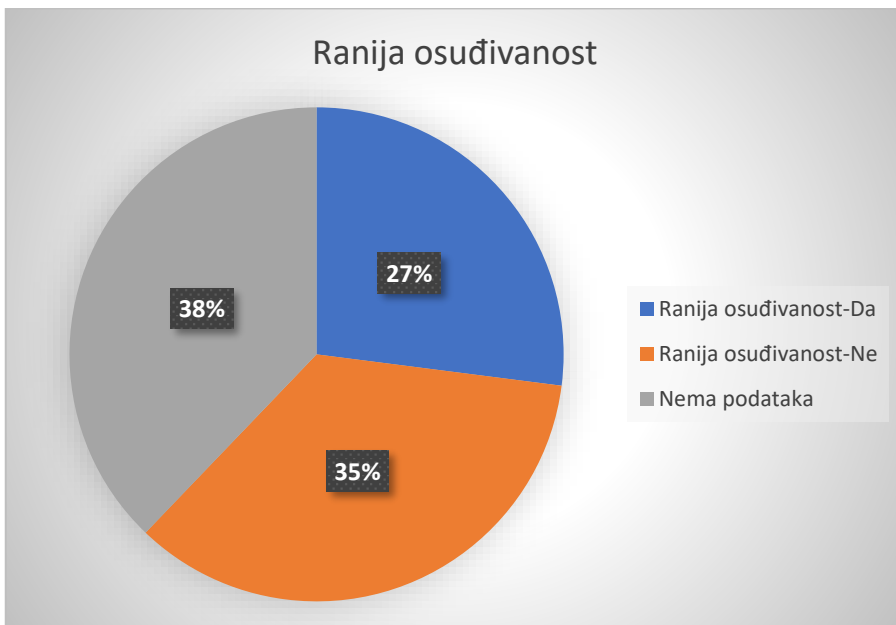
Grafikon 9: Prebivalište okrivljenih u krivičnim postupcima za krivična dela kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

Interesantan je podatak da je prebivalište učinilaca bilo isključivo u urbanoj sredini (u 62%) dok u 38% predmeta podatak o prebivalištu bio (nedostupan) anonimiziran. Nema sumnje da ovaj podatak generiše potrebu za dubinskim istraživanjima povezanosti urbanog, odnosno ruralnog okruženja sa (ne)tolerancijom i mržnjom kao okidačima izvršenja krivičnih dela.

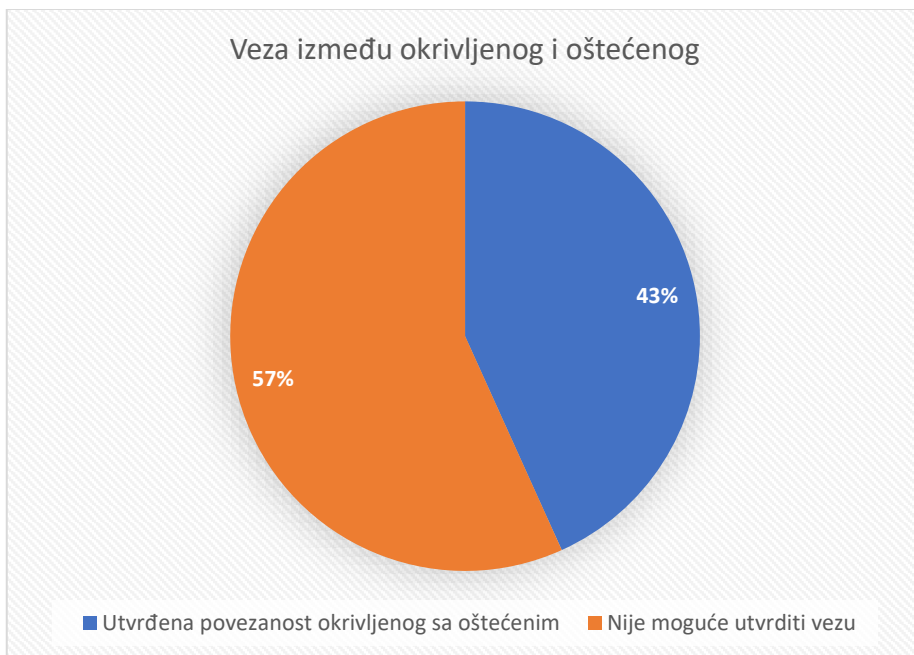
²¹⁶ Pomenute podatke o starosti učinioca treba uzeti sa rezervom, budući da je usled nesistematične primene pravila o anonimizaciji sudskih odluka, u čak 68% slučajeva nije bilo moguće utvrditi starost učinioca (anonimizirani su).

Grafikon 10: Ranija osuđivanost učinilaca krivičnih dela kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. god.

Interesantno je da su učinioci pretežno ranije neosuđivani (35%),²¹⁷ dok se kod onih koji su povratnici, u 30% slučajeva radilo o višestrukome povratu, a samo u 10% slučajeva o istovrsnom delu.

Grafikon 11: Veza između učinilaca i oštećenih krivičnim delima kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

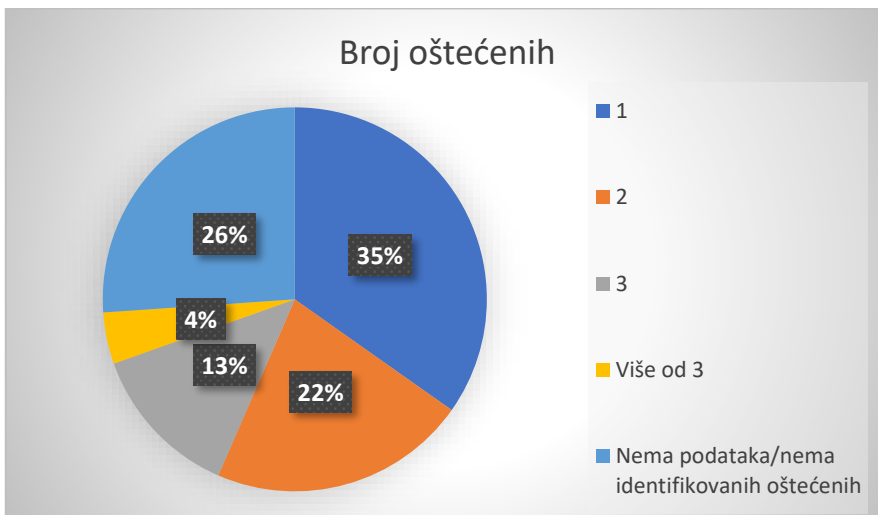

Uz neznatnu razliku (57% naspram 43%), dominiraju predmeti u kojima nije moguće utvrditi postojanje prethodne povezanosti učinioca i žrtve (kolege, susedi, poslodavac, poznanik, prijatelj, itd.).

U pogledu broja oštećenih, dominiraju predmeti u kojima je bilo oštećeno jedno lice (35%), potom oni gde su postojala dva oštećena (22%), troje u 13% predmeta, dok je u 4% predmeta bilo više od tri oštećena. Kuriozitet je jedan predmet sa čak 11 oštećenih.

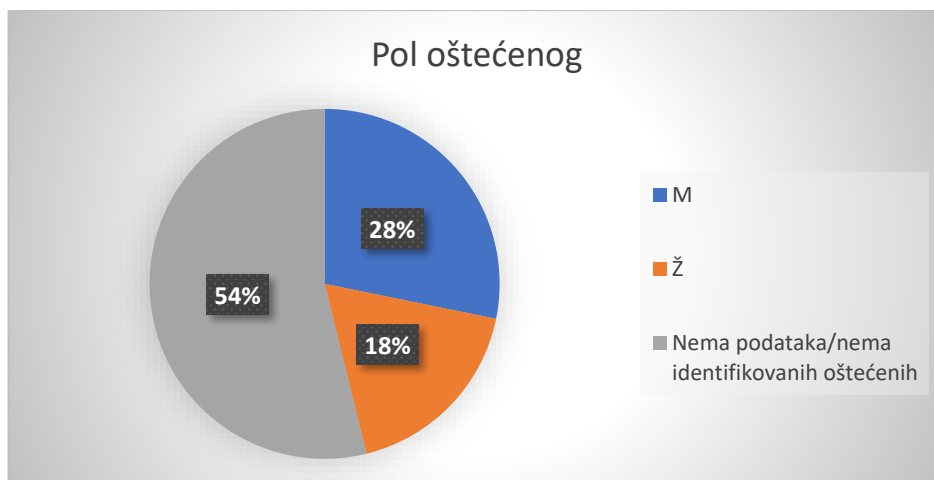
²¹⁷ Pri čemu važi slična ograda kao po pitanju starosti učinioca, budući da je u 38% analiziranih presuda ovaj podatak bio anonimiziran.

Grafikon 12: Broj oštećenih krivičnim delima kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

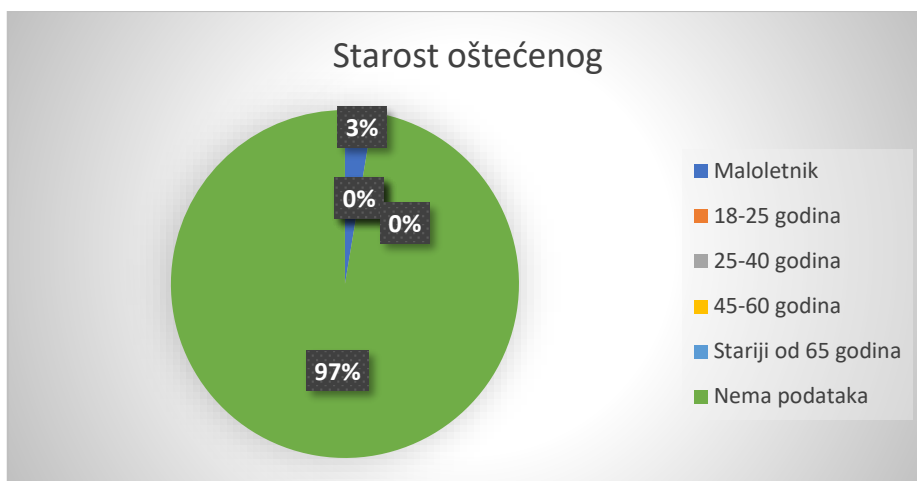
Kada je reč o **polu oštećenih**, za razliku od pola učinilaca ovde zastupljenost muškaraca nije toliko drastično veća (28% naspram 18%). Važno je napomenuti i da je ovaj odnos zastupljenosti polova utvrđen na nešto manje od 50% presuda, budući da u 54% predmeta nema identifikovanih oštećenih ili su podaci anonimizirani.

Grafikon 13: Pol oštećenih krivičnim delima kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

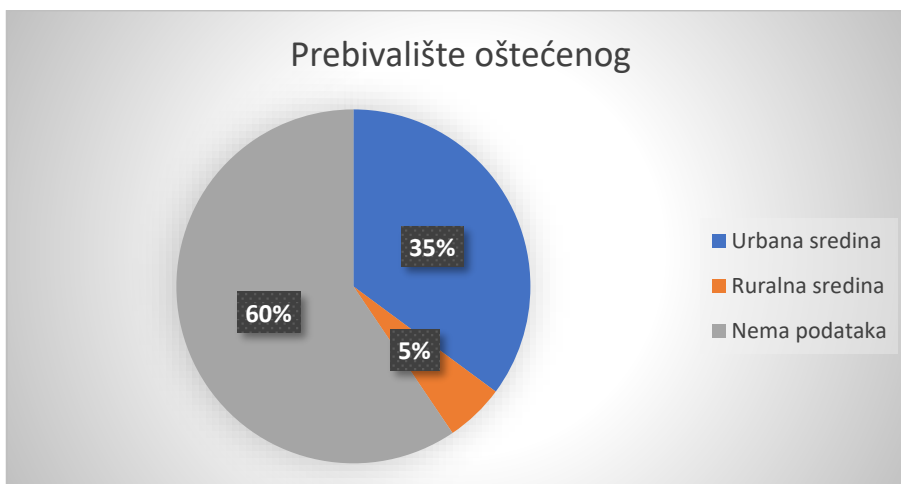

Usled rigorozne ali i nesistematične primene pravila o anonimizaciji sudskih odluka, ali i zbog činjenice da njihov identitet nije uvek poznat, gotovo u svim odlukama dostavljenim ekspertskom timu Instituta, podaci o **starosti oštećenog** su bili anonimizirani. Osim podatka da se u dva slučaja radilo o maloletnicima, drugih podataka o starosti oštećenih, nažalost nema.

Grafikon 14: Starost oštećenih krivičnim delima kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

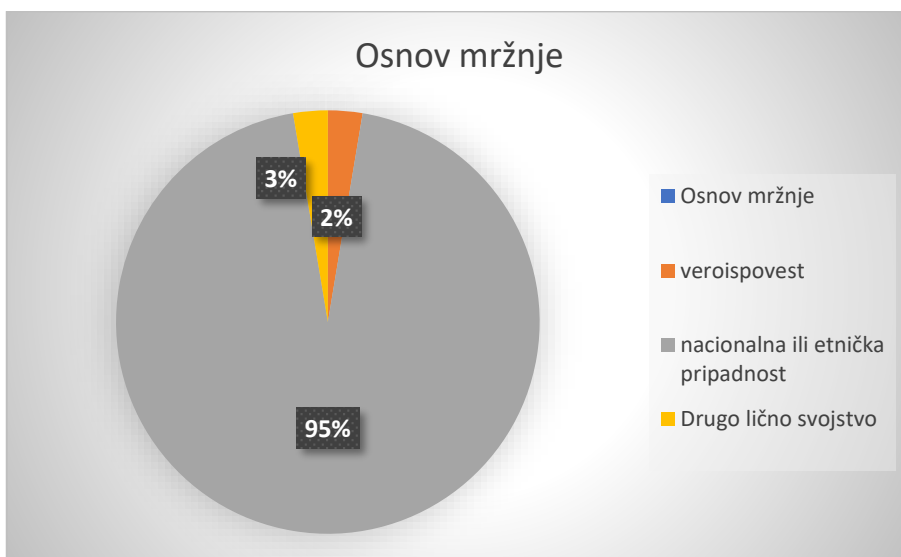
Grafikon 15: Prebivalište oštećenih krivičnim delima kod kojih je mržnja element bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

Interesantno je i da, kao i u pogledu učinilaca, dominira zastupljenost oštećenih koji potiču iz urbane sredine (35% njih), dok je samo 5% sa prebivalištem u ruralnoj sredini. U 60% predmeta je podatak o prebivalištu oštećenog bio anonimiziran ili nepoznat.

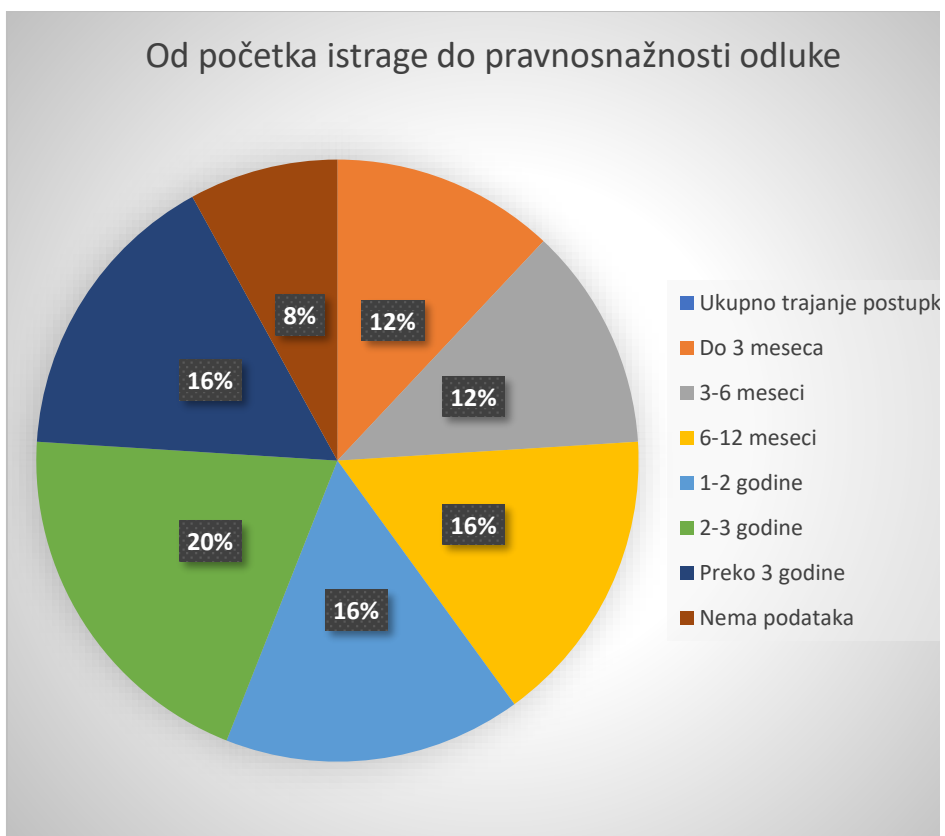
U odnosu na **osnov mržnje kao elementa krivičnog dela**, nacionalna ili etnička pripadnost oštećenog se javlja u čak 95% slučajeva, dok se 3%, odnosno 2% slučajeva radilo o veroispovesti ili drugom ličnom svojstvu. Ako ove podatke sagledamo u svetlu već iznetih informacija o teritorijalnoj distribuciji krivičnih dela u posmatranom periodu, lako je doći do zaključka da kritične tačke i dalje predstavljaju lokalne zajednice sa multietničkim/multireligijskim sastavom stanovništva. Ipak, bez detaljnog terenskog istraživanja, bilo bi neodgovorno tvrditi da su u ovim sredinama zločini iz mržnje učestaliji, budući da postoji realna mogućnost da su državni organi u ovim sredinama obučeniji za postupanje i senzibilisani za prepoznavanje i reagovanje na ovu vrstu krivičnih dela, budući da od takvog pristupa u velikoj meri zavisi nivo mira, bezbednosti i tolerancije u lokalnoj zajednici.

Grafikon 16: Lično svojstvo koje predstavlja motiv mržnje kao elementa bića krivičnog dela u periodu 2017-2022. godine

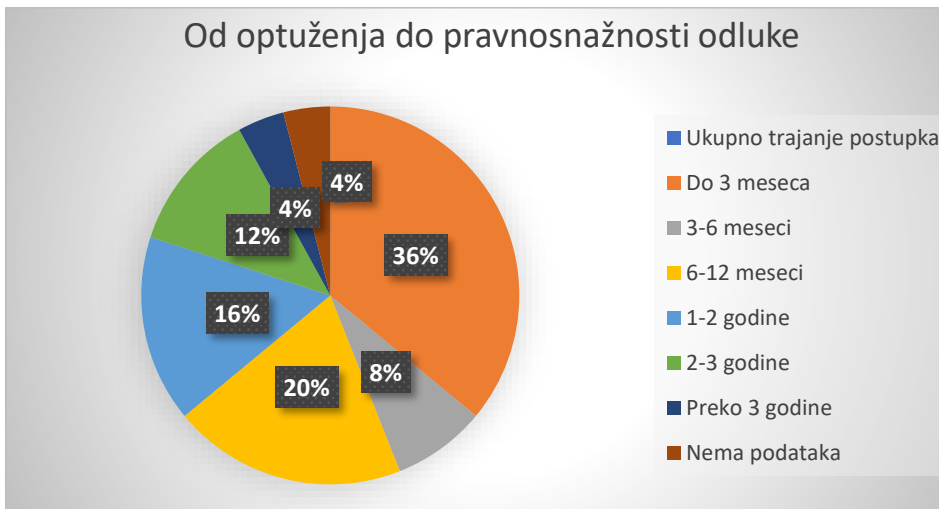

Podaci o prosečnom trajanju krivičnih postupaka prikazani su na Grafikonu 17 i to po osnovu dva kriterijuma (od početka istrage do pravnosnažnosti presude i od optuženja do pravnosnažnosti presude). Ovi podaci govore o tome da je ukupno trajanje krivičnih postupaka u 30% predmeta bilo do godinu dana, a u gotovo polovini do 2 godine. U 20% predmeta postupak je trajao između dve i tri godine, dok je u 15% slučajeva trajao duže od tri godine. Dobar pokazatelj je podatak da je nakon optuženja, čak 62% postupaka završeno za manje od jedne godine, što govori o složenosti istrage u ovoj vrsti predmeta.

Grafikon 17: Prosečno trajanje krivičnog postupka od početka istrage do pravnosnažnosti odluke

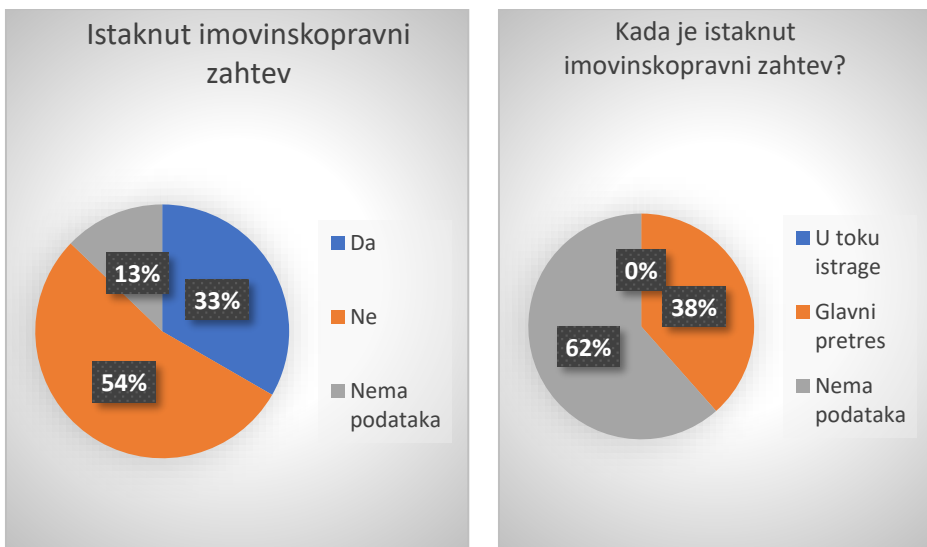

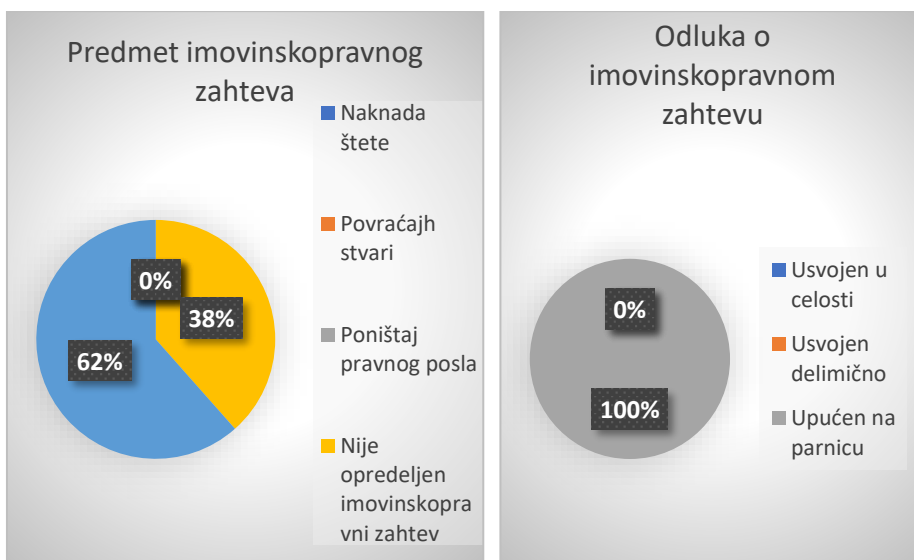
Grafikon 18: Prosečno trajanje krivičnog postupka od optuženja do pravnosnažnosti odluke

Grafikon 19 prikazuje podatke o ostvarivanju prava na imovinskopravni zahtev oštećenog, koji su u najmanju ruku obeshrabrujući. Naime samo 33% oštećenih je istaklo imovinskopravni zahtev (većina, 38% tek na glavnom pretresu).

Grafikon 19: Podaci o imovinskopravnom zahtevu u krivičnim postupcima

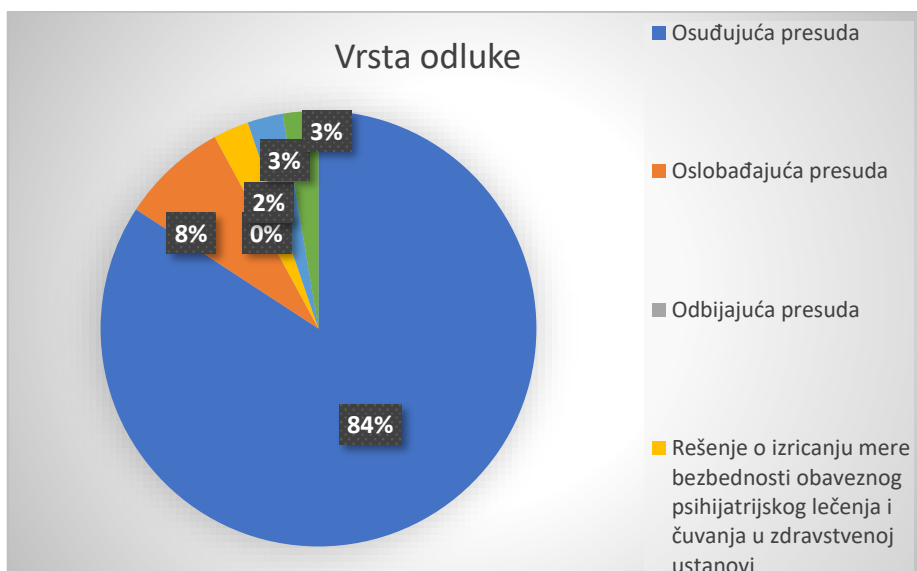

Ni u jednom jedinom predmetu imovinskopravni zahtev nije bio opredeljen. Ove informacije od značaja su i u svetlu podataka o odlukama o imovinskopravnom zahtevu. Naime, u svim predmetima u kojima je istaknut imovinskopravni zahtev, sud je oštećenog uputio da zahtev ostvari u parničnom postupku. U tom smislu, treba podsetiti na značaj istrage kao faze krivičnog postupka u kojoj je javni tužilac obavezan odredbom člana 256. ZKP, koji predviđa obavezu organa krivičnog postupka da prikuplja dokaze koji se odnose na imovinskopravni zahtev i pre nego što je podnet. Pored efikasnije primene ove odredbe u praksi, nesumnjivo je potrebno i veće angažovanje advokata koji postupaju kao punomoćnici oštećenog, a čija je uloga da podrže klijente u pogledu isticanja i opredeljivanja imovinskopravnog zahteva. I jedno i drugo predstavljaju preduslove za donošenje odluke o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku.

Grafikoni 20-22 prikazuju **ishode krivičnih** postupaka vođenih za krivična dela koja su predmet ove analize, a koji su u 84% okončani osuđujućom, u 8% oslobađajućom, a u 2% odbijajućom presudom.

Grafikon 20: Vrsta odluke kojom se okončava krivični postupak

U pogledu **strukture izrečenih krivičnih sankcija**, Grafikon 21 prikazuje da uslovna osuda sa zastupljenošću od 61% dominira nad kaznom zatvora (izrečena u 19%) i merama bezbednosti koje su izrečene u 15%. Novčana kazna izrečena je u 5% slučajeva i to kao sporedna kazna.

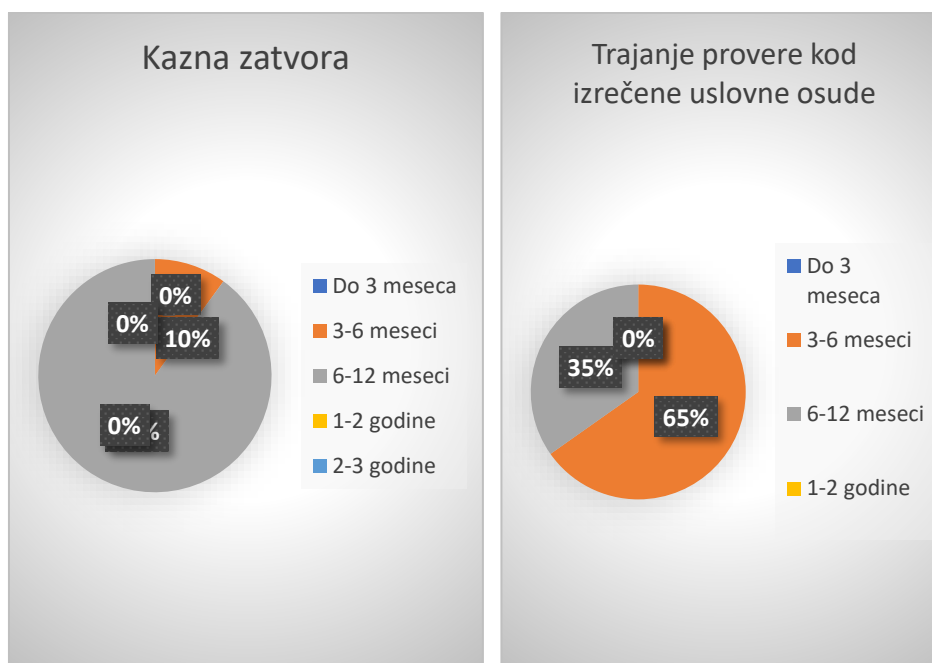
Grafikon 21: Struktura izrečenih krivičnih sankcija

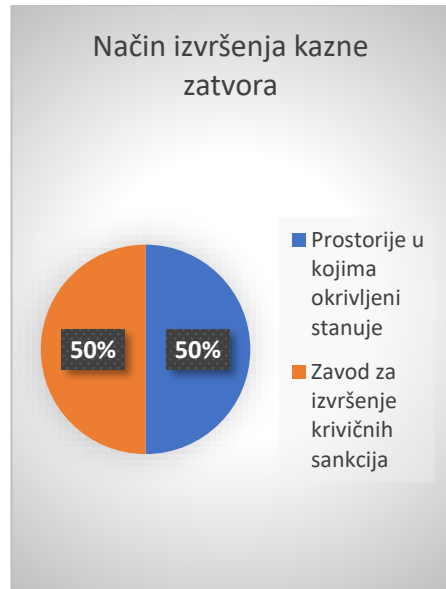
Kada su i izricane, **kazne zatvora** su kratkotrajne (u 10% slučajeva u trajanju od 3 do 6 meseci, a u 90% slučajeva od 6 do 12 meseci). Zastupljenost izdržavanja kazne u prostorijama u kojima osuđeni stanuje i u zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, bila je podjednaka.

Najčešći **period provere kod uslovne osude** bio je u trajanju od 3 do 6 meseci (u 65% predmeta), dok je u svim preostalim predmetima trajao 6-12- meseci.

Grafikon 22: Struktura odluka o krivičnoj sankciji

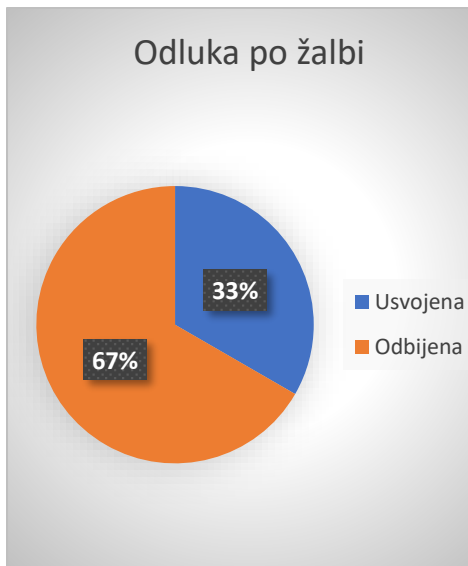
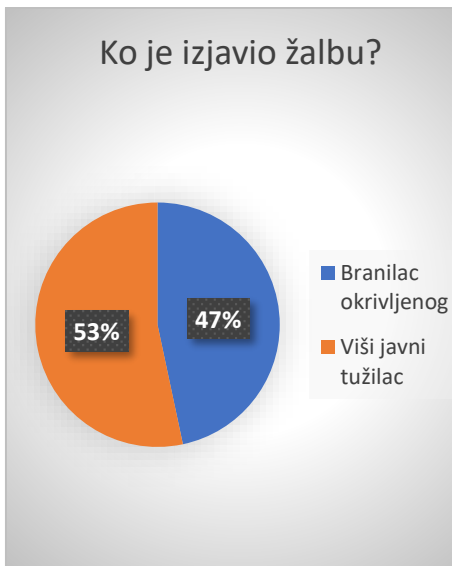

Kada je reč o **merama bezbednosti**, sa 37% zastupljenosti prednjači zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim, a sledi je zabrana prisustvovanja sportskoj priredbi određivana učinocima krivičnog dela iz člana 344a KZ.

Kada je reč o **postupcima po pravnim lekovima**, gotovo podjednako su bile zastupljene žalbe koje su izjavili branioci i javni tužioci, a u 67% slučajeva žalba je odbijena i prvostepena presuda potvrđena.

Grafikon 23: Pravni lekovi

2.4. Krivična dela kod kojih mržnja predstavlja element bića krivičnog dela: Studije slučaja

2.4.1. Studija slučaja 1: Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, član 317. KZ

Postupajući po optužnom predlogu Višeg javnog tužilaštva u Beogradu iz 2016. godine Viši sud u Beogradu doneo je 2018. godine oslobađajuću presudu u postupku vođenom protiv okrivljenog A.B. zbog krivičnog dela izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz člana 317. stav 1. KZ.

Optužnim aktom VJT je teretilo okrivljenog da je 2015. godine „izazvao versku mržnju i netrpeljivost među narodima koji žive u Srbiji, pri čemu je njegova sposobnost da shvati značaj svoga dela i upravlja svojim postupcima bila smanjena ali ne i bitno, a bio je svestan svog dela i njegove zabranjenosti i hteo je njegovo izvršenje, na taj način što je prilikom rutinske kontrole policijskih službenika Interventnog tima koji su zaustavili putničko motorno vozilo“...“u kojem se nalazio na mestu suvozača , a kojim je upravljao X.Y.²¹⁸ obratio se rečima: Šta je vama ljudi, ne možete vi ovako da nas jebete, zašto ste nas zaustavili“, nakon čega su policijski službenici od njih zahtevali da pokažu na uvid lične karte, a što je okrivljeni odbio , te je agresivnim tonom odgovorio „Ne dam ličnu kartu, ja sam Šiptar, šta mi možete, a i nemam ličnu kartu, šta će mi srpska lična karta“, nakon čega je policijski službenik osumnjičenom izdao glasno naređenje da stavi ruke iza leđa, a što je on odbio ali su uprkos tome službenici Interventne jedinice uspeli da vežu službenim liscama okrivljenog A.B. i da ga smeste u policijsko vozilo Interventnog tima u kojem je okrivljeni B.A. neprestano vređao policijske službenike, te se

²¹⁸ VS anonimizacijom uklonio sve podatke o svedoku

oštećenom policijskom službeniku obratio rečima „jebem ti mamu srpsku, završićeš ti kao oni u Parizu, pun mi je kurac vas Srba“.

Analizom izreke presude uočava se nekoliko problema:

- Optužnim aktom VJT okrivljenom je stavljeno na teret da je „izazvao versku mržnju i netrpeljivost među narodima koji žive su Srbiji“ iz čega se jasno vidi da, ili tužilac ne razume da se radnja izvršenja ovog krivičnog dela sastoji u „izazivanju“ (trajni glagol) te da nije neophodno da je mržnja i/ili netrpeljivost izazvana, ili zapravo tvrdi da je takva posledica nastupila (što je, imajući u vidu činjenični opis dela, zaista malo verovatno).
- Adresirajući sporni deo optužnog akta, sud je u obrazloženju ukazao da postoji razlika u intenzitetu negativnih posledica koje je radnja izvršenja podobna da izazove (pri čemu je mržnja intenzivnija od netrpeljivosti) i ispravno konstatovao da radnja koju je preduzeo okrivljeni nije podobna da izazove posledice definisane u članu 317. KZ. Ipak, u obrazloženju pogrešno ukazuje da „ta verska mržnja ili netrpeljivost treba da bude izazvana takvim aktivnostima usled kojih mogu nastati teški poremećaji u odnosima među narodima i nacionalnim manjinama, odnosno verama i rasama“ čime zapravo odstupa od zakonskog opisa posledice koji se ograničava na odnose među narodima i etničkim grupama (videti Glavu 3.5.2.).
- Pored toga, tužilaštvo je okrivljenom stavilo na teret izazivanje verske mržnje i netrpeljivosti iako je iz činjeničnog opisa datog u optužnom aktu jasno da se okrivljeni pozivao na razlike u nacionalnoj pripadnosti između njega i policijskih službenika, ne pominjući uopšte svoju ili njihovu veroispovest. Na ovu činjenicu se sud u obrazloženju nije osvrtao, čak štaviše, i sam je pokazao terminološku nekonzistentnost objašnjavajući da je umišljajem okrivljenog bila obuhvaćena uvreda policajca a ne „da izaziva

versku mržnju i netrpeljivost među narodima“. Dakle, i sud govori o verskoj, a ne nacionalnoj mržnji.

- Najzad, sud pojašnjava i da je za postojanje ovog krivičnog dela dovoljno da postoji jedan pasivni subjekt, što je pogrešno, jer pasivnog subjekta uopšte ne mora biti.

Sasvim drugačiji pristup i kvalitet pravničke argumentacije može se naći u obrazloženju presude u studiji slučaja 2, mada i dalje podložan kritikama jer ostavlja prostor za značajni unapređenje.

2.4.2. Studija slučaja 2: Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, član 317. KZ

Viši sud u Beogradu doneo je 2016. godine osuđujuću presudu u krivičnom postupku vođenom protiv 11 okrivljenih, a po optužnici Višeg javnog tužilaštva u Beogradu.

VJT je optužnicom teretilo, a Viši sud nakon rešenja Apelacionog suda u Beogradu, o ukidanju prvostepene presude, optužene oglasio krivim što su 2010. godine u Beogradu, „u uračunljivom stanju, svesni svog dela čije su izvršenje hteli i svesni da je njihovo delo zabranjeno, na stadionu FK „Hajduk“ a na utakmici ovog fudbalskog kluba protiv FK „Resnik“ pevali pesmu čiji tekst glasi: „Zaklaćemo ovih dana trista Muslimana“ i time izazivali nacionalnu i versku mržnju među narodima i etničkim zajednicama koje žive u Srbiji, odnosno prema pripadnicima muslimanske etničke zajednice, nakon čega je intervenisala interventna policija, legitimisala ih i privela, čime su izvršili krivično delo izazivanje nacionalne, rasne i veske mržnje i netrpeljivosti u saizvršilaštvu iz člana 317, stav 1. Krivičnog zakonika u vezi sa članom 33. Krivičnog zakonika.

Ovaj primer dobro ilustruje neke od problema o kojima smo govorili u Glavi 3.5.2.

- Najpre, ovde dolazi do izražaja pitanje terminoloških odrednica „narod“ i „etnička zajednica“. Naime, kao što je sud ispravno

zaključio u obrazloženju, iz podataka sa popisa građana jasno je da se pojam musliman u Srbiji javlja u dva konteksta: kao obeležje muslimanske veroispovesti ali i kao oznaka pripadnosti etničkoj grupi, budući da se nemali broj građana tako izjašnjava u smislu nacionalnosti a ne samo veroispovesti.

- Drugi problem na koji smo takođe ranije skrenuli pažnju jeste da član 317. govori o izazivanju nacionalne i verske mržnje **među** narodima i etničkim zajednicama koje žive u Srbiji, što je sud samoinicijativno „korigovao“ dodavanjem „odnosno **prema** pripadnicima etničke zajednice.“ Najzad, sud je i ovde ispravno primetio da je zaštitni objekt ovog krivičnog dela ustavni poredak RS a ne pojedinačna prava nacionalnih manjina.
- Još važnije, sud je u obrazloženju ispravno prepoznao i činjenicu da se za postojanje ovog krivičnog dela ne zahteva postojanje pasivnog subjekta. Ipak, ovakav zaključak je u suprotnosti sa „intervencijom“ suda u izreci presude unošenjem termina „prema“ muslimanskoj etničkoj zajednici.
- Sud je prilikom ocene dokaza ispravno našao da je činjenica da na sportskoj priredbi nisu izazvani neredi irelevantna jer nastupanje takve posledice nije preduslov za postojanje ovog krivičnog dela.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nema sumnje da odnos zakonodavca ali i praksa sudova i javnih tužilaštava u oblasti zločina iz mržnje neposredno zavise od sposobnosti da se prepozna “toksični kapacitet” mržnje kao motiva izvršenja krivičnog dela. Naime, individualna netrpeljivost prema pojedincima i/ili grupama koje odlikuju određena svojstva koja su predmet mržnje, neretko poput grudve snega bačene niz padinu, narastu u lavinu koja prete da nekontrolisano i velikom brzinom nanese štetu ozbiljnih razmera. Što je prostor za nesmetano kretanje, širenje i narastanje mržnje čistiji, što je manje prepreka koje mu se nađu na putu, to je toksični kapacitet mržnje veći, posledice teže, a proces njihovog otklanjanja složeniji i dugotrajniji.

Imajući ovo na umu, čini se da bi sistemski pristup borbi protiv zločina iz mržnje morao da obuhvati nekoliko ključnih oblasti:

- a) Prevencija
- b) Kontinuirano praćenje kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja o izvršenim i procesuiranim zločinima iz mržnje
- c) Kreiranje adekvatnog kriminalno-političkog odgovora na ovu vrstu krivičnih dela, i to na dva nivoa:
 - Prilagođavanje, odnosno unapređenje normi krivičnog zakonodavstva, tako da omoguće adekvatno kažnjavanje svih zločina iz mržnje;
 - Unapređenje i ujednačavanje sudske i javnotužilačke prakse u gonjenju, procesuiranju i kažnjavanju zločina iz mržnje.
- d) Izgradnja efektivnih i održivih mehanizama zaštite i podrške žrtvama zločina iz mržnje.

Polazeći od ovako definisanih osnovnih principa borbe protiv zločina iz mržnje, nema sumnje da se najdalekosežnije posledice postižu primenom **preventivnih mehanizama**. Reforma obrazovnog sistema mora u

programe i kurikulume da uključi osnovne principe tolerancije, nediskriminacije i negovanja kulture različitosti, još u najranijem uzrastu, čime se sprečava širenje mržnje prema pripadnicima određenih društvenih grupa među decom i adolescentskom populacijom, koja bez sumnje predstavlja najplodnije tlo za širenje ovakvih ideja.

Pored obrazovnog sistema, možda i ključnu ulogu u prevenciji zločina iz mržnje igraju medijski sadržaji. Neadekvatna uređivačka politika, pasivnost samoregulatornih mehanizama i izostanak sankcionisanja sadržaja koji predstavljaju (ili su bliski) govor mržnje, izvesno doprinose tenziji i netrpeljivosti zasnovanoj na razlikama i generišu zločine iz mržnje.

Konstantno unapređenje i preventivnih i represivnih mehanizama, odnosno procena njihove uspešnosti, direktno su zavisni od postojanja **preciznih kvantitativnih i kvalitativnih podataka** i o izvršenim zločinima iz mržnje, uključujući preciznu distinkciju motiva (prema svojstvu koje je osnov mržnje), karakteristike učinilaca i žrtava, sociološki kontekst izvršenih krivičnih dela, podatke o trajanju krivičnog postupka, izrečenim sankcijama (eventualnom) povratu, kao i reparativnim merama za žrtve.

Ovakav pristup obezbeđuje **evidence-based pristup**²¹⁹ kreiranju javnih **politika** u oblasti sprečavanja zločina iz mržnje i onemogućava *ad hoc* i/ili populističke mere koje neretko rezultiraju pogrešnim rešenjima. Ovo u praksi znači ne samo da se podaci prikupljaju, već da se, na osnovu tako prikupljenih podataka periodično sagledavaju rezultati preduzetih mera (*ex-post impact assessments*) ali i da se pre svakog značajnijeg reformskog poduhvata sprovode *ex-ante* analize.

²¹⁹ Kolaković-Bojović, Milica (2022) [*Human Rights Protection: From Populism to the Evidence - Based Policy Making*](#). In: Yearbook. No. 5, Human rights protection : from childhood to the right to a dignified old age : human rights and institutions. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad ; Belgrade, str. 63-80.

U pogledu **unapređenja i ujednačavanja kaznene politike**, ali i sudske i javnotužilačke prakse,²²⁰ čini se da bi najefektivniji pristup podrazumevao ne samo standardne obuke profesionalaca koji postupaju u ovoj materiji (ne ograničavajući se ovde samo na sudije i javne tužioce, već i na pripadnike policije i advokate u funkciji branioca okrivljenih za zločine iz mržnje ili punomoćnika oštećenog), već i kontinuiranu razmenu iskustava među navedenim grupama profesionalaca.

Posledice zločina iz mržnje su, po pravilu, teže i dugotrajnije u odnosu na one koje nastupaju kada su ista krivična dela izvršena bez ovog motiva. Stigmatizacija oštećenog neretko se nastavlja i tokom krivičnog postupka²²¹, a proces osnaživanja i rehabilitacije je spor i zahteva stručnu podršku. Iz ovoga jasno proizilazi da se osnivanje službi **podrške žrtvama** ne sme dalje odlagati.

Iako individualno, bez drugih elemenata **prava na reparaciju**, kompenzacija, odnosno naknada štete žrtvama zločina iz mržnje ne može u potpunosti otkloniti štetne posledice dela, ne treba potcenjivati njen značaj jer oštećenom, pored materijalnog osnaživanja, šalje i poruku da društvo prepoznaje posledice koje je pretrpeo i oseća potrebu da te posledice otkloni, a ne samo da sankcioniše učinioca. Istovremeno, ovim se jačaju mehanizmi specijalne i generalne prevencije i šalje poruka o društvenoj neprihvatljivosti (mržnjom motivisanih) zločina.

²²⁰ Videti više u: Kolaković-Bojović, Milica and Tilovska Kehegi, Elena (2018) [*The Uniform Application of Law - EU Standards and Challenges in Serbia*](#). In: Yearbook. No. 1, Human Rights Protection "From Unlawfulness to Legality". Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad ; Belgrade, str. 115-135.

²²¹ Videti više u: Kolaković-Bojović, Milica (2020) [*Medijski tretman žrtava*](#). In: Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa): LX redovno godišnje savetovanje udruženja. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu ; "Intermex", Beograd, str. 402-420.

REFERENCE

- Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Fourth Opinion on Serbia adopted on 26 June 2019, ACFC/OP/IV(2019)001, Council of Europe.
- Al-Hakim M. (2010) Making Room for Hate Crime Legislation in Liberal Societies. *Criminal Law and Philosophy*, Vol 4, Issue 3, str. 341-358.
- Al-Hakim, M., Dimock, S (2012) Hate as an aggravating factor in sentencing. *New Criminal Law Review*, 15 (4), str. 572-611.
- Al-Hakim, M. (2014) Making a Home for the Homeless in Hate Crime Legislation, *Journal of Interpersonal Violence*, 30 (10), str. 1755-1781.
- Allport W. G. (1954) *The nature of prejudice*, Cambridge, Massachusetts.
- Analiza uticaja primene zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica u periodu od 2006. do 2020. godine, dostupno na: https://www.iksi.ac.rs/pdf/analiza_iksi_osce_2021.pdf, pristupljeno 18.10. 2021. godine
- Baehr, R. A. (2003) A Feminist Liberal Approach to Hate Crime Legislation, *A Journal of Social Philosophy*, Vol. 34, Issue 1, str. 134-152.
- Committee against Torture, Concluding observations on the second periodic report of Serbia, Geneva, 15. May 2015. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CAT%2fC%2fSRB%2fCO%2f2&Lang=en, pristupljeno 16.10.2021. godine.
- Ćirić, J. (2020) *Knjiga o mržnji - Sa reči na dela... od govora do zločina mržnje*. Službeni glasnik, Beograd.
- Ćirić, J. Đorđević, Đ., Sepi R. (2006) *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd.

- Ćorović, E. (2020a) Krivičnopravni aspekti. U: Ivanović, A. (ur) *Priručnik za simulaciju suđenja iz oblasti zločina iz mržnje*. Novi Pazar.
- Ćorović, E. (2020b) Povrat u Krivičnom zakoniku Srbije: kritički osvrt. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1-2, str. 9-27.
- Delić, N. (2016) Krivičnopravni značaj mržnje u svetlu identitetskog preobražaja Srbije, U: Vasić, R., Polojac M. (ur) *Identitetski preobražaj Srbije prilozilo projektu 2015 – kolektivna monografija*. Beograd, str. 127-154.
- Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Serbia, Execution of the European Court of Human Rights' Judgments Main Achievements in Member States, <https://rm.coe.int/ma-serbia-eng/1680a186c2>, pristupljeno 17.10.2022.godine.
- Devine, P. (1989) Stereotypes and Prejudice: Their Automatic and Controlled Components. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56 (1), str. 5-18.
- Dimovski, D. (2021) *Case Law of the European Court of Human Rights of Hate Crimes. Teme*, XLV (2), str. 739-755.
- Duff R. A., Marshall S. E. (2015) Criminalizing Hate? *Legal Studies Research Paper Series Research Paper No. 15-34*, str. 1-49.
- Durrheim K, Quayle M, Dixon J. (2016) Struggle for the Nature of "Prejudice": "Prejudice" Expression as Identity Performance, *Political Psychology*, Vol. 37, No. 1, str. 17-35.
- Đukanović, A. (2013) Zaštita ljudskih prava tražilaca azila i ilegalnih migranata – praksa Evropskog suda za ljudska prava, *Međunarodni problemi*, str. 479-508.
- Đukanović, A. (2016), Evropski standardi u oblasti biomedicine – pravo na integritet ličnosti. Doktorska disertacija, Beograd.
- Đukanović, A. (2018) Izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava: aktuelna pitanja, *Međunarodni problemi*, 70(2), str. 208-230.

- Đukanović, A. (2021) Limitations on Freedom of Expression in Practice of the European Court of Human Rights and the Notion of Disinformation. *NBP*, Vol. 26, Issue 2, str. 31–42.
- ECRI Report on Serbia (fifth monitoring cycle) Adopted on 22 March 2017 Published on 16 May 2017, CRI(2017)21.
- European Union common negotiation position for Chapter 23, available on: <https://mpravde.gov.rs/tekst/26544/pregovaracka-pozicija.php>, last accessed on October 30th 2023.
- Elbahtimy, M. (2021) *The Right to Protection from Incitement to Hatred*. Cambridge University Press.
- FBI, Hate Crimes, <https://www.fbi.gov/investigate/civil-rights/hate-crimes>, pristupljeno 30. juna 2022.
- Fischer, A. et. al. (2022) Why we hate. In: Birondo, N. (ed.). *The Moral Psychology of Hate*. Rowman & Littlefield.
- Harel, A., Parchomovsky, G. (1999) On Hate and Equality. *The Yale Law Journal*, 109 (3) str. 507-539.
- *Hate Crime Data Collection Guidelines and Training Manual*, Criminal Justice Information Services (CJIS) Division Uniform Crime Reporting (UCR) Program, Version 3.0., 3. 1. 2022.
- Hilton, J. L., von Hippel, W. (1996) Stereotypes. *Annual Review of Psychology*, str. 237-271.
- Hrnjica, S. (2005) *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti: Uvodna predavanja*. Naučna knjiga Nova, Beograd.
- Hurd, M. H. (2000) Why Liberals Should Hate “Hate Crime Legislation”. *Law and Philosophy*, 20(2), str. 1-18.
- Ignjatović, Đ. (2011) Pojam i etiologija nasilničkog kriminaliteta, *Crimen*, II (2), str. 179-211.
- Ivanović, A. (2020) Govor mržnje i zločin iz mržnje. U: Ivanović, A. (ur) *Priručnik za simulaciju suđenja iz oblasti zločina iz mržnje*. Novi Pazar.

- Izveštaj o skriningu Srbija Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava, Komisija, MD 45/14, 15.05.14, Dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Izvestaj%20o%20skriningu%20-%20tekst%20na%20srpskom%20jeziku%201.pdf>, pristupljeno 15.08.2022.
- Jacobs, J. B., Potter, A. K. (1997) Hate Crimes: A Critical Perspective. *Crime and Justice: A Review of Research*, Vol. 22(1), str. 1-50.
- James Chalmers J, Fiona A. L. (2017) *Comparative Analysis of Hate Crime Legislation A Report to the Hate Crime Legislation Review*, Glasgow.
- Kolaković-Bojović, M. (2012) [Mediji i pretpostavka nevinosti](#). Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu (61). str. 555-569. ISSN 2560-3116
- Kolaković-Bojović, M. (2022) [Human Rights Protection: From Populism to the Evidence - Based Policy Making](#). In: Yearbook. No. 5, Human rights protection : from childhood to the right to a dignified old age : human rights and institutions. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad ; Belgrade, str. 63-80. ISBN 978-86-80756-50-9
- Kolaković-Bojović, M. and Grujić, Z. (2020) [Crime Victims and the Right to Human Dignity - Challenges and Attitudes in Serbia](#). In: Yearbook. No. 3, Human rights protection : the right to human dignity. Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad ; Belgrade, str. 239-269. ISBN 978-86-80756-36-3
- Kolaković-Bojović, M. (2020) [Direktiva o žrtvama \(2012/29/EU\) i kazneno zakonodavstvo Republike Srbije](#). In: Žrtva krivičnog dela i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, regionalna krivična zakonodavstva, primena i mere unapređenja zaštite). Misija OEBS-a u Srbiji, Beograd, str. 41-54. ISBN 978-86-6383-093-6
- Kolaković-Bojović, M. and Paraušić, A. (2020) [Hate Speech on Twitter: Attitudes Toward the Drivers of Electric Scooters](#). In: International

Scientific Conference "Hate Speech and the Concept of Hate Crimes: Acts of Perception and Compulsory Social Conformism": conference proceedings. Faculty of Law - Kicevo, University "St. Kliment Ohridski", Bitola, str. 35-51. ISBN 978-608-4670-12-4

- Kolaković-Bojović, M. (2020) [Medijski tretman žrtava](#). In: Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa): LX redovno godišnje savetovanje udruženja. Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu ; "Intermex", Beograd, str. 402-420. ISBN 978-86-6411-012-9
- Kolaković-Bojović, M. and Tilovska Kečegi, E. (2018) [The Uniform Application of Law - EU Standards and Challenges in Serbia](#). In: Yearbook. No. 1, Human Rights Protection "From Unlawfulness to Legality". Provincial Protector of Citizens - Ombudsman ; Institute of Criminological and Sociological Research, Novi Sad ; Belgrade, str. 115-135. ISBN 978-86-89417-08-1
- Kolaković-Bojović, M. (2017) [Žrtva krivičnog dela \(Poglavlje 23 - norma i praksa u Republici Srbiji\)](#). In: Reformski procesi i Poglavlje 23 (godinu dana posle) - krivičnopravni aspekti ; LVII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu; Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu; Intermex, Beograd, str. 140-150. ISBN 978-86-6411-012-9
- Kolaković-Bojović, M. and Simonovski, I. (2023) [The Accession Negotiations of North Macedonia to the EU: Between New Methodology and Old Challenges](#). In: International scientific conference "Law between the ideal and the reality". Faculty of Law ; Institute for Comparative Law, Priština ; Belgrade, pp. 103-115. ISBN 978-86-6083-087-8
- Kolaković-Bojović, M. (2016) [Victims and Witnesses Support in the Context of the Accession Negotiations with EU](#). In: Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem "Evropske integracije: pravda, sloboda i bezbednost", zbornik radova: Tom 2. Kriminalističko-

policijska akademija ; Fondacija "Hans Zajdel", Beograd, str. 355-366.
ISBN 978-86-7020-354-9

- Kolaković-Bojović, M. and Petković, B. (2020) [Položaj pravosuđa u Srbiji - između vladavine prava i samovlašća](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd. ISBN 978-86-80756-27-1
- Kolaković-Bojović, M. (2018) [Organizacija pravosuđa u Republici Srbiji: reformski okvir i EU standardi](#). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd. ISBN 978-86-80756-13-4
- Lawrence, M. F. (1994) The Punishment of Hate: Toward a Normative Theory of Bias-Motivated Crimes. *Michigan Law Review*, 93 (2), str. 320-381.
- Levin, B. (2002), From Slavery to Hate Crime Laws: The Emergence of Race and Status-Based Protection in American Criminal Law. *Journal of Social Issues*, 58(2), pp. 227–245.
- Morsch, J. (1991) The Problem of Motive in Hate Crimes: The Argument against Presumptions of Racial Motivation. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 82(2), pp. 659-689.
- Miladinović-Stefanović, D. (2013) Odmeravanje kazne za krivično delo učinjeno iz mržnje. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. 64, str. 257-274.
- Milivojević, Z. (2000) *Emocije -Psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad.
- Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU- druga revizija, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/NPAA_2016_revizija_srp.pdf, pristupljeno 6. januara 2020. godine
- Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU- treća revizija, dostupno na: http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/npaa_2018_2021.pdf pristupljeno 6. januara 2020. godine

- Nacionalni program za usvajanje pravnih tekovina EU- četvrta revizija, dostupno na: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/npaa/NPAA_2022-2025_002.pdf, pristupljeno 3. novembra 2023. godine
- Naidoo, K. (2018) In South Africa, the United States Provides a Model for Hate Crime Laws. In: Barbara Krasner (ed.) *Hate Crimes*. New York, pp. 115-134.
- Navarro I. J. et. al. (2013) The Psychology of Hatred, *The Open Criminology Journal*, 6, pp. 10-17.
- OSCE/ODIHR (2009) *Hate Crime Laws -A Practical Guide*. Poland.
- OSCE, ODIHR, *Hate Crime Reporting*, Dostupno na: <https://hatecrime.osce.org/>, pristupljeno 05.07.2022.
- OSCE /ODIHR (2014) *Prosecuting Hate Crimes: A Practical Guide*. Poland.
- OSCE, ODIHR (2014) Prikupljanje podataka o zločinima iz mržnje i mehanizmi monitoringa: praktični vodič, Varšava. Dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/221736.PDF>, pristupljeno 5.8. 2022.
- People, J. Bailey, G. (2010). *Humanity: An Introduction to Cultural Anthropology* (9. izdanje). Wadsworth Cengage learning.
- Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i pravosudna akademija (2012) *Sudska građansko-pravna zaštita od diskriminacije*. Beograd.
- Patricia Ypma et. al. (2021) *Study to support the preparation of the European Commission's initiative to extend the list of EU crimes in Article 83 of the Treaty on the Functioning of the EU to hate speech and hate crime*, European Commission.
- Peršak, N. (2011) Criminalising Hate Crime and Hate Speech at EU Level: Extending The List of Eurocrimes Under Article 83(1) TFEU. *Criminal Law Forum*, 33 (2), pp. 85-119.

- Petrušić, N., Beker, K. (2017) Diskriminacija pravnih lica: fenomenološke karakteristike i pravna zaštita, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, LVI (75), str. 49-69.
- Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, COM/2014/027 final, 52014DC0027.
- Rot, N. (1994) *Psihologija ličnosti*, Beograd.
- Rot, N. (2003) *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku (2018) *Bilten- Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji- prijave, optuženja i osude, 2017*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku (2019) *Bilten- Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji- prijave, optuženja i osude, 2018*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku (2020) *Bilten- Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji- prijave, optuženja i osude, 2019*, Beograd.
- Republički zavod za statistiku (2021) *Bilten- Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji- prijave, optuženja i osude, 2020*, Beograd.
- Serbia 2014 Progress Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015, COM(2014) 700 final, Brussels, 8.10.2014, SWD(2014) 302 final provisoire.
- Serbia 2015 Report Accompanying the document Communication From The Commission To The European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions EU Enlargement Strategy, COM(2015) 611 final, SWD(2015) 210 final, SWD(2015) 212 final, SWD(2015) 213 final, SWD(2015) 214

final, SWD(2015) 215 final, SWD(2015) 216 final, Brussels, 10.11.2015
SWD(2015) 211 final.

- Serbia 2016 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2016 Communication on EU Enlargement Policy, Brussels, European Commission, 9 November 2016.
- Serbia 2018 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2018 Communication on EU Enlargement Policy, European Commission.
- Serbia 2019 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2019 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2019) 260 final, Brussels, 29.5.2019 SWD(2019) 219 final.
- Serbia 2020 Report Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2020) 660 final, SWD(2020) 350 final, SWD(2020) 351 final, SWD(2020) 353 final, SWD(2020) 354 final, SWD(2020) 355 final, SWD(2020) 356 final.
- Serbia 2021 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2021 Communication on EU Enlargement Policy, COM(2021) 644 final, SWD(2021) 289 final, SWD(2021) 290 final, SWD(2021) 291 final, SWD(2021) 292 final, SWD(2021) 293 final, SWD(2021) 294 final, Strasbourg, 19.10.2021 SWD(2021) 288 final.

- Serbia 2022 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2022 Communication on EU Enlargement Policy, {COM(2022) 528 final} - {SWD(2022) 332 final} - {SWD(2022) 333 final} - {SWD(2022) 334 final} - {SWD(2022) 335 final} - {SWD(2022) 336 final} - {SWD(2022) 337 final}, Brussels, 12.10.2022 SWD(2022) 338 final.
- Serbia 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement Policy, {COM(2023) 690 final} - {SWD(2023) 690 final} - {SWD(2023) 691 final} - {SWD(2023) 692 final} - {SWD(2023) 693 final} - {SWD(2023) 694 final} - {SWD(2023) 696 final} - {SWD(2023) 697 final} - {SWD(2023) 698 final} - {SWD(2023) 699 final}.
- Simić, Z. (1967), Pojam niskih pobuda, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 15 (1), str. 89-96.
- Simonović, B. (1994) Tipovi nesvesnih motiva krivičnog dela, *Anali pravnog fakulteta u Beogradu*, 42 (5), str. 546-560.
- Simons, W. K. (2019) Hate (or Bias) Crime Laws, *In: Alexander, L., Ferzan, K., K (eds.), The Palgrave Handbook of Applied Ethics and the Criminal Law*. Springer Verlag.
- Smernice za krivično gonjenje zločina iz mržnje u republici Srbiji (analiza i preporuke) (2019) Pravosudna akademija, Misija OEBS u republici Srbiji i Republičko javno tužilaštvo, Beograd.
- Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom i u parničnom postupku, <https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/437726>, pristupljeno 2. Novembra 2023. godine
- Stojanović, Z. (2021) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.

- Stojanović, Z. (2014) Racist and Xenophobic Motivation as an Aggravating Circumstance in Sentencing. *Strani pravni život*, 2, pp. 11-22.
- Uvodna izjava Republike Srbije, Brisel, 2014. godine, dostupno na: https://www.mpravde.gov.rs/files/pregovori_uvodnaizjava%201.pdf, pristupljeno 4. januara 2020. godine, 2.
- Vlada Republike Srbije, Odluka 05 br.02-3657/2021 od 22.04.2021. god o osnivanju Koordinacionog tela za podršku žrtvama krivičnih dela i svedocima u krivičnim postupcima.

PROPISI I DOKUMENTI JAVNIH POLITIKA

- Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, Vlada Republike Srbije, 2016. godine, dostupno na: <http://mduls.gov.rs/obavestjenja/akcioni-plan-za-ostvarivanje-prava-nacionalnih-manjina/?script=lat>, pristupljeno 17. 08. 2022
- Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/30402/revidirani-akcioni-plan-za-poglavlje-23-i-strategija-razvoja-pravosudja-za-period-2020-2025-22072020.php>, pristupljeno 23. septembra 2023. godine
- Akcioni plan za Poglavlje 24 – Pravda, sloboda i bezbednost, revizija, Pregovaračka grupa za Poglavlje 24 – pravda, sloboda i bezbednost Beograd, 2020. godine, dostupno na: <http://www.mup.gov.rs/wps/wcm/connect/a7fbd693-caec-4f3e-b471-187a2be8bcf0/lat-Akcioni+plan+za+P24+-+revidirana+verzija+23+07+2020.pdf?MOD=AJPERES&CVID=ng1k6t5>, pristupljeno 18. 08. 2022.
- Akcioni Plan za Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Vlada Republike Srbije, maj 2020. godine, dostupno na: <https://www.minrzs.gov.rs/sr/dokumenti/ostalo/sektor-za->

medjunarodnu-saradnju-evropske-integracije-i-projekte/akcioni-plan-za-poglavlje-19-socijalna-politika-i-zaposljavanje, pristupljeno 18. 08. 2022.

- The Matthew Shepard and James Byrd, Jr. Hate Crimes Prevention Act of 2009, 18 U.S.C. § 249.
- Kaznitelni zakonik za Knjaževstvo Srbiju, Beograd, 1860, Dostupno na: <https://dokumen.tips/documents/kaznitelni-zakonik-knezevine-srbije-iz-1860-godine.html?page=1>
- Kazneni zakon, "Narodne novine", br. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, na snazi od 31.07.202, član 87. stav 21.
- Krivični zakonik Crne Gore, "Sl. list RCG", br. 70/2003, 13/2004 - ispr. i 47/2006 i "Sl. list CG", br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011 - dr. zakon, 40/2013, 56/2013 - ispr., 14/2015, 42/2015, 58/2015 - dr. zakon, 44/2017, 49/2018 i 3/2020).
- Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.
- Krivični zakonik Republike Srpske, "Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US, 15/2021 i 89/2021.
- Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina, "Službeni glasnik RS", broj 19/2016.
- Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period od 2021. do 2026. godine, "Službeni glasnik RS", broj 97/2021
- Revidirani Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/files/Revidirani%20AP23%202207.pdf>, pristupljeno 15.10.2021. godine
- Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period od 2022. do 2030. godine, "Službeni glasnik RS", broj 12 od 1. februara 2022. godine.

- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025. godine, "Službeni glasnik RS", broj 26/16.
- Strategija za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici za period 2021-2025. godine, "Sl. glasnik RS", br. 47/2021.
- Uredba o metodologiji upravljanja javnim politikama, analizi efekata javnih politika i propisa i sadržaju pojedinačnih dokumenata javnih politika "Službeni glasnik RS", broj 8 od 8. februara 2019
- Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006, 16/2022
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, „Službeni glasnik RS“ br.121/12 od 24.12.2012. godine.
- Zakonik o krivičnom postupku, “Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 i 35/19.
- Zakon o crkvama i verskim zajednicama, "Službeni glasnik" RS, br. 36/2006.
- Zakon o planskom sistemu Republike Srbije "Službeni glasnik RS", broj 30/18.
- Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 6/98.
- Zakon o Povelji Ujedinjenih nacija, "Službeni list DFJ", br. 69/45.
- Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, "Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 7/71.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa protokolom broj 11, protokola uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, protokola broj 4 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u konvenciju i prvi protokol uz nju, protokola broj 6 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju

smrtne kazne, protokola broj 7 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, protokola broj 12 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i protokola broj 13 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, "Službeni list SCG", br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr., "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 12/2010 i 10/2015.

- Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, "Službeni list SFRJ", br. 31/67.
- Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, "Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 7/71.
- Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma, Službeni glasnik RS, br. 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 - dr. zakon, 30/2010, 47/2018 i 48/2018 – isp.
- Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, "*Službeni glasnik RS*", br. 33/2006 i 13/2016.
- Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, "*Službeni glasnik RS*", br. 67/2003, 101/2005 - dr. zakon, 90/2007, 72/2009 - dr. zakon, 111/2009, 104/2013 - dr. zakon i 87/2018.
- Zakon o zabrani diskriminacije, "*Službeni glasnik RS*", br. 22/2009.
- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, "Službeni list SRJ", br. 11/2002, "Službeni list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja, "Službeni glasnik RS", br. 72/2009 - dr. zakon, 97/2013 - odluka US i 47/2018.

Aneks I: Lista relevantnih međunarodnih standarda

- Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Communities, 18 December 2000 (2000/C 364/01).
- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council, A more inclusive and protective Europe: extending the list of EU crimes to hate speech and hate crime, European Commission, COM(2021) 777 final, Brussels, 9.12.2021.
- Concluding observations on the combined fifth to ninth reports of Ireland, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, United Nations, CERD/C/IRL/CO/5-9, 23 January 2020.
- Concluding observations on the combined second to fifth periodic reports of Serbia, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, United Nations, CERD/C/SRB/CO/2-5, 3 January 2018.
- Concluding observations on the combined twenty-second to twenty-fourth periodic reports of Poland, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, United Nations, CERD/C/POL/CO/22-24, 24 September 2019.
- Concluding observations on the second periodic report of Serbia, Committee against Torture, United Nations, CAT/C/SRB/CO/2, 3 June 2015.
- Concluding observations on the third periodic report of Serbia, Human Rights Committee, United Nations, CCPR/C/SRB/CO/3, 10 April 2017.
- Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and

xenophobia by means of criminal law, Official Journal of the European Union, 6.12.2008, L 328/55.

- Council Recommendation of 12 March 2021 on Roma equality, inclusion and participation, Official Journal of the European Union, 19.3.2021, C 93/1.
- Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, Official Journal of the European Union, 14.11.2012, L 315/57.
- ECRI General policy recommendation no. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination adopted on 13 December 2002 and amended on 7 December 2017, CRI(2003)8 REV.
- ECRI Report on Serbia (fifth monitoring cycle) Adopted on 22 March 2017 Published on 16 May 2017, CRI(2017)21.
- European Parliament resolution of 14 March 2013 on strengthening the fight against racism, xenophobia and hate crime (2013/2543(RSP)), Official Journal of the European Union, 29.1.2016, C 36/81.
- General recommendation XXXI on the prevention of racial discrimination in the administration and functioning of the criminal justice system, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, from A/60/18.
- Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, 217 A (III), UN General Assembly.

Rasni i etnički motiv

- *Abdu v. Bulgaria*, predstavka br. 26827/08, presuda od 11. marta 2014. godine.
- *Adzhigitova and Others v. Russia*, predstavka br. 40165/07 2593/08, presuda od 3. septembra 2021. godine.
- *Angelova and Iliev v. Bulgaria*, predstavka br. 55523/00, presuda od 26. jula 2007. godine.
- *Antayev and Others v. Russia*, br. 37966/07, presuda od 3. jula 2014. godine.
- *Balázs v. Hungary*, predstavka br. 15529/12, presuda od 20. oktobra 2015. godine.
- *Bekos and Koutropoulos v. Greece*, predstavka br. 15250/02, presuda od 13. decembra 2005. godine.
- *Boacǎ and Others v. Romania*, predstavka br. 40355/11 od 12 januara 2016. godine.
- *Cobzaru v. Romania*, predstavka br. 48254/99, presuda od 26 jula 2007. godine.
- *M.F. v. Hungary*, No. 45855/12, presuda od 31. oktobra 2017. godine.
- *Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary*, predstavka br. 17247/13, presuda od 26. maja 2020. godine.
- *Menson and Others v. UK*, No. 47916/99, odluka o prihvatljivosti predstavke od 6. maja 2003. godine.
- *Mižigárová v. Slovakia*, predstavka br. 74832, presuda od 14. decembra 2010. godine.
- *Nachova and Others v. Bulgaria*, (GC), predstavka br. 43577/98 i 43579/98, presuda od 06. jula 2005. godine.

- *Ognyanova and Choban v. Bulgaria*, predstavka br. 46317/99, presuda od 23. februara 2006. godine.
- *R.B. v. Hungary*, predstavka br. 64602/12, presuda od 12 aprila 2016. godine.
- *Stoica v. Romania*, predstavka br. 42722/02, presuda od 4. marta 2008. godine.
- *Šečić v. Croatia*, predstavka br. 40116/02, presuda od 31. maja 2007. godine.
- *Škorjanec v. Croatia*, predstavka br. 25536/14, presuda od 28. maja 2017. godine.

Verski motiv

- *Alković v. Montenegro*, predstavka br. 66895/10, presuda od 5. decembra 2017. godine.
- *Begheluri and Others v. Georgia*, predstavka br. 28490/02, presuda od 7 oktobra 2014. godine.
- *Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, predstavka br. 71156/01, presuda od 3. maja 2007. godine.
- *Mikeladze and Others v. Georgia*, predstavka br. 54217/16, presuda od 16. novembra 2021. godine.
- *Milanović v. Serbia*, predstavka br. 44614/07, presuda od 14. decembra 2010. godine.

Pol

- *B.S. v. Spain*, predstavka br. 47159/08, presuda od 24 jula 2012. godine.
- *Eremia v. The Republic of Moldova*, predstavka br. 3564/11, presuda od 28. maja 2013. godine

- *Mudric v. The Republic of Moldova*, predstavka br. 74839/10, presuda od 16. jula 2013. godine.
- *Opuz v. Turkey*, predstavka br. 33401/02, presuda od 9. juna 2009. godine.
- *Yotova v. Bulgaria*, predstavka br. 43606/04, presuda od 23. oktobra 2012. godine.

Političko mišljenje

- *Virabyan v. Armenia*, predstavka br. 40094/05, presuda od 2 oktobra 2012. godine.

Invaliditet

- *Djordjevic v. Croatia*, predstavka br. 41526/10, presuda od 24. jula 2012. godine.

Seksualna orijentacija i rodni identitet

- *Association Accept and others v. Romania*, predstavka br. 19237/16, presuda od 1 juna 2021. godine.
- *Aghdgomelashvili and Japaridze v. Georgia*, predstavka br. 7224/11, presuda od 8. oktobra 2020.
- *Identoba and Others v. Georgia*, predstavka br. 73235/12, presuda od 12. maja 2015. godine.
- *M.C. and A.C. v. Romania*, predstavka br. 12060/12, presuda od 12 jula 2016. godine.
- *Sabalić v. Croatia*, predstavka br. 50231/13, presuda od 14. januara 2021. godine.
- *Stoyanova v. Bulgaria*, predstavka br. 56070/18, presuda od 14. juna 2022. godine.

Aneks II: Izvod iz relevantnih međunarodnih standarda

Univerzalni standardi:

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima

Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948, 217 A (III), UN General Assembly.

Član 1.

Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

Član 2.

Svatom pripadaju sva prava i slobode proglašene u ovoj Deklaraciji bez ikakvih razlika u pogledu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugih okolnosti. Dalje, neće se praviti nikakva razlika na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog statusa zemlje ili teritorije kojoj neko lice pripada, bilo da je ona nezavisna, pod starateljstvom, nesamoupravna, ili da joj je suverenost na ma koji drugi način ograničena.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966 godine

Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, "Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori", br. 7/71

Član 26.

Sva su lica jednaka pred zakonom i imaju pravo bez ikakve diskriminacije na podjednaku zaštitu zakona. U tom smislu, zakon mora da zabranjuje svaku diskriminaciju i da obezbedi svim licima podjednaku i uspešnu

zaštitu protiv svake diskriminacije, naročito u pogledu rase, boje, pola, jezika, vere, političkog ili drugog ubeđenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovnog stanja, rođenja ili svakog drugog stanja.

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine

Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, "Službeni list SFRJ", br. 31/67.

Član 4.

Države članice osuđuju svaku propagandu i sve organizacije koje vođene idejama ili teorijama zasnovanim na superiornosti neke rase ili grupe lica izvesne boje ili izvesnog etničkog porekla ili koje žele da opravdaju ili podrže svaki oblik rasne mržnje ili diskriminacije; one se obavezuju da bez odlaganja usvoje pozitivne mere koje imaju za cilj da ukinu svako podsticanje na takvu diskriminaciju, ili na svako delo diskriminacije, i, u tom cilju, vodeći računa o načelima navedenim u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i o pravima koja su izričito navedena u članu 5 ove Konvencije, one se naročito obavezuju:

- a) da utvrde kao krivično delo svako širenje ideja zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva dela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja, uperena protiv svih rasa ili svake grupe lica druge boje ili drugog etničkog porekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, podrazumevajući tu i njihovo finansiranje“.
- b) da izjave da su nezakonite i da zabrane organizacije i aktivnosti organizovane propagande i svaku drugu vrstu propagandne aktivnosti koji podstiču na rasnu diskriminaciju i koji je pomažu, kao i da izjave da je učešće u ovim organizacijama ili u njenim aktivnostima zakonom kažnjivo delo;

- c) da ne dozvole javnim vlastima niti javnim nacionalnim ili lokalnim ustanovama da podstiču na rasnu diskriminaciju ili da je pomažu.

Evropski standardi:

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa protokolom broj 11, protokola uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, protokola broj 4 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kojim se obezbeđuju izvesna prava i slobode koji nisu uključeni u konvenciju i prvi protokol uz nju, protokola broj 6 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne, protokola broj 7 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, protokola broj 12 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i protokola broj 13 uz konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, "Službeni list SCG", br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 - ispr., "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 12/2010 i 10/2015.

Član 14.

Zabrana diskriminacije

Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovoj Konvenciji obezbeđuje se bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su pol, rasa, boja kože, jezik, veroispovest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, veza s nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

Član 1 [p12]

Opšta zabrana diskriminacije

1. Svako pravo koje zakon predviđa ostvarivaće se bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr. polu, rasi, boji kože, jeziku, veroispovesti, političkom i drugom uverenju, nacionalnom ili društvenom poreklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu.
2. Javne vlasti neće ni prema kome vršiti diskriminaciju po osnovima kao što su oni pomenuti u stavu 1.

Povelja Evropske unije o osnovnim pravima

Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Communities, 18 December 2000 (2000/C 364/01)

Član 21 (1).

Zabrana diskriminacije

1. Zabranjena je svaka diskriminacija po bilo kom osnovu, na primer, po osnovu pola, rase, boje kože, etničkog ili društvenog porekla, genetskih karakteristika, jezika, veroispovesti ili uverenja, političkog ili bilo kojeg drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovnog stanja, rođenja, invaliditeta, starosnog doba ili seksualne orijentacije.
2. U okviru primene ovog ugovora, i ne dovodeći u pitanje njegove posebne odredbe, zabranjena je svaka diskriminacija po osnovu državljanstva.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina

Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, "Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 6/98

Član 6.

1. Strane ugovornice će podsticati duh tolerancije i međukulturnog dijaloga i preduzimati odgovarajuće mere za unapređenje uzajamnog poštovanja i razumevanja i saradnje me u svim ljudima koji žive na njihovoj teritoriji, bez obzira na etnički, kulturni, jezički ili verski identitet tih lica, a posebno u oblasti obrazovanja, kulture i masovnog informisanja.

2. Strane ugovornice se obavezuju da preduzmu odgovarajuće mere kako bi zaštitile lica koja mogu biti izložena pretnjama ili diskriminaciji, neprijateljstvima ili nasilju zbog svog etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta.

Okvirna odluka Saveta 2008/913/PUP od 28. novembra 2008. o borbi protiv određenih oblika i ispoljavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima (*Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law*, Official Journal of the European Union, 6.12.2008, L 328/55)

Član 1.

Krivična dela povezana sa rasizmom i ksenofobijom

1. Svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi obezbedila kažnjivost sledećeg umišljanog ponašanja:

(a) javno pozivanje na nasilje ili mržnju usmerenu protiv grupe lica ili člana takve grupe određenih na osnovu rase, boje kože, veroispovesti, porekla ili nacionalne ili etničke pripadnosti;

b) izvršenje dela iz tačke a) putem javnog širenja ili distribucije letaka, slika ili drugog materijala;

c) javno odobravanje, negiranje ili značajno umanjivanje težine zločina genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina definisanih u

članovima 6, 7. i 8. Statuta Međunarodnog krivičnog suda, usmerenih protiv grupe lica ili pripadnika takve grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, veroispovest, poreklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, u slučaju kada je ponašanje učinjeno na način koji može da podstakne nasilje ili mržnju protiv takve grupe ili pripadnika takve grupe;

d) javno odobravanje, negiranje ili značajno umanjivanje težine zločina definisanih u članu 6. Povelje Međunarodnog vojnog tribunala, koja je dodata Londonskom sporazumu od 8. avgusta 1945, koji su usmereni protiv grupe lica ili člana takve grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, veroispovest, poreklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, kada je ponašanje učinjeno na način koji može da podstakne nasilje ili mržnju protiv takve grupe ili pripadnika takve grupe.

2. U smislu stava 1. države članice mogu odlučiti da kažnjavaju samo dela koja su ili učinjena na način za koji je verovatno da remeti javni red i mir ili koja su preteća, pogrdna ili uvredljiva.

3. U smislu stava 1. pozivanje na veroispovest ima za cilj da pokrije, barem ponašanje koje predstavlja izgovor za usmeravanje dela protiv grupe osoba ili pripadnika takve grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, poreklo ili nacionalno ili etničko poreklo.

4. Svaka država članica, u trenutku usvajanja ove okvirne odluke ili kasnije, može dati izjavu da će kao kažnjivo delo tretirati svako negiranje ili značajno umanjivanje težine zločina iz stava 1. tačka c) i/ili d) samo ako su krivična dela iz ovih stavova potvrđena pravosnažnom odlukom nacionalnog suda date države članice i/ili međunarodnog suda, ili samo pravosnažnom odlukom međunarodnog suda.

Član 2.

Podsticanje, pomaganje i podstrekavanje

1. Svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi obezbedila da podsticanje na izvršenje radnji iz člana 1. stav 1. tačke c) i d) bude kažnjivo.

2. Svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi obezbedila da pomaganje i podstrekavanje na izvršenje radnji iz člana 1. bude kažnjivo.

Član 3.

Kazne

1. Svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi obezbedila da ponašanje iz članova 1. i 2. bude kažnjivo delotvornim, srazmernim i preventivnim kaznama.

2. Svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi obezbedila da ponašanje iz člana 1. bude kažnjivo maksimalnim kaznama od najmanje između jedne i tri godine zatvora.

Član 4.

Rasistički i ksenofobični motivi

U odnosu na krivična dela koja nisu navedena u članovima 1. i 2, države članice će preduzeti neophodne mere kako bi osigurale da se rasistički i ksenofobični motivi smatraju otežavajućom okolnošću ili da sudovi mogu da uzmu u obzir takve motive prilikom izricanja kazni.

Član 5.

Odgovornost pravnih lica

1. Svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi obezbedila da pravna lica mogu biti odgovorna za ponašanje navedeno u članovima 1. i 2., koje je u njegovu korist učinila bilo koja osoba koja deluje bilo pojedinačno ili kao deo nekog organa tog pravnog lica, koja je na rukovodećem položaju unutar te pravne osobe, na osnovu:

(a) ovlašćenja da zastupa pravno lice;

(b) ovlašćenja da donosi odluke za račun pravnog lica;

ili (c) ovlašćenja da vrši kontrolu unutar tog pravnog lica.

2. Osim slučajeva predviđenih stavom 1. ovog člana, svaka država članica preduzima neophodne mere kako bi osigurala da se pravno lice može smatrati odgovornim u slučajevima kada je nepostojanje nadzora ili kontrole od strane lica iz stava 1. ovog člana omogućilo, da je njemu podređeno lice za račun tog pravnog lica izvršilo krivičnih dela iz članova 1. i 2.

3. Odgovornost pravnih lica u skladu sa stavovima 1. i 2. ovog člana ne isključuje krivično gonjenje fizičkih lica koja su učinioci ili podstrekači u izvršenju krivičnog dela iz članova 1. i 2.

4. „Pravno lice“ je svaki subjekt koji ima takav status prema primenljivom domaćem pravu, izuzev država ili drugih javnih organa koji vrše državna ovlašćenja, kao i međunarodnih javnih organizacija.

Član 6.

Kazne za pravna lica

1. Svaka država članica poduzima neophodne mere kako bi obezbedila da pravna lica koja se smatraju odgovornim u skladu sa članom 5. stav 1. budu kažnjena delotvornim, srazmernim i preventivnim kaznama koje uključuju krivične sankcije ili novčane kazne i mogu uključivati druge kazne, kao što su: (a) ukidanje prava na državne povlastice ili pomoć; (b) privremena ili trajna zabrana obavljanja poslovnih delatnosti; (c) stavljanje pod sudski nadzor; (d) sudski nalog za prinudnu likvidaciju.

2. Države članice preduzimaju neophodne mere kako bi obezbedile da pravna lica koja se smatraju odgovornim u skladu sa članom 5. stav 2. budu kažnjena delotvornim, srazmernim i preventivnim kaznama ili merama.

Odluka br. 9/09 Saveta ministara o borbi protiv zločina iz mržnje (OSCE Ministerial Council Decision No. 9/09 on combating hate crimes, MC.DEC/9/09, Athens, 1 – 2 December 2009)

Države učesnice se pozivaju da:

1) Prikupljaju, vode i objavljuju pouzdane podatke i statistiku sa dovoljno detalja o zločinima iz mržnje i nasilnim manifestacijama netolerancije, uključujući broj prijavljenih slučajeva organima krivičnog pravosuđa, broj procesuiranih slučajeva i izrečenih sankcija. Tamo gde zakoni o zaštiti podataka ograničavaju prikupljanje podataka o žrtvama, države bi trebalo da razmotre metode za prikupljanje podataka u skladu sa takvim zakonima;

2) Donesu, gde je to potrebno, posebno prilagođeno zakonodavstvo za borbu protiv zločina iz mržnje, propisujući efikasne kazne koje uzimaju u obzir težinu takvih zločina;

3) Preduzmu odgovarajuće mere da ohrabre žrtve da prijave zločine iz mržnje, priznajući da nedovoljno prijavljivanje zločina iz mržnje sprečava države da osmisle efikasne politike. U tom smislu, potrebno je kao komplementarne mere, istražiti metode za olakšavanje doprinosa civilnog društva borbi protiv zločina iz mržnje;

4) Uvedu ili dalje razviju profesionalne aktivnosti obuke i izgradnje kapaciteta za službenike za sprovođenje zakona, tužilaštvo i pravosudne organe koji se bave zločinima iz mržnje;

5) U saradnji sa relevantnim akterima, istraže načine da se žrtvama zločina iz mržnje omogući pristup savetovanju, pravnoj i konzularnoj pomoći, kao i efikasan pristup pravdi;

6) Brzo istraže zločine iz mržnje i osiguraju da se motivi osuđenih za zločine iz mržnje priznaju i javno osude od strane relevantnih vlasti i političkog rukovodstva;

7) Obezbede saradnju, gde je to prikladno, na nacionalnom i međunarodnom nivou, uključujući relevantna međunarodna tela i između policijskih snaga, u borbi protiv nasilnog organizovanog kriminala iz mržnje;

8) Sprovedu napore za podizanje svesti i obrazovanja, posebno sa organima za sprovođenje zakona, usmerenim prema zajednicama i grupama civilnog društva koje pomažu žrtvama zločina iz mržnje;

9) Imenuju, ukoliko to nisu učinili, nacionalnu kontakt osobu za zločine iz mržnje koja će periodično da obaveštava ODIHR o pouzdanim informacijama i statistici o zločinima iz mržnje;

10) Razmotre korišćenje resursa koje je ODIHR razvio u oblasti obrazovanja, obuke i podizanja svesti kako bi se osigurao sveobuhvatan pristup u borbi protiv zločina iz mržnje;

11) Pozivaju se države učesnice da potraže mogućnosti za saradnju i da se bave sve većom upotrebom interneta u svrhu zagovaranja stavova koji predstavljaju podsticanje na nasilje motivisano pristrasnošću, uključujući zločine iz mržnje i, na taj način, smanje štetu nanetu širenjem takvog sadržaja, istovremeno osiguravajući da su sve relevantne mere preduzete u skladu sa obavezama OEBSa, posebno u pogledu slobode izražavanja;

12) Zadatke ODIHR-a da, u konsultacijama sa zemljama učesnicama i u saradnji s relevantnim međunarodnim organizacijama i partnerima iz civilnog društva, istraži potencijalnu vezu između upotrebe interneta i nasilja motivisanog pristrasnošću i štete koju ono uzrokuje, kao i eventualne praktične korake koje treba preduzeti;

13) Poziva direktora ODIHR-a da države učesnice obaveštava o radu ODIHR-a na pružanju pomoći državama učesnicama u borbi protiv zločina mržnje tokom njegovog redovnog izveštavanja Stalnom saveta

Annex III: Upitnik korišćen za potrebe praćenja sudske prakse

Napomena: U predmetima kojima je obuhvaćeno više okrivljenih i/ili više oštećenih, potrebno je za svakog okrivljenog, odnosno oštećenog odgovoriti na sva pitanja iz upitnika, tako što se u svakom poglavlju upitnika kopira blok redova tabele onoliko puta koliko ima okrivljenih, odnosno oštećenih, sa naznakom „podaci o okrivljenom 1, podaci o okrivljenom 1“, itd.

UPITNIK ZA ANALIZU SUDSKE PRAKSE	
Ime, prezime i afilijacija istraživača:	
1. OSNOVNI PODACI O PREDMETU	
1.1. Godina pravnosnažnosti presude	1) 2017. 2) 2018. 3) 2019. 4) 2020. 5) 2021.
1.2. Trajanje krivičnog postupka	a) Do 3 meseca b) 3-6 meseci c) 6-12 meseci d) 1-2 godine
1.2.1. Od pokretanja istrage do pravnosnažnosti presude	

	<ul style="list-style-type: none"> e) 2-3 godine f) Preko 3 godine
1.2.2. Od optuženja do pravnosnažnosti presude	<ul style="list-style-type: none"> a) Do 3 meseca b) 3-6 meseci c) 6-12 meseci d) 1-2 godine e) 2-3 godine f) Preko 3 godine
1.3. Mesto	
1.4. Nadležni sud	
1.5. Krivično delo (iz optužnice)	<ol style="list-style-type: none"> 1) Povreda ravnopravnosti (član 128 KZ), 2) Povreda prava upotrebe jezika i pisma (član 129 KZ), 3) Povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (član 130 KZ), 4) Povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (član 131 KZ) 5) Povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti (član 174 KZ), 6) Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317 KZ), 7) Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 344a KZ) 8) Rasna i druga diskriminacija (član 387 KZ) 9) Drugo krivično delo (navesti koje)_____

	<p>1.6. Krivično delo (iz presude)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Povreda ravnopravnosti (član 128 KZ), 2) Povreda prava upotrebe jezika i pisma (član 129 KZ), 3) Povreda slobode izražavanja nacionalne ili etničke pripadnosti (član 130 KZ), 4) Povreda slobode ispovedanja vere i vršenja verskih obreda (član 131 KZ) 5) Povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti (član 174 KZ), 6) Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (član 317 KZ), 7) Nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu (član 344a KZ) 8) Rasna i druga diskriminacija (član 387 KZ) <p>Primena člana 54a KZ na drugo krivično delo izvršeno iz mržnje (navesti koje) _____</p>
2. PODACI O OKRIVLJENOM	
<p>2.1. Broj okrivljenih u postupku?</p>	<ol style="list-style-type: none"> a) 1 b) 2 c) 3 d) Više od 3 (navedi koliko) _____
<p>2.2. Pol okrivljenog</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) M 2) Ž

2.3. Starost okrivljenog u vreme izvršenja dela	1) Maloletnik 2) 18-25 godina 3) 25-40 4) 40-65 5) Stariji od 65 godina 6) Nema podataka
2.4. Prebivalište	a) Urbana sredina b) Ruralna sredina c) Nema podataka
2.5. Ranija osuđivanost	1) DA 2) NE Ako je prethodni odgovor DA: Višestruki povrat – DA/NE Istovrsno delo DA/NE
2.6. Status okrivljenog u odnosu na oštećenog/veza sa oštećenim	a) Vrsta veze (javni funkcioner, pripadnik policije, član porodice, rođak, sused, kolega, šef, nastavnik, navijač sportskog kluba, itd): _____ b) Nije moguće utvrditi raniju vezu ili specifični status okrivljenog u odnosu na oštećenog

2.7. Broj identifikovanih oštećenih u postupku	a) 1 b) 2 c) 3 d) Više od 3 (navedi koliko) _____
Drugi komentar:	
3. PODACI O OŠTEĆENOM	
3.1. Pol	1) M 2) Ž
3.2. Starost oštećenog u vreme izvršenja dela	1) Maloletnik 2) 18-25 godina 3) 25-40 4) 40-65 5) Stariji od 65 godina 6) Nema podataka
3.3. Prebivalište	a) Urbana sredina b) Ruralna sredina

<p>3.4. Svojestvo koje je osnov mržnje/diskriminacije (ne popunjavati u predmetima u kojima je primenjen član 54a KZ)</p>	<p>c) Nema podataka</p> <p>(a) rasa (b) veroispovest (c) nacionalna ili etnička pripadnost (d) pol (e) seksualna orijentacija (f) rodni identitet drugog lica g) političko ili drugo ubeđenje h) invaliditet i) jezik j) obrazovanje k) društveni položaj l) socijalno poreklo m) imovno stanje n) drugo lično svojstvo</p>
<p>Drugi komentar:</p>	
<p>4. IMOVINSKOPRAVNI ZAHTEV</p>	

4.1. Da li je oštećeni istakao imovinskopravni zahtev?	1) DA 2) NE
4.2. U kojoj fazi postupka je istaknut imovinskopravni zahtev?	
4.3. Na šta se odnosio Imovinskopravni zahtev?	a) Naknada štete _____ (traženi iznos) b) Povraćaj stvari c) Poništaj pravnog posla
4.4. Koja je bila odluka suda po zahtevu?	a) Usvojen u celosti b) Usvojen delimično (objasni)
Drugi komentar:	
5. ISHOD POSTUPKA	
5.1. Vrsta odluke	a) Osuđujuća presuda b) Oslobođajuća presuda c) Odbijajuća presuda (navedi osnov) d) Rešenje o izricanju mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi

5.2. Vrsta izrečene krivične sankcije	
5.3. Visina izrečene sankcije	
6. PRIMENA ČLANA 54a KZ	
6.1. Da li je sud primenio član 54a pri odmeravanju kazne?	<p>1) DA</p> <p>2) NE</p> <p>3) Primena nije bila moguća jer je lično svojstvo oštećenog koje je osnov mržnje već element bića krivičnog dela</p> <p>4) Član 54a primenjen iako primena nije bila moguća jer je lično svojstvo oštećenog koje je osnov mržnje već element bića krivičnog dela (opisati)</p>
6.2. Primena 54a (svojstvo oštećenog kao osnov mržnje)	<p>(a) rasa</p> <p>(b) veroispovest</p> <p>(c) nacionalna ili etnička pripadnost</p> <p>(d) pol</p> <p>(e) seksualna orijentacija</p> <p>(f) rodni identitet drugog lica</p>

<p>6.3. Da li je protiv prvostepene presude izjavljena žalba i a ko da, ko je izjavio žalbu?</p>	<p>1) DA 2) NE</p> <p>Žalbu izjavio:</p>
<p>6.4. Kakva je odluka doneta po žalbi? (posebno navesti odnos sankcije izrečene prvostepenom i drugostepenom presudom)</p>	
<p>6.5. Drugi komentar?</p>	
<p>OSTALI KOMENTARI:</p>	

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.971:177.82(497.11)

КОЛАКОВИЋ-БОЈОВИЋ, Милица, 1984-

Zločini iz mržnje u Republici Srbiji / Milica Kolaković-Bojović, Anđela Đukanović. - Beograd : Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2023 (Beograd : Pekograf). - 194 str. ; 24 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 154-167.

ISBN 978-86-80756-59-2

1. Ђукановић, Анђела, 1981- [аутор]

а) Злочини из мржње -- Србија

COBISS.SR-ID 130959625